

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môn

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêḡ athêḡ yaḡ nena Livai. Yani ma anyô Israeḡ te. Yani hadum ku hawa takis haviḡ Lom vêḡ ma hatak ku êḡ ma hasopa Yisu. Yisu halam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêḡ ma halam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuḡu takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndêḡ avômalô Israeḡ nena Yisu ma thêlô iniḡ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêḡ ôdôḡ nena, ‘Ôpatu ba Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ.’ Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniḡ kapya ba intu abô takêḡ lêk hik anôḡ hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Israeḡ, ma donḡtom lahaviḡ avômalô loḡ buyaḡ nesam imbiḡ.

Hato hadêḡ 60 mena 70 AD la.*

*Yisu Kilisi anêḡ limi
(Luk 3:23-38)*

¹* Êntêk ma Yisu Kilisi anêḡ limi. Yani ma Abrahama lo Devit iniḡ lim lukmuk.

---

* :: ‘60 AD’ anêḡ ôdôḡ nena Yisu anêḡ talêbô havathu yani ma sondabêḡ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv. * **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11

2 Ablaham habi Aisak vê,
 ma Aisak habi Jekop vê,
 ma Jekop habi Juda lôk iviyan vê.

3*Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiņ talêbô
 Tama.

Ma Peles habi Heslon vê,
 ma Heslon habi Lam vê.

4Ma Lam habi Aminadap vê,
 ma Aminadap habi Nason vê,
 ma Nason habi Salmon vê.

5*Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.
 Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.
 Ma Obet habi Jesi vê.

6*Ma Jesi habi Kiņ Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêņ
 talêbô ma Ulia yanavi.

7Ma Solomon habi Lehoboam vê,
 ma Lehoboam habi Abiya vê,
 ma Abiya habi Asa vê.

8Ma Asa habi Jehosapat vê,
 ma Jehosapat habi Jeholam vê.
 Ma Jeholam ma Usaia anêņ lim.

9Ma Usaia ma Jotam anêņ bumalô,
 ma Jotam habi Ahas vê,
 ma Ahas habi Hesekaia vê.

10Ma Hesekaia habi Manasa vê,
 ma Manasa habi Amon vê,
 ma Amon habi Josaia vê.

---

* 1:3: Stt 38:29-30; Rut 4:18-22
 2Sml 12:24

* 1:5: Rut 4:13-17

* 1:6:

11 *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyaᅇ iniᅇ bumalô.
 Jekonaia lôk iviyaᅇ ibitak ma avômalô Ba-
 bilon ik vovak ba ewa avômalô Israeal i êmô
 Babilon.

12 *Avômalô Israeal êmô Babilon denaᅇ,
 ma Jekonaia habi Sialtiel vê,
 ma Sialtiel ma Selubabel anêᅇ bumalô. Êᅇ ma
 avômalô Israeal êvôi iniᅇ loᅇ hathak loᅇbô.

13 Ma Selubabel ma Abiut anêᅇ lim,
 ma Abiut ma Elaiakim anêᅇ lim,
 ma Elaiakim ma Aso anêᅇ lim.

14 Ma Aso ma Sadok anêᅇ lim,
 ma Sadok ma Akim anêᅇ lim,
 ma Akim ma Eliut anêᅇ lim.

15 Ma Eliut ma Eleasal anêᅇ lim,
 ma Eleasal ma Matan anêᅇ lim,
 ma Matan ma Jekop anêᅇ lim.

16 Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia
 yamalô. Ma Malia êᅇ intu havathu Yisu. Ma
 Yisu êᅇ atu ba elam nena “Mesia”.

17 Ma avômalô takatu ba ibitak anêᅇ Ablaham
 havenᅇ aleba hayô Devit, thêlô ma hatôm ôdôᅇ
 laumiᅇ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba
 ibitak anêᅇ Devit aleba hayô avômalô Israeal i Ba-
 bilon, thêlô ma hatôm ôdôᅇ laumiᅇ ba lahavuva
 aêᅇ iyom. Ma avômalô takatu ba ibitak hadêᅇ
 waklavôᅇ atu ba avômalô Israeal êmô Babilon aleba
 hayô Mesia ma hatôm ôdôᅇ laumiᅇ ba lahavuva
 aêᅇ iyom.

---

* **1:11:** 2Kinᅇ 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2

* **1:12:** Esr 3:2

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

18 *Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêᶇ avômalô bôk epesaᶇ abô yôv ek nendom yani êndêᶇ Josep. Thai miᶇ ewa i ami denaᶇ ma êyê nena yani hasabeᶇ. Lovak Matheᶇ da hêv amena êᶇ. 19-20 Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôᶇ ba intu hadum ek êndô Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô maleᶇiᶇ.

Êᶇ ma habôlêm auk ek êndô avi êᶇ menaᶇna ba ni. Ma donᶇtom hayê niaviᶇ nena Wapômbêᶇ anêᶇ aᶇela hayô ba hanaᶇ, “Josep, Devit anêᶇ lim lukmuk, amena êntêk ma Lovak Matheᶇ hêv hadêᶇ yani. Ba intu miᶇ ôkô ek onja Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami. 21 *Ma tem embathu okna te ek nêm anêᶇ avômalô bulubiᶇ ba intu ondam anêᶇ athêᶇ nena Yisu.”

22 Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêᶇ anêᶇ abô injik anôᶇ ba hanaᶇ hadêᶇ plopet nena,

23 “Avi te miᶇ hêk haviᶇ anyô ami denaᶇ ma tem esabeᶇ ba embathu okna te. Ba tem nendam anêᶇ athêᶇ nena Imanuel.” *Aisaia 7:14*

Abô êᶇ anêᶇ ôdôᶇ nena, “Wapômbêᶇ hamô haviᶇ alalô.”

24 Ma Josep hayê niaviᶇ êᶇ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba Wapômbêᶇ anêᶇ aᶇela hanaᶇ ba hawa Malia ba hi anêᶇ unyak hatôm yanavi.

25 *Ma miᶇ hêk haviᶇ ami aleba havathu amena

---

* 1:18: Luk 1:27,35   * 1:21: Luk 1:31; 2:21   * 1:25: Luk 2:21

êḡ. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êḡ vêm ka hêk haviḡ yanavi havenḡ yam.

2

Nê lôkawk hathak vuliḡ êlêm êyê Yisu

¹ Helot hatu kiḡ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêḡ loḡ Judia. Êḡ ma ḡê lôkawk hathak vuliḡ anêḡ loḡ wak hathak êlêm Jelusalem ² *ma enaḡ hik liḡ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalo Israeḡ iniḡ kiḡ, anêḡ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêḡ vuliḡ habitak loḡ wak hathak ba alêm ek nanêm yeḡ êndêḡ yani.”

³ Ma kiḡ Helot lôk avômalo Jelusalem sapêḡ elañô abô êḡ ba êkô hathak. ⁴ Êḡ ma Helot halam avômalo iniḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk iniḡ ḡê lôkawk hathak abô balabuḡ sapêḡ ethak doḡtom. Ma hanaḡ hik thêlô liḡ, “Mesia atu tem nembathu êḡjêk êsê?” ⁵ Ma thêlô enaḡ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ bôk hanaḡ ba plopet te bôk hato nena,

⁶ * “ ‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniḡ pik, anyô bêḡ te tem imbitak anêḡ o ba eyabiḡ yenaḡ avômalo Israeḡ êtôm boksipsip iniḡ alañ ba intu o miḡ malak oyaḡ te hômô pik Juda malêvôḡ ami. Mi anôḡ!’ ” *Maika 5:2*

⁷ Yôv ma Helot halam ḡê lôkawk eyala vuliḡ menañna ek endañô nena aḡgê intu vuliḡ êḡ habitak. ⁸ Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaḡ, “Môlônu nômbôlêm amena êḡ katô. Ba ôpôm ma

* **2:2:** Nam 24:17   * **2:6:** Jon 7:42

nôlêm nonaŋ êndêŋ ya ek yana yanêm yeŋ êndêŋ yani imbiŋ.”

⁹⁻¹⁰ Thêlô elañô kiŋ anêŋ abô yôv ma i. Ma êyê vuliŋ sêbôk ba habitak loŋ wak hathak. Êŋ ma thêlô leŋiŋmavi bêŋ anôŋ. Vuliŋ êŋ hamôŋ ba hi aleba hamiŋ unyak atu ba amena hêk vôv. ¹¹ *Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êŋ ma elek veŋiŋdôŋ lêlô ba êkôm ba êv yeŋ hadêŋ yani. Ma epesaŋ iniŋ nômkama mavi ba êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesaŋ hathak alokwaŋ thôk. ¹² Ma êyê niaviŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ ini ek Helot ami. Êŋ ma elom loŋôndê yaŋ ba i iniŋ loŋ hathak loŋbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

¹³ Nê lôkauk hathak vuliŋ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviŋ ba Wapômbêŋ anêŋ anjela te hayô ba hanaŋ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêŋ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêŋ o am.”

¹⁴ Aêŋ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêŋ bôlôvôŋ ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip ¹⁵ ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêŋ habitak ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet nena, “Yahalam yenaŋ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

Kiŋ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vuliŋ miŋ êvôi hathak loŋbô ami ba Kiŋ Helot hayala nena esau yani. Ma

* **2:11:** Sng 72:10-15; Ais 60:6

lanjaña kambom anôḡ ma lahabi thêlônîḡ abô takatu ba bôk enaḡ hathak vulîḡ anêḡ waklavôḡ. Êḡ ma hanaḡ ek nijik apenena takatu ba iniḡ sond-abêḡ hatôm lokwanju sapêḡ vônô anêḡ Betlehem lôk anêḡ loḡ yaô nena sapêḡ. ¹⁷ Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô hik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet Jelemaia nena,

¹⁸* “Voḡvoḡ bêḡ hêk Lama,
asêḡ malêḡ lôk malaiḡ bêḡ,

Lesel anêḡ limi lêk ema ba mi.

Aêḡ ba halaḡ ba hadô nêḡnêḡ yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denaḡ ma Helot hama. Hayê niaviḡ ma Wapômbêḡ anêḡ aḡela te hayô ²⁰ ba hanaḡ nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Islael esak loḡbô.” ²¹ Êḡ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Islael. ²² Ma halaḡô nena Akelaus hawa lambô Helot anêḡ loḡ ba hatu avômalô Judia iniḡ kiḡ. Ba intu hakô ek ni loḡ êḡ. Ma hayê niaviḡ ma hasôv ba hi ²³* hamô malak nate anêḡ athêḡ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êḡ habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

---

* **2:18:** Stt 35:19   * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45

3

*Jon anyô hathik ñaŋ hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô
(Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)*

¹ Wak êŋ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ñaŋ” hayô Judia iniŋ loŋ ek enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô êndêŋ avômalô. Ôpêŋ hamô loŋ thiliv ² *ma hanaŋ nena, “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim liliŋ.” ³ Jon êŋ ma ôpatu ba Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena,

“Kaêk te halam havenŋ loŋ thiliv nena,
‘Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôŋ ek yani.’”
Aisaia 40:3

⁴ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaŋ hathak bok kamel vuluk ma havak bokŋgôp epesaŋ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaŋ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁵ Ma avômalô anêŋ Jerusalem lôk Judia anêŋ malak sapêŋ lôk loŋ takatu ba êmô habobo ñaŋ Jolodaŋ ethak i hadêŋ Jon. ⁶ Ma thêlô enaŋ iniŋ kambom bêŋ ma Jon hathik i halôk ñaŋ Jolodaŋ.

⁷ *Ma hayê avômalô Israeël iniŋ ñê bêŋbêŋ takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma hanaŋ, “Môlô ma umya kambom anêŋ nali ba osonŋ nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ e? Mi anôŋ! ⁸ Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ am. ⁹ *Ma miŋ

---

* **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15   * **3:4:** 2Kinj 1:8   * **3:7:** Mat 12:34;
23:33   * **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12

lemimimbi auk te ba nonaŋ êndêŋ am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniŋ bumalô. Ba intu yêlô avômâlô thêthôn.’ Mi, yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ hatôm enja valu takêntêk ba epesaŋ Ablaham anêŋ limi esak. ¹⁰ *Kisiŋ lêk hamô alokwaŋ ôdônŋ yôv, ek alokwaŋ takatu ba miŋ hik anêŋ anônŋ mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

¹¹ *“Yahathik môlô hathak ŋaŋ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliŋ yôv. Ma doŋtom ôpatu ba tem embeŋ ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek yenaŋ ba intu tem isik môlô esak Lovak Mathen lôk atum. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ ma ya ma yaônâlôk ba intu miŋ hatôm yanja anêŋ va bokŋgôp êtôm anyô ku oyaŋ ami. Mi anônŋ. ¹² Yani tem isuv nôm anêŋ kupik vê ba êndô anônŋ êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvônŋ ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miŋ ema ami.”

Jon hathik Yisu halôk ŋaŋ

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)

¹³ Yisu hatak Galili ma hi ŋaŋ Jolodaŋ ek Jon isik yani. ¹⁴ Ma doŋtom Jon hadum ek imiŋ yani loŋ siŋ ba hanaŋ, “Aisê ka hólêm hadêŋ ya? Usik ya.”

¹⁵ Êŋ ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Alalô nasopa loŋôndê thêthônŋ ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

¹⁶ *Ma kethenŋ oyaŋ ma haviyô hêk ŋaŋ kapô. Ma leŋ hakyav ma hayê Wapômbêŋ anêŋ Lovak Mathen halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba

* **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9

* **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5

* **3:16:** Jon 1:32

hayô hamô yani. ¹⁷*Ma abô te halêm anêḡ malak leḡ ba hanan̄ nena, “Intu ma yenaḡ Okna atu ba yalen̄haviḡ videdaun̄. Ma ya kapôlôn̄ mavi hathak yani.”

4

Sadaḡ halôk Yisu la ek indum kambom (Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

¹*Yôv ma Lovak Mathen̄ halom Yisu hi loḡ thiliv ek Sadaḡ êndôk yani la ek indum kambom. ²*Yani hatip ek nôḡm ba haven̄ hatôm wak lo bôlôvôn̄ 40 ba intu hama kisi. ³Êḡ ma ḡḡok iniḡ anyô bêḡ hayô ek Yisu ma hanan̄, “O Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ ma onaḡ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

⁴*Ma Yisu hanan̄ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ anêḡ kapya hanan̄ nena, ‘Anyô miḡ hatôm êmô lôkmala esak nôḡm iyom ami. Mi. Esopa Wapômbêḡ anêḡ abô lôkthô.’”

⁵Vêm ma ḡḡok hawa Yisu ba hi Jelusalem loḡ bêḡ atu ba mathen̄ ma hadô hamiḡ unyak mathen̄ anêḡ vôn̄ daim te. ⁶Ma hanan̄, “O ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ, e? Wapômbêḡ anêḡ kapya hanan̄ nena,

“ ‘Wapômbêḡ tem nêm anêḡ aḡela ek neyabiḡ o.

Ma thêlô tem netak bahen̄

ek miḡ valu la embatho vemkapô ami.’ *Kapya*

Yeḡ 91:11-12

Ba intu ôsôv kisi.”

⁷*Ma Yisu hanan̄, “Abô bute hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya aêntêk, ‘Miḡ hatôm môlô nundum

---

* **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35   * **4:1:** Hib 2:18; 4:15   * **4:2:** Kis 34:28   * **4:4:** Lo 8:3   * **4:7:** Lo 6:16

mambêḅ esak Wapômbêḅ, môleḅnim Anyô Bêḅ ami.’ ”

⁸ Vêḅ ma ḅgôk hawa yani hathak loḅbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loḅ lôk nôḅkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bêḅ êntêk lôkthô thô hadêḅ yani. ⁹ Ma hanaḅ hadêḅ Yisu, “Tem yanêḅ nôḅ takêntêk sapêḅ êndêḅ o. Ma doḅtom ondek vemdôḅ lêlô ba nêḅ yeḅ êndêḅ ya am.”

¹⁰ *Ma Yisu hanaḅ, “Sadaḅ, o vê. Wapômbêḅ anêḅ kapyā hanaḅ, ‘Nêḅ yeḅ êndêḅ Wapômbêḅ anêḅ Anyô Bêḅ ma undum yanida anêḅ ku iyom.’ ”

¹¹ Ba intu ḅgôk êḅ hatak yani ba hi ma aḅela êyô êv yani sa.

*Yisu hadum anêḅ ku môḅ
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

¹² *Ma Yisu halaḅô nena bôk êdô Jon hamô koladôḅ. Ba intu havôhi Galili ¹³ ba hi hamô Kapaneam ma miḅ hamô Nasalet ami. Kapaneam êḅ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniḅ pik. ¹⁴ Yani hamô loḅ êḅ ek Wapômbêḅ anêḅ abô injik anôḅ ba hanaḅ hadêḅ plopet Aisaia nena,

¹⁵ “Sebulun lo Naptali iniḅ pik
atu hamô habobo kasukthôm,
lôk pik atu ba hêk ḅaḅ Jolodaḅ anêḅ daḅ vi,
Galili, loḅ atu ba avômalô loḅ buyaḅ êḅ.

¹⁶ Avômalô takatu ba êḅ môḅmaḅiniḅ bêḅ kapô,
thêlô lêk êyê deda bêḅ te.
Ba idum ek nema,

---

* **4:10:** Lo 6:13   * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

ma donjom deda habi hayô hêk thêlô ba hêv
momanjiniñ vê.” *Aisaia 9:1-2*

17 *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anêñ ku
môñ ba hanañ Wapômbêñ anêñ abô hadêñ avômalô
nena, “Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lêk habobo ba
node kapôlômim liliñ.”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(*Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42*)

18 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêñ
liñdañ ma hayê anyô lo yañ Saimon atu ba elam
nena Pita lôk yañ molok Andulu. Thai ma ñê ik
alim ba ibi iniñ yaksen halôk kasukthôm. 19 Ma
hanañ hadêñ thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem
yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim
halôk yaksen.” 20 Ma kethen oyañ ma thai êdô iniñ
yaksen hamô ma esopa Yisu.

21 Habup hathak vauna ma hayê anyô loyañ,
Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakaduñ. Thêlô lôk
lambô êmô yey ba idu iniñ yaksen. Ma Yisu halam
thai. 22 Ma kethen oyañ ma etak lambô lôk yey
hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi
(*Luk 6:17-19*)

23 *Yisu hi haveñ Galili lôbôlôbô ba hathak
habitak hayô iniñ unyak yey ba hanañ Wapômbêñ
anêñ Abô Mavi hathak anêñ loñ lôklinyak hadêñ
i. Ma hadum iniñ malaiñ lôk lijiñ lomaloma ba
ibitak mavi. 24 *Ma avômalô anêñ plovins Silia
elanô abô hathak Yisu anêñ ku ma ewa iniñ ñê

---

* **4:17:** Mat 3:2   * **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38   * **4:24:**
Mak 6:55

lôk lijiŋ lomaloma sapêŋ ba i hadêŋ yani. Ewa nê takatu ba ewa vovaŋ bêŋ lôk nê ngôk hamô haviŋ i ma nê ema yak lôk nê ivuviŋ sapêŋ i hadêŋ yani ek hêv iniŋ lijiŋ takêŋ vê. ²⁵ *Avômalô bêŋ anôŋ êlêm esopa yani. Doho êlêm anêŋ Galili, ma doho êlêm anêŋ Jelusalem, ma doho êlêm anêŋ Judia. Ma doho êlêm anêŋ Dekapolis lôk loŋ takatu ba hamô ŋaŋ Jolodaŋ vi.

5

Yisu hadôŋ avômalô (Luk 6:20-23)

- ¹ Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani. ² Ma hadôŋ i ba hanaŋ nena, ³ **“Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anôŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.*
- ⁴ **Ma ôpatu ba lamalaiŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba Wapômbêŋ tem nêŋ yani thêvô.*
- ⁵ **Ma ôpatu ba hamô malinŋyaô, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem enja pik sapêŋ.*
- ⁶ **Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmuniŋ ek imbitak êtôm anyô thêthôŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba tem laviyak.*
- ⁷ Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yaŋ, ôpêŋ lêk hamô mavi ba Wapômbêŋ tem nêŋ kapô ek ôpêŋ aêŋ iyom.

---

* **4:25:** Mak 3:7-8   * **5:3:** Ais 57:15   * **5:4:** Ais 61:2-3; ALK
7:17   * **5:5:** Sng 37:11   * **5:6:** Ais 55:1-2

8 Ma ôpatu ba kapô mabuņ, ôpêņ lêk hamô mavi ba tem êņjê Wapômbêņ.

9 Ma ôpatu ba hêv bulubiņ, ôpêņ lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbêņ anêņ nakaduņ.

10 *Ma anyô thêthôņ te hapôm vovaņ, ôpêņ lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak.

11 * “Hosopa ya ba anyô te hanaņ abôma hathak o lôk hêv vovaņ hadêņ o lôk hanaņ abô kambom lomaloma hathak o mena hanaņ abôyaņ hathak o, êņ ma lêk hômô mavi!

12 * “Avômalô bôk idum aêņ hadêņ plopet tak sêbôk ba êmôn ek o. Ma Wapômbêņ tem nê m vuli mavi bêņ te êndêņ o êmô malak leņ ba intu lemmavi anôn ba ômbô o!

*Wapômbêņ anêņ avômalô hatôm ngwêk lo deda
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)*

13 “Môlô ma pik êntêk anêņ ngwêk. Ma donjom ngwêk vabô, êņ ma lêk habitak hatôm siņusik ma hatôm imbitak vasiņ esak loņbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô nimiņ ba nembak pesa.

14 * “Môlô ma pik anêņ deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm atum lam sapêņ, thêlô êthôkwêņ ek nê m deda ma miņ ivuņ ami. 15 *Ma miņ othak ôtôm atum lam ba uvuņ halôk uņ kapô ami. Othak opesaņ lam anêņ deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

* 5:10: 1Pi 3:14 * 5:11: 1Pi 4:14 * 5:12: 2Sto 36:16; Ap 7:52

* 5:14: Jon 8:12; 9:5 * 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33

16 * “Ma mólônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam mólônim lemambô atu ba hamô malak leŋ anêŋ athêŋ.

Yisu halêm ek embatho abô balabuŋ loŋ

17 * “Mólô miŋ nosoŋ nena yahalêm ek yambuliŋ abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takêŋ injik anôŋ ma miŋ yahalêm ek yanêm vê ami. 18 *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô. Abô lêlêyaŋ yaô nena sapêŋ atu ba eto hêk kapya abô balabuŋ te tem miŋ nêŋ yak ami. Mi anôŋ. Abô takêŋ tem ênjêk endeba pik lo leŋ anêŋ daŋ. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabuŋ sapêŋ tem injik anôŋ. 19 *Aêŋ ba ôpatu ba hêv abô balabuŋ yaônate vê ba hadôŋ avômalô hathak tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. Ma doŋtom ôpatu ba hasopa abô balabuŋ lôk hik thô hadêŋ avômalô tem imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak. 20 Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô. Anêm thêthôŋ miŋ hamôŋ ek Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ iniŋ ami, êŋ ma tem miŋ hatôm ôyô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ami.

*Notauviŋ unim lemim maniŋ
(Luk 12:57-59)*

21 * “Mólô bôk olaŋô abô takatu ba enaŋ hadêŋ bumalô thêlô nena, ‘Miŋ uŋgwik anyô vônô paliŋ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliŋ tem êpôm

---

* **5:16:** Ep 5:8-9; 1Pi 2:12   * **5:17:** Lom 3:31   * **5:18:** Luk 16:17; 21:33   * **5:19:** Jem 2:10   * **5:21:** Kis 20:13; Lo 5:17

abô.' ²² *Ma donptom yanañ êndênj mólô. Anyô te lamanij hadênj anyô yañ, ôpênj tem êpôm abô. Ma anyô te hanañ abôma hathak anyô yañ, ôpênj tem iminj nê bêñbêñ malenij ek indum abô. Ma anyô te hanañ hadênj anyô yañ nena, 'O anyô molo', yakô ôpênj tem nimbi êndôk loñ atum lôkmala.

²³ * "Aênj ba hômô loñ êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk haviñ anyô te, ²⁴ êñ ma otak anêm da êmô loñ êbôk da ma nu êndênj ôpênj. Ma opesañ abô imbinj yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.

²⁵ "Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu oveñ loñôndê hi denañ ek nôyô loñ nindum abô, ma opesañ abô imbinj yani kethenj. Yakô tem etak o êndôk anyô halañô abô banj. Êñ ma ôpênj tem etak o êndôk anênj nê ku bahenij ek nêndô o êmô koladônj. ²⁶ Odañô! Yanañ avanônj êndênj o. Tem ômô koladônj endebe nê anêm vuli sapênj atu ba anyô bênj hanañ am.

Otak auk sek walilij

²⁷ * "Mólô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, 'Minj undum sek imbinj anyô yañ yanavi ami.' ²⁸ Ma donptom yanañ êndênj mólô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek ênjêk imbinj yani, êñ ma lêk hêk haviñ avi êñ yôv. ²⁹ *Aênj ba malem vianônj hadum ba hudum kambom, êñ ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk donptom iyom, êñ ma malainj. Ma donptom, lemvimkupik sapênj êndôk loñ atum lôkmala, êñ ma malainj bênj anônj. ³⁰ *Ma

---

* **5:22:** 1Jon 3:15   * **5:23:** Mak 11:25   * **5:27:** Kis 20:14; Lo 5:18   * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47   * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43

bahem vianôḡ hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba umbini! Bahem doḡtom iyom, êḡ ma malaiḡ. Ma doḡtom lemvimkupik sapêḡ êndôk loḡ atum lôkmala, êḡ ma malaiḡ bêḡ anôḡ.

Minj nêḡ vônim vê ami

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ * “Môlô bôk olaḡô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nêḡ kapya êḡ êndêḡ yanavi ek nêḡ yani vê. Ma minj hatôm nêḡ yanavi vê oyaḡ ami.’ ³² *Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô aêntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyaḡ ma minj hadum sek ami ba avi êḡ hi hawa anyô yaḡ êḡ ma ôpêḡ hadum ba avi êḡ hadum sek. Ma yamalô lukmuk êḡ hadum sek aêḡ iyom.

Nonan abô anôḡ iyom

³³ * “Môlô bôk olaḡô abô takatu ba enaḡ hadêḡ bumalô thêlô nena, ‘Hovak balabuḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ hathak nômla, êḡ ma undum nôḡ êḡ anôḡ.’ Minj ômbôliḡ dôḡmim ami. ³⁴ *Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena minj ombak balabuḡ esak nômla ami lôk minj ombak balabuḡ esak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ami ek malê nena yanida hamô malak leḡ hatôm kiḡ. ³⁵ *Ma minj ombak balabuḡ esak pik ami ek malê nena pik bêḡ êntêk ma balê Wapômbêḡ da hatak vakapô hayô hamiḡ. Ma minj ombak balabuḡ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiḡ Bêḡ atu anêḡ malak. ³⁶ Ma minj ombak balabuḡ esak lemkadôk ami ek

* **5:31:** Lo 24:1-4; Mak 10:4

* **5:32:** 1Ko 7:10-11 * **5:33:**

Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21

* **5:34:** Ais 66:1; Mat 23:22; Jem

5:12 * **5:35:** Sng 48:2; Ais 66:1

malê nena o miñ hatôm onañ ba lemkadôk ñaun imbitak thapuk mena lonḡavu la ami. ³⁷ Ba intu môlô nonañ abô avanôñ iyom. Ma miñ nonañ balabuñ lomaloma ek injik thô nena onañ abô avanôñ ami. Abô takêñ habitak anêñ Sadan anêñ.

Môlô miñ uñḡwik kambom liliñ ami
(Luk 6:29-30)

³⁸ * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yañ madaluk siñ, êñ ma nômbi ôpêñ madaluk siñ aêñ iyom. Ma anyô te hik anyô yañ abôlêk kalalañ lu, ma uñḡwik ôpêñ abôlêk kalalañ lu aêñ iyom.’ ³⁹ Ma donḡtom yanañ êndêñ môlô nena miñ uñḡwik anyô yañ anêñ kambom liliñ ami. Ma anyô te hapetav malem dañ vi, êñ ma nuñḡwik vi liliñ ek epetav imbiñ. ⁴⁰ Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halañô abô hanañ nena nêñ anêñ kwêv êndêñ ôpêñ, êñ ma nêñ anêñ kwêv thilibuñ êndêñ ôpêñ imbiñ. ⁴¹ Ma anyô vovak te hanañ nena onja anêñ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êñ ma nu êtôm kilomita ju. ⁴² Ma anyô te hanañ hik o liñ ek nêñ nômlate êndêñ yani, êñ ma nêñ êndêñ yani. Ma anyô te lahaviñ enja nômlate êñjêk o vêm ka nêñ viyañ, êñ ma miñ ôpôlik ami.

Lemimimbiñ ñê takatu ba êpôlik hathak o
(Luk 6:27-36)

⁴³ * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Lemimimbiñ anêñ avômalô ma ôpôlik esak ñê takatu ba êpôlik hathak o.’ ⁴⁴⁻⁴⁵ *Ma donḡtom yanañ êndêñ môlô nena lemimimbiñ ñê takatu ba êpôlik

---

* **5:38:** Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21   * **5:43:** Wkp 19:18

* **5:44-45:** Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20

hathak môlô lôk noten mek esak nê takatu ba êv vovan hadên môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak len anên nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadên avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek nê thêthôn lôk nê lokban. ⁴⁶ Ma môlô othak lemimhavin nê takatu ba lenjinhavin môlô iyom, ên ma nôm oyan. Tem miñ môlô noja nôm mavi te ami. Nê ewa takis ethak idum aên havin! ⁴⁷ Ma môlô othak ôêv waklêvôn hadên môlônim avômalô iyom, môlô oson nena kobom hik môlô vônô e? Nê daluk idum aên havin! ⁴⁸ *Ba intu nômô batôn oyan êtôm Lemambô atu ba hamô batôn oyan hamô malak len.”

6

Nônêm avômalô siv sa

¹ * “Môlô noyabin am! Miñ nundum ku mavi lomaloma ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbên atu ba hamô malak len tem miñ nêm nôm mavi la êndên môlô ami.

² “Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miñ nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmôn ba i unyak yen. Ên ma thêlô êv nômlate hadên avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanañ avanôn êndên môlô nena nê takên lêk ewa iniñ mavi yôv ba emben yam ma Wapômbên tem miñ nêm nôm mavi yan êndên i ami. ³ Ma doñtom môlô udum ek nônêm nômlate êndên avômalô siv, ên ma nubun ba nônêm ek avômalô vi miñ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianôn hadum ma bahem viken êsôn palin

* **5:48:** Wkp 19:2; Lo 18:13   * **6:1:** Mat 23:5

⁴ ek ku êḡ êḡjêk loḡ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loḡ kapô ma tem nêḡ nôm mavi te êḡdêḡ o.

Okopak ba oteḡ mek
(Luk 11:2-4)

⁵ * “Môlô udum ek noteḡ mek, ma miḡ nun-dum êtôm ḡê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leḡḡhaviḡ neteḡ mek nimiḡ malaklêvôḡ lôk unyak yeḡ ek avômalô nêḡê i. Odaḡô! Yanaḡ avanôḡ êḡdêḡ môlô. Nê takêḡ lêk ewa iniḡ mavi yôv ba embeḡ yam ma Wapômbêḡ tem miḡ nêḡ nôm mavi yaḡ êḡdêḡ i ami. ⁶ Ma doḡtom hudum ek oteḡ mek, êḡ ma nu anêḡ unyak kapô ma nuḡḡwik unyak abôlêk siḡ. Ma oteḡ mek êḡdêḡ Lemambô atu ba hamô loḡ kapô. Ma Lemambô tem êḡjê ku takatu ba hudum hêk loḡ kapô ma nêḡ nôm mavi te êḡdêḡ o.

⁷ * “Hudum ek oteḡ mek, ma miḡ ondela abô êtôm ḡê daluk ethak idum ami. Thêlô eteḡ mek daim ek esoḡ nena Wapômbêḡ tem endanô iniḡ mek daim êḡ. ⁸ *Ma doḡtom hudum ek oteḡ mek ma Wapômbêḡ lêk hayala anêḡ malaiḡ yôv ba intu miḡ osopa iniḡ bôk lo loḡ ami. ⁹ Ma noteḡ mek aêḡntêk,

“ ‘Wakamik, hômô malak leḡ.
Yêlô nambô anêḡ athêḡ matheḡ liḡ.

¹⁰ *Anêḡ loḡ lôkliḡyak êlêḡ.

Yêlô nasopa anêḡ lemhaveḡ êḡjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leḡ.

---

* **6:5:** Mat 23:5; Luk 18:10-14

* **6:7:** 1Kiriḡ 18:26-29

* **6:8:**

Mat 6:32 * **6:10:** Luk 22:42

11 Nêm nô m êndêḅ yêlô êndêḅ wak êntêk.

12 *Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlôḅḅ ek avômalô vi atu ba idum kambom hadêḅ yêlô.

13 *Miḅ otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêm yêlô vê êḅjêk kambom.*

14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leḅ tem etak kapô ek môlô aêḅ iyom. 15 Ma hovalonḅ kapôlôm lôḅ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embalonḅ kapô lonḅ ek o aêḅ iyom.

Hutip ek nô m ek lemimbi Wapômbêḅ

16 * “Hutip ek nô m ek lemimbi Wapômbêḅ, ma miḅ malem tiyamtiyam êtôm ḅê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô miḅ ithik i ba epesaḅ i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nô m. Yanaḅ avanôḅ êndêḅ môlô nena ḅê êḅ lêk ewa iniḅ nô m mavi yô v ba embeḅ yam ma Wapômbêḅ tem miḅ nêm nô m mavi yaḅ êndêḅ i ami. 17 Ma doḅtom hutip ek nô m ek lemimbi Wapômbêḅ, ma otak nô m lêḅlêḅ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lem mavi iyom 18 ek avômalô miḅ neyala nena lêk hutip ek nô m ami. Ma lemambô atu ba hamô lonḅ kapô, yani iyom intu hayê anêm ku lonḅ kapô êḅ ba tem nêm nô m mavi te êndêḅ o.

* **6:12:** Mat 6:14-15; 18:21-35 * **6:13:** Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18 * **6:13:** Nê lôkauk vi enaḅ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denaḅ. Abô êḅ ma aêntêk: Lonḅ lôkliḅyak lôk lôklokwaḅ ma athêḅ lôkmaḅgiḅ, êḅ ma oda anêm êtôm wak nô mbêḅ intu sapêḅ. Avanôḅ. * **6:14:** Mak 11:25-26 * **6:16:** Ais 58:5-9

Nômbôlêm nômkama malak leŋ
(Luk 12:33-34)

19 * “Pik êntêk ma didu lo da tem nimbuliŋ nômkama lôk ñê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu miŋ nômbôlêm nômkama mavi ba nôndô êmô pik êntêk ami. 20 *Mi, nusup nômkama malak leŋ mavimavi iyom. Êŋ ma miŋ hatôm da lo didu nimbuliŋ nômkama takêŋ lôk ñê vani miŋ hatôm nijik anêm unyak vose ba neja anêm nômkama vani ami. 21 Loŋ atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlôŋiŋ tem êmô loŋ êŋ imbiŋ.

Maleŋ ma kupik anêŋ deda
(Luk 11:34-36)

22 “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi, êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabiŋ lemvimkupik sapêŋ. 23 Ma doŋtom maleŋdaluk kambom, êŋ ma momaŋiniŋ lêk hayabiŋ leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm miŋ hadum anêŋ ku ami, ma momaŋiniŋ tem indumbak bêŋ.

Anyô te miŋ hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami
(Luk 16:13)

24 “Anyô te miŋ hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ dôm ek anyô yaŋ. Môlô miŋ hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuselen ami.

Miŋ lemim imbi bêŋ anôŋ esak nômkama pik ami
(Luk 12:22-32)

---

* 6:19: Jem 5:1-3   * 6:20: Mat 19:21; Luk 18:22

25 *²⁵“Lôkmala ma bêᶇ ek nôᶄ eyaᶇ. Leᶇviᶇkupik ma bêᶇ ek kwêᶄ lo sup. Aêᶇ ba intu yanaᶇ êᶇdêᶇ môlô nena miᶇ lemim imbi bêᶇ anôᶇ esak nôᶄkama pik lomaloma êtôm kwêᶄ mena nôᶄ lôk ᶇaᶇ ami. 26 *²⁶Ôᶇgô menak. Thêlô miᶇ ethak idum ku lôk elav nôᶄ ami. Ma miᶇ ethak ewa nôᶄ ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak leᶇ havakôᶇ thêlô. Ma môlô ma Wapômbêᶇ lahaviᶇ bêᶇ anôᶇ hamôᶇ ek menak. 27 Ma môlô lemhikam hathak nôᶄ pik takêᶇ, ma tem nôᶄmô lôkmala wak te imbiᶇ e? Mi anôᶇ!

28 “Aisê ka môlô othak lemimhabi bêᶇ anôᶇ hathak kwêᶄ? Môlô ôᶇgô alokwaᶇ vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô miᶇ ethak idum iniᶇ ku lôk idu iniᶇ kwêᶄ ami. 29 *²⁹Aêᶇ ba yanaᶇ êᶇdêᶇ môlô! Solomon hathak hik anêᶇ kwêᶄ kêkêlô. Ma anêᶇ kwêᶄ sapêᶇ ma nôᶄ yaôna ek alokwaᶇ vuak mavi takatu. 30 Môlô ma avômalô ôêᶄhaviᶇ yaôna lôk! Ketheᶇ oyaᶇ ma tem nedabêᶇ kamuᶇ takatu kisi ba nêᶄbôk esak atum! Ma doᶇtom Wapômbêᶇ hathak hêᶄ kwêᶄ hadêᶇ kamuᶇ takêᶇ. Ba intu tem eyabiᶇ môlô mavi aêᶇ iyom. 31 Aêᶇ ba môlô miᶇ lemim injik am ba nonaᶇ, ‘Yêlô aᶇgaᶇ malê lôk nanum malê?’ ma ‘Yêlôaniᶇ kwêᶄ êsê?’ Dô. 32 *³²Nê daluk ethak elaviᶇ ba esopa nôᶄ takêᶇ. Ma doᶇtom môlônim Lemambô atu ba hamô malak leᶇ hayala môlônim malaiᶇ ba tem nêᶄm nôᶄ takêᶇ êᶇdêᶇ môlô. 33 *³³Ba intu ku môᶇ ma lem injik o esak Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak lôk osopa

* **6:25:** Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7   * **6:26:** Mat 10:29-31; Luk 12:6-7

* **6:29:** 1Kin 10:4-7; 2Sto 9:3-6   * **6:32:** Mat 6:8

* **6:33:** 1Kin 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17

anêḡ abô ma tem nêḡ nôm takêḡ sapêḡ êḡndêḡ o.
³⁴ Aêḡ ba môlô miḡ lemimmalainḡ ek yamuḡ anêḡ
 nôḡkama ami. Yamuḡ anêḡ malainḡ ma wak êḡ da
 anêḡ. Ma wak te anêḡ malainḡ ma wak êḡ da iyom
 anêḡ.

7

Miḡ nutitiniḡ avômalô ami *(Luk 6:37-42)*

¹ * “Môlô miḡ nutitiniḡ anyô vi ami. Wapômbêḡ
 tem ititiniḡ môlô aêḡ iyom! ² *Abô takatu ba
 honaḡ hathak anyô vi, êḡ ma Wapômbêḡ tem enaḡ
 aêḡ êḡndêḡ o. Ma malêla takatu ba huik sam hadêḡ
 anyô vi ma tem nêḡ viyaḡ aêḡ iyom êḡndêḡ o.
³ Ma lem hik o hathak siḡusik yaô atu ba hamiḡ
 mamuyaḡ madaluk. Ma doḡtom aseleḡ atu ba ha-
 palaḡaniḡ hamiḡ oda malem siḡ ma hôthôḡ paliḡ.
⁴ Ba honaḡ, ‘Aiyaḡ, yahadum ek yanêḡ siḡusik atu
 ba hamô malem daluk vê.’ Nôḡḡô katô, oda anêḡ
 ma aseleḡ hapalaḡaniḡ hamiḡ malem loḡ siḡ. ⁵ O
 anyô abôyaḡ! Nêḡ aseleḡ atu ba hêk malem vê
 ek nôḡḡô tak vêḡ ka miḡ nêḡ siḡusik atu ba hêk
 mamuyaḡ madaluk vê.

⁶ “Ma miḡ noja nôḡ mathêḡ ba nôḡnêḡ êḡndêḡ
 avuḡ ami. Tem nijik liliḡ ba nesaḡ môlô mayaliv.
 Ma miḡ nôḡmbi unim kôḡkôḡ mavi êḡndêḡ bok ami.
 Tem nembak pesa esak veḡiḡ kapô.

Loḡôndê neteḡ mek *(Luk 11:9-13)*

---

* **7:1:** Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12   * **7:2:** Mak 4:24

7-8 *[“]Nê takatu ba enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ, ma tem neja nômkama êtôm atu ba enaŋ. Ma anyô habôlêm nômlate, êŋ ma tem êpôm. Ma ôpatu ba hapididiŋ unyak abôlêk, ma tem injik unyak abôlêk vê ek ôpêŋ. Aêŋ ba nonaŋ injik Wapômbêŋ liŋ ma tem nêŋ môleŋim lemimhaviŋ êndêŋ môle. Ma môle ôbôleŋ ma tem nôpôm. Ma upididiŋ unyak abôlêk ma tem injik vê ek môle.

9 “Nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêŋ polom êndêŋ yani, ma tem nêŋ valu te êndêŋ yani e? Mi. 10 Ma nalummalô hanaŋ hik o liŋ ek nêŋ alim ŋgwêk te êndêŋ yani, ma tem nêŋ umya kambom te êndêŋ yani e? Mi. 11 *[“]Odaŋô! Môle ma avômalo kambom! Ma doŋtom môle othak ôêv nômkama mavi hadêŋ nalumi. Ma môleŋim Lemambô atu ba hamô malak leŋ ma Wapômbêŋ mavi anôŋ ba intu tem nêŋ nômkama mavi êndêŋ môle ŋê takatu ba onaŋ hik yani liŋ.

12 * “Ma malêla takatu ba môle lemimhaviŋ avômalo vi nindum êndêŋ môle, ma nundum aêŋ êndêŋ i. Êŋ ma abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô anêŋ ôdôŋ bêŋ.”

Unyak abôlêk yaôna
(Luk 13:24)

13-14 “Loŋondê bêŋ ma hi loŋ ŋama. Ma badêŋ abôlêk bêŋ te hamô loŋ êŋ ba avômalo bêŋ anôŋ ethak ibitak êyô. Ma doŋtom loŋondê kamuŋ hi loŋ lôkmala. Ma badêŋ abôlêk yaônate hêk loŋ êŋ ba avômalo tomtom iyom ethak êpôm ba elom. Ba

* **7:7-8:** Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15

* **7:11:** Jem 1:17 * **7:12:** Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10

intu nôsôam ek numbitak nôyô badêḅ abôlêk yaôna êḅ ba unu.

Nê plopet abôyaḅ

(Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 * “Môlô noyabinḅ am êndêḅ ḅê plopet abôyaḅ. Thêlô ma hatôm avuḅ yatap ba ivuliv i sinḅ hathak boksipsip kupik ba i hadêḅ boksipsip ek nimbuling i. 16 * Aêḅ ba iniḅ anôḅ intu tem injik i thô. Yak lôkmanḅginḅ mena kamuḅ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniḅ nôḅ e? 17 Alokwaḅ mavi sapêḅ hathak hik anêḅ anôḅ mavi iyom. Ma alokwaḅ kambom hathak hik anêḅ anôḅ kambom aêḅ iyom. 18 Ba intu alokwaḅ mavi miḅ hatôm injik anêḅ anôḅ kambom ami. Ma alokwaḅ kambom miḅ hatôm injik anêḅ anôḅ mavi ami. 19 * Aêḅ ba alokwaḅ sapêḅ atu ba miḅ hik anêḅ anôḅ ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum. 20 * Ba intu plopet abôyaḅ iniḅ anôḅ tem injik thêlôda thô êndêḅ môlô.

21 * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêḅ, Anyô Bêḅ.’ Ma donḅtom thêlô sapêḅ miḅ hatôm nêyô Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leḅ anêḅ abô, thêlô êḅ iyom intu tem nêyô Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak kapô. 22 Waklavôḅ yandaḅô avômalô sapêḅ iniḅ abô, ma bêḅ anôḅ tem nenaḅ êndêḅ ya ‘Anyô Bêḅ, Anyô Bêḅ, yêlô athak alam anêḅ athêḅ ba adum anêḅ ku plopet. Ma yêlô athak alam anêḅ athêḅ ba êv ḅḅôk vê lôk

* 7:15: Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1   * 7:16: Gal 5:19-22; Jem

3:12   * 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6   * 7:20: Mat 12:33

* 7:21: Luk 6:46; Jem 1:25

adum nômbithi bêñ anôñ hathak.’ ²³ *Êñ ma tem yanañ êndêñ i, ‘Môlô nu! Môlô ñê udum kambom ba yahathôn môlô paliñ.’

Loñôndê ju ek nedav unyak

(Luk 6:46-49)

²⁴ “Aêñ ba ôpatu ba halanô yenañ abô sapêñ ba hasopa hatôm anyô lôkauk mavi atu ba halav anêñ unyak halôk valu. ²⁵ Ma ôthôm lôk lovak bêñ ma ñambô hayô ba hayôkwiñ unyak êñ. Ma valu havalon unyak êñ loñ lôklokwan ba miñ hapu ami. ²⁶ Ma anyô halanô yenañ abô ba miñ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêñ unyak halôk thathe oyan. ²⁷ Ma ôthôm malokola lôk lovak bêñ ma ñambô hayô ba hayôkwiñ unyak êñ ba hapu lôk diñdiñ bêñ ba hi.”

²⁸ Yisu hanañ abô sapêñ yôv ma avômalô takatu ba elanô eson kambom ba enañ, ²⁹ * “Yani miñ hadôn alalô ba halam kêdônwaga bô iniñ abô hatôm ñê lôkauk hathak abô balabuñ ethak idum ami. Mi. Hadôn alalô hatôm anyô lôk athên bêñ.”

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

¹ Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêñ anôñ esopa yani. ² Ma anyô palê lepla te halêm hadên Yisu ma halek vadôn lêlô ma hanañ, “Anyô bêñ, odanêm lemhaviñ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

---

* **7:23:** Sng 6:8; 2Ti 2:19   * **7:29:** Mak 1:22; Luk 4:32

* **8:2:** Lijiñ lepla ma palê hatêto anyô liñkupik aleba ibitak puliñ ba avômalô êpôlik hathak i.

³ Ma hatak ban hayô hêk ôpêḡ ma hanaḡ, “Yalenḡhaviḡ umbitak mabuḡ mavi!” Ma kethenḡ oyaḡ ma lijiḡ êḡ hêv yak ba habitak mabuḡ mavi.
⁴ *Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Nu nuḡḡwik o thô êndêḡ anyô habôk da ma nêḡ da êtôm sêbôk ba Mose hanaḡ ek injik thô nena anêḡ lijiḡ lêk hêv yak. Ma miḡ onanḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami.”

*Yisu hadum anyô vovak anêḡ anyô ku te mavi
 (Luk 7:1-10)*

⁵ Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêḡ malak bêḡ Lom halêḡ hadêḡ yani ⁶ ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, yenaḡ anyô ku hapôm lijiḡ va lo banḡ havuviḡ ba hawa vovanḡ bêḡ ba hêk unyak iyom.”

⁷ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêḡ mavi.”

⁸⁻⁹ Ma donḡtom anyô vovak laik êḡ hanaḡ, “Anyô bêḡ, ya miḡ anyô mavi ek ôlêḡ yenaḡ unyak ami. Yada yahamô anyô bêḡ te vibinḡ, ma yenaḡ ḡê vovak êḡ ya vibinḡ. Ba yahananḡ hadêḡ yenaḡ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êḡ ma hi. Mena yahananḡ hadêḡ yaḡ nena, ‘Ôlêḡ,’ êḡ ma halêḡ. Ma yahananḡ hadêḡ yenaḡ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êḡ ma hadum. Aêḡ ba yahayala nena onanḡ iyom ek yenaḡ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

¹⁰ Yisu halaḡô abô êḡ ba hasonḡ kambom ma hanaḡ hadêḡ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yananḡ avanônḡ êndêḡ môlô. Ya miḡ bôk yahapôm anyô hêvhaviḡ bêḡ te aêntêk hamô loḡ Israeḡ ami.

---

* **8:4:** Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

11 *Yanaŋ êndêŋ mólô. Avômalô loŋ buyaŋ bêŋ anôŋ tem nejaŋ ba ninum imbiŋ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmoŋ Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

12 *Sêbôk ma Wapômbêŋ lahaŋiŋ avômalô Islael nêyoŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak kapô, ma donjom lêk ma yani tem nêmoŋ thêlô vê ba ini loŋ momaŋiniŋ bêŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedaŋ asêŋ maleŋ ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.”

13 Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik êŋ, “Nu! Ma nômoŋ atu ba lêk hôêvhaviŋ ma tem imbitak aêŋ.” Ma kethêŋ oyaŋ ma ôpêŋ anêŋ anyô vovak atu habitak mavi.

*Yisu hadum Pita yaŋavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)*

14 Ma Yisu hayô Pita anêŋ unyak kapô ma hayê Pita yaŋavi hapôm lijiŋ vovaŋ ba hêk iyom. 15 Ma Yisu havalonaŋ avi êŋ baŋ ma lijiŋ êŋ hatak yani ma haviyoŋ hapôpêk nômoŋ ek Yisu.

*Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)*

16 Yaŋsiŋ ma ewa ŋê lôk ŋgôk habuliŋ i doho êlêmoŋ hadêŋ Yisu. Ma Yisu hanaŋ abô iyom ma ŋgôk takêŋ etak avômalô takêŋ ba i. Ma hadum avômalô lôk lijiŋ sapêŋ ibitak mavi. 17 Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia hik anôŋ nena,

“Yani hapesaŋ alalôaniŋ lijiŋ mavi ma hêv alalôaniŋ vovaŋ vê.”

Aisaia 53:4

*Ku bêŋ ek nesopa Yisu vaŋgwam
(Luk 9:57-62)*

---

* **8:11:** Luk 13:29   * **8:12:** Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28

18 Yisu hayê avômalô bêñ anôñ êmô ma hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” 19 Êñ ma ñê lôkauk hathak abô balabuñ te halêm hadêñ Yisu ma hanañ nena, “Kêdôñwaga, loñ nômbêñ atu ba hu ma tem yasopa o.”

20 *Ma Yisu hanañ, “Avuñ yatap iniñ pik abyan hamô ma menak iniñ unyak hamô, ma doñtom ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ loñ êñjêk ma mi.”

21 *Ma Yisu anêñ anyô te hanañ, “Anyô Bêñ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

22 Ma doñtom Yisu hanañ hadêñ ôpêñ, “Dô! Ñê ñama da nedav iniñ ñama. Ma ôlêm osopa ya!”

Lovak halañô Yisu

(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Yôv ma Yisu hathak yeñ ma anêñ ñê ku i havin yani. 24 *Thêlô i êyô kasukthôm malêvôñ ma kethen oyan ma ôthôm bêñ lôk lovak hayô. Ma ñañ budum hik ba hadum ek êyô yeñ vôv. Ma doñtom Yisu hêk sôm denañ. 25 Ma anêñ ñê ku i ik yani liñ ba enañ, “Anyô Bêñ, nêm alalô bulubiñ! Tem alalô nama!”

26 *Ma Yisu hanañ hadêñ i, “Môlô ñê ôêvhavin yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?” Êñ ma haviyô hathañ lovak lôk ñañ budum ba êk malinyaô ba thêthê mavi.

27 Thêlô eson kambom ba enañ, “Anyô aisête ba lovak lôk ñañ budum elañô anêñ abô ba esopa?”

Yisu hêv ñgôk doho vê

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

---

* **8:20:** 2Ko 8:9 * **8:21:** 1Kin 19:20 * **8:24:** Sng 4:8 * **8:26:** Mat 14:31; Sng 89:9

28 Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala iniņ pik. Ma anyô lokwanju atu ba ŋgôk kambom hathak habuliņ i êlêm anêņ siô ba êpôm yani halôk loņôndê. Anyô ju êņ ethak ibuliņ avômalô ba intu êkô ek nendom loņôndê êņ. 29 *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbêņ anêņ Nakaduņ, hôlek ek undum malê êndêņ yêlô? Waklavôņ nindum abô hêk denaņ. Ma hôlek loņ êntêk ek nêk vovaņ êndêņ yêlô e?”

30 Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyaņ kamaņ êmô. 31 Ma ŋgôk takêņ elañ lôklokwaņ hadêņ Yisu, “Nêk yêlô vê ni êndôk bok takêņdaku kapô.”

32 Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô “Môlô nu!” Êņ ma ŋgôk takêņ etak anyô ju êņ ma i êlôk bok takêņ kapô ba elañviņ kethen ba i hadêņ loņ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema. 33 Nê takatu ba eyabiņ bok êyê nôk êņ ma êsôv ba i êyô malak bêņ. Ma enañ hadêņ avômalô hathak nôk atu ba Yisu hadum hadêņ bok lôk anyô ju atu ba ŋgôk habuliņ thai. 34 Êņ ma avômalô malak lôņ êņ iki thô ba i hadêņ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enañ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

Yisu hadum anyô havuviņ te mavi (Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 *Yôv ma Yisu hathak yeņ ŋgwêk te ba havôhi anêņ loņ. 2 Ma anyô doho evak anyô havuviņ te hêk yêm ba êlêm hadêņ yani. Êņ ma Yisu hayê thêlôniņ êvhaviņ ma hanaņ hadêņ anyô havuviņ

---

* 8:29: Mak 1:24; Luk 4:41   * 9:1: Mat 4:13

atu nena, “Yenan okna, lem êndôk biņ. Lêk yahêv anêm kambom sapêņ vê.”

³ Nê lôkauk hathak abô balabuņ doho elanô abô êņ ma enan hadêņ i, “Ôpêņ hason nena yani ma Wapômbêņ e?”

⁴ *Yisu hayala thêlônin auk ma hanaņ, “Aisê ka môle owa auk kambom êņ? ⁵ Abô alê intu vumvum ek yanaņ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapêņ vê’ mena ‘Umbiyô omben.’ ⁶ *Aêņ ba tem yanğik thô êndêņ môle nena Anyô Anêņ Nakaduņ atu anêņ athêņ ma bêņ ba hatôm nêm kambom vê.” Êņ ma hanaņ hadêņ anyô havuvin atu nena, “Umbiyô umin ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ⁷ Êņ ma ôpêņ haviyô hamin ba hi anêņ unyak. ⁸ Ma avômalô êyê nôm êņ ba eson kambom ma êbô Wapômbêņ atu ba hêv lôklokwan lôk athêņ bêņ hadêņ avômalô.

*Yisu dalam Matyu
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)*

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêņ athêņ nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hanaņ hadêņ ôpêņ nena, “Ôlêm osopa ya,” êņ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayaņ nôm haviņ Matyu hamô anêņ unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêņ anôn êlêm eyaņ nôm haviņ yani lôk anêņ nê ku. ¹¹ *Palisi êyê ma enan hik anêņ nê ku lin, “Aisê ka môle nim kêdônwaga hayaņ nôm haviņ nê ewa takis lôk nê idum kambom?”

---

* **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25   * **9:6:** Jon 17:2   * **9:11:** Luk 15:2

¹² Yisu halanô abô êḡ ma hananḡ, “Nê lôk lijḡ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijḡ mi ma mi.

¹³ *Aêḡ ba môlô lemimimbi Wapômbêḡ anêḡ abô atu ba hêk kapyra hananḡ nena,

“‘Yalenḡhaviḡ môlô nônêm kapôlômim êndêḡ avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’

Hosea 6:6

Ba intu yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miḡ yahalêm ek yandam nê thêthônḡ ami.”

Enanḡ hik Yisu liḡ hathak kobom evak balabuḡ ek nôḡm

(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴ *Jon anêḡ nê ku êlêm hadêḡ Yisu ma enanḡ hik yani liḡ, “Yêlô lôk nê Palisi athak avak balabuḡ ek nôḡm ek leḡḡḡhabi Wapômbêḡ. Ma donḡtom anêm nê ku miḡ ethak idum aêḡ ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hananḡ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êḡ ma anêḡ anyô môlô eyanḡ nôḡm lôk leḡḡḡmavi. Ma miḡ hatôm nembak balabuḡ ek nôḡm ami. Ma donḡtom havenḡ yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êḡ ma anêḡ nê môlô tem nembak balabuḡ ek nôḡm.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôḡ lukmuk bute ba indu sôḡ bô anêḡ abyanḡ siḡ esak ami. Hadum aêḡ ma tem sôḡ lukmuk buêḡ êḡmô sôḡ bô kisi. Êḡ ma tem itip bêḡ. ¹⁷ Ma môlô othak ôkê waiḡ lukmuk halôk kolopak epesanḡ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiḡ lukmuk êḡ tem imbuliḡ bok kupik bô atu bôk thekthek ba tem ipup ba waiḡ enḡgasô ni. Ba intu othak ôkê waiḡ lukmuk halôk bok kupik lukmuk

---

* **9:13:** Mat 12:7   * **9:14:** Luk 18:12

atu ba belap ek isin mavi ma min ipup ami lôk wain min engasô ni ami.”

*Amena nãma lôk avi lijij
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)*

¹⁸ Yisu hanañ abô denañ ma anyô bêñ te halêm halek vadônñ lêlô hêk yani va ma hanañ, “Yenañ avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyônñgêk yani ek imbiyô esak lonñbô.” ¹⁹ Ma Yisu lôk anêñ nê ku i ivinñ yani ba i.

²⁰ Thêlô evenñ ba i ma avi lôk lijij te halêm hadêñ Yisu dômlokwanñ ma havalonñ Yisu anêñ kwêv anêñ danñ. Avi êñ hapôm lijij thalalenñ halom hatôm sondabêñ lauminñ ba lahavuju. ²¹ *Ma avi êñ anêñ auk nena, “Yambalonñ anêñ kwêv iyom, ma tem ya mavi.” ²² Ma Yisu hik i lilinñ ba hayê avi êñ ma hanañ, “Yenañ avena, lem êndôk binñ. Anêm hôêvhavinñ hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma kethenñ oyanñ ma avi êñ habitak mavi.

²³ Vêm ma Yisu hi hayô anyô bêñ atu anêñ unyak. Ma hayê avômalo iyuv abinñ ba elañ ba idum thôthô bêñ ²⁴ ma hanañ, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma minñ hama ami.” Êñ ma thêlô emalik hathak yani. ²⁵ Ma donñtom êv avômalo vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havalonñ avena êñ banñ, ma haviyô haminñ. ²⁶ Ba intu abô hathak nôm êñ havenñ lonñ êñ lôkthô.

Anyô malenñ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

²⁷ *Ma Yisu hatak lonñ êñ ma havenñ ba hi, ma anyô malenñ pusip ju esopa yani ba elam kaêk

---

* **9:21:** Mat 14:36   * **9:27:** Mat 20:29-34

nena, “Devit anêᶇ Lim Lukmuk, nêᶇ kapôlôm ek yai!”

²⁸ Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadêᶇ yani. Ma hanaᶇ hik thai liᶇ, “Mamu ôêᶇhaviᶇ nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enaᶇ, “Intu êᶇ. Anyô Bêᶇ.”

²⁹ Êᶇ ma yani hatak baᶇ hayô hêk thai maleᶇdaluk ma hanaᶇ, “Mamu lêk ôêᶇhaviᶇ ba intu tem numbitak mavi.” ³⁰ *Êᶇ ma maleᶇᶇᶇ daluk hakyav. Ma Yisu hêᶇ abô lôklokwaᶇ hadêᶇ thai, “Miᶇ nonaᶇ êᶇdêᶇ anyôla esak nôᶇm êᶇtêk ami.” ³¹ Ma doᶇtom i ma enaᶇ nôᶇm atu ba Yisu hadum hadêᶇ thai haveᶇ loᶇ êᶇ lôkthô.

³² Anyô ju êᶇ etak Yisu ba i ðenaᶇ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ᶇgôk habuliᶇ yani ba êlêᶇ ek Yisu. ³³ *Ma hêᶇ ᶇgôk êᶇ vê ma ôpêᶇ hanaᶇ abô. Ma avômalô eson kambom ba enaᶇ, “Sêbôk ma miᶇ nôᶇmlate aêᶇ habitak Israeᶇl ami.”

³⁴ *Ma doᶇtom ᶇê Palisi enaᶇ, “ᶇgôk iniᶇ anyô bêᶇ hêᶇ lôklokwaᶇ hadêᶇ ôpêᶇ. Ba intu hatôm nêᶇ ᶇgôk sapêᶇ vê êᶇᶇêk avômalô.”

Nê ku naju iyom

³⁵ *Ma Yisu haveᶇ loᶇ buêᶇ sapêᶇ ba habitak hayô avômalô iniᶇ unyak yeᶇ ba hadôᶇ avômalô lôk hanaᶇ Abô Mavi hathak Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak. Ma hapesaᶇ avômalô iniᶇ malaiᶇ sapêᶇ lôk hêᶇ iniᶇ lijiᶇ lomaloma sapêᶇ vê. ³⁶ *Yisu hayê

---

* **9:30:** Mat 8:4   * **9:33:** Mak 2:12   * **9:34:** Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15   * **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39   * **9:36:** Nam 27:17; 1Kinj 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34

avômalô nômbêñ atu iniñ auk lêk mayaliv ba êmô malaiñ kambom hatôm boksipsip anêñ alañ mi. Aêñ ba lahiki hathak i. ³⁷ *Ba intu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Nôm bêñ anôñ lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma donjom ñê ku ma tomtom iyom. ³⁸ Aêñ ba notenñ mek êndêñ ku anêñ alañ ek nêm ñê ku ba ini ek nindum anêñ ku.”

10

Ñê ku laumiñ ba lahavuju iniñ athêñ (Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ *Ma Yisu halam ñê ku laumiñ ba lahavuju i hadêñ yani. Ma hêv lôklokwan hadêñ thêlô ek nêñem ñgôk lelaik vê êñjêk avômalô ma nindum avômalô lijij lôk malaiñ lomalom mavi.

² Êntêk ma aposel laumiñ ba lahavuju takatu iniñ athêñ: anyô môñ ma Saimon, anêñ athêñ yan nena Pita, ma yan Andulu; ma Jems loyan Jon, thai ma Sebedi nali; ³ ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakadunñ ma Tadius, ⁴ ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanañ Yisu bêñ.

Yisu hêv ñê ku ba i (Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

⁵ Yisu hanañ abô hadêñ anyô laumiñ ba lahavuju takêñ yôv ma hêv i ba i ma hanañ, “Avômalô Samalia iniñ loñ lôk avômalô loñ buyañ ma miñ

---

* **9:37:** Luk 10:2   * **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1

unu êndêḡ i ami. ⁶ *Ma donṡtom unu êndêḡ bok-sipsip Israeḡ takatu ba evenḡ mayaliv. ⁷ *Unu luvu-luvu ba nonaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ avômalô nena, ‘Dokte ma Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak tem êlêḡ.’ ⁸ Nundum avômalô lôk liḡiḡ mavi, ma uḡḡwik ḡê ḡama liḡ, ma nundum ḡê lôk palê lepla mabuḡ mavi, ma nôḡnêḡ ḡḡôk vê êḡḡêk avômalô. Athêḡ bêḡ ma miḡ môlô ôêḡ vuli ami. Bôk yahêḡ oyaḡ hadêḡ môlô ba intu nundum ku takêḡ oyaḡ esak avômalô.

⁹⁻¹⁰ * “Môlô u hatôm ḡê ku ba mavi ek avômalô neyabiḡ môlô ba intu nombeḡ oyaḡ. Miḡ nobek vak ami. Valuselenḡ mi. Kwêḡ mi. Veḡ bokḡḡôp mi. Ma kôm mi. ¹¹ Ma môlô ôyô loḡ te ma nômbôlêḡ anyô wapôm te ba nôḡmô imbiḡ yani endeba notak loḡ êḡ ek unu buyaḡ. ¹² *Ma ubitak ôyô anêḡ unyak kapô, ma nonaḡ êndêḡ yani lôk anêḡ avômalô nena, ‘Wapômbêḡ anêḡ lamavi êḡmô imbiḡ môlô.’ ¹³ Avômalô unyak êḡ leḡiḡmavi ba ewa môlô thô, êḡ ma môlônim abô mavi êḡ tem êḡmô imbiḡ i. Ma donṡtom miḡ leḡiḡmavi ba ewa môlô thô ami, êḡ ma noja unim abô mavi êḡ vê êḡḡêk i ba unu. ¹⁴ *Ma avômalô loḡ takatu ba miḡ ewa môlô thô ami lôk êḡḡo nedanḡ môlônim abô, ma waklavôḡ otak loḡ êḡ, ma uḡḡwik voḡḡovaḡ takatu ba hamô vemimkapô vê êḡḡok thêlô maleḡiḡ ma unu. ¹⁵ *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endanḡ abô, êḡ ma avômalô loḡ atu ba miḡ ewa môlô thô ami,

---

* **10:6:** Jer 50:6   * **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11   * **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14   * **10:12:** Luk 10:5-6   * **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51   * **10:15:** Mat 11:24; Jut 7

thêlônij malaij tem êmônj ek avômalô kambom anêj Sodom lo Gomola.

*Malaij lomaloma tem êpôm môlô
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)*

16 * “Odanô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuj yatap malêvônj. Aêj ba môlô noja umya iniñ auk mavi ba nômô mabuñ êtôm menak bôbô. 17* Aêj ba intu môlô noyabiñ am ek avômalô! Thêlô tem nebalonj môlô ba netak êndôk iniñ nê bêjbêj baheniñ lôk nebali môlô êmô iniñ unyak yeñ. 18 Ma môlô ma yenañ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu êndêj kiñ lôk nê bêjbêj ek nonañ yenañ Abô Mavi êndêj i lôk avômalô lonj buyañ. 19-20* Ma donjom evalonj môlô ma môlônim Lemambô anêj Lovak Mathenj tem êmô imbiñ môlô ba waklavônj êj ma tem nêmbô abô êndêj môlô ek nonañ. Tem miñ môlôda nonañ unim abô ami. Ba intu miñ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô nanañ malê?’ mena ‘nanañ aisê?’ ami.

21 * “Ma anyô loyañ tem yañ enañ yañ bêj ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêj êndêj nakaduj. Ma avômena tem nêmbôliñ dômiñ êndêj lami lo taluvi ba nenañ ek nijik i vônô. 22 Ma môlô ma yenañ avômalô. Ba intu avômalô sapêj tem nêpôlik esak môlô. Ma donjom nê takatu ba imiñ lôklokwañ aleba hayô anêj danj, ma Wapômbêj tem nêmbô i bulubiñ. 23 Aêj ba avômalô malak te êv vovanj hadêj môlô, ma nôsôv ba unu malak yañ.

---

* **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19   * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9   * **10:19-20:** Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26   * **10:21:** Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16

Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô, tem nundum ku êŋ embenŋ Israeŋ denaŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm.

24 * “Avômena ethak unyak ma miŋ bêŋ ek iniŋ kêdôŋwaga ami. Ma nê ku miŋ bêŋ ek iniŋ anyô bêŋ ami. 25 *Avômalô elam lambô nena, ‘Ngôk Bêŋ Belsebul’ êŋ ma tem nindum aêŋ esak yani anêŋ avômalô aêŋ iyom. Avômena ewa kêdôŋwaga iniŋ malaiŋ, êŋ ma hatôm. Ma nê ku ewa iniŋ anyô bêŋ anêŋ malaiŋ, êŋ ma hatôm.

Nakô ek Wapômbêŋ iyom
(Luk 12:2-7)

26 * “Aêŋ ba miŋ môlô nôkô ek nê takatu ba idum kambom takêŋ ami. Nôm takatu ba havuŋi hêk loŋ kapô, tem imbitak yaiŋ. Ma abô takatu ba havuŋi, tem avômalô sapêŋ neyala. 27 Aêŋ ba abô takatu ba yahanaŋ hadêŋ môlô hadêŋ bôlôvôŋ, êŋ ma nonaŋ êndêŋ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enaŋ thikuthik, êŋ ma numiŋ unyak vov ba nodam ek avômalô nedaŋô. 28 *Miŋ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miŋ hatôm nijik vônô ami. Aêŋ ba intu nôkô ek Anyô Bêŋ iyom! Yani hatôm imbuliŋ môlônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk loŋ atum lôkmala.

29 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuseŋ yaô ek eyaŋ. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama. 30 Ma donjom môlô ma Wapômbêŋ bôk hakatuŋ môlô

---

* **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20   * **10:25:** Mat 9:34; 12:24;
Mak 3:22; Luk 11:15   * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17   * **10:28:**
Lom 8:31; Jem 4:12

sapêḅ lemimkadôk ḅaunḅ yôv. ³¹ *Aêḅ ba mômô ma bêḅ ek menak, ba intu miḅ nômô ami.

Miḅ mama esak Yisu ami

(Luk 12:8-9)

³² “Aêḅ ba ôpatu ba hananḅ hadêḅ avômâlô nena hasopa ya, intu tem yanāḅ imiḅ Wakamik atu ba hamô malak leḅ ma nena, ‘Ôpêntêk ma yenanḅ.’

³³ *Ma ôpatu ba hananḅ hadêḅ avômâlô nena hadô esopa ya, intu tem yanāḅ êndêḅ Wakamik atu ba hamô malak leḅ nena, ‘Yahathônḅ ôpêḅ paliḅ.’

Yisu hadum ba avômâlô evak i vose

(Luk 12:49-53; 14:26-27)

³⁴ “Yahalêm ek yanêm kôm janak êndêḅ mômô! Ba intu miḅ nosonḅ nena yahalêm ek yandum mômô kapôlômim êndôk biḅ ami ma milôk. ³⁵ Yahalêm ek “ ‘namâlô êmbôliḅ dôm êndêḅ lambô, ma nalavi êmbôliḅ dôm êndêḅ talêbô, ma namâlô yanavi êmbôliḅ dôm êndêḅ yanavi.

³⁶ Anyô te lôk anêḅ thalaleḅ tem nêpôlik esak i.’

Maika 7:6

³⁷ “Ma opalê atu ba lahaviḅ lambô lo talêbô bêḅ anônḅ hamônḅ ek ya, ôpêḅ hatôm anyô ôv vathek ba miḅ yenanḅ ami. Ma opalê atu ba lahaviḅ nali bêḅ anônḅ hamônḅ ek ya, ôpêḅ hatôm anyô ôv vathek ba miḅ yenanḅ ami. ³⁸ *Ma ôpatu ba miḅ hawa anêḅ alovalanḅsiḅ ba hasopa ya ami, ôpêḅ hatôm anyô ôv vathek ba miḅ yenanḅ ami. ³⁹ *Ma opalê atu ba hadum ku bêḅ ek embatho anêḅ lôkmala loḅ, êḅ ma anêḅ lôkmala êḅ tem nêm yak. Ma ôpatu

* **10:31:** Mat 6:26 * **10:33:** Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12

* **10:38:** Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * **10:39:** Luk 17:33; Jon 12:25

ba hatak anêḡ lôkmala ek hasopa ya, ôpêḡ tem embaloḡ anêḡ lôkmala loḡ.

⁴⁰* “Ma ôpatu ba hawa mólô thô, êḡ ma hawa ya thô haviḡ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, êḡ ma hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviḡ. ⁴¹ Ma ôpatu ba hayê plopet te ba hawa thô, êḡ ma tem enja nôḡ mavi êtôm atu ba plopet êḡ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthôḡ te ba hawa thô, êḡ ma tem enja nôḡ mavi êtôm atu ba anyô thêthôḡ êḡ hawa. ⁴² Ma ôpatu ba hayê anyô oyaḡ te hasopa ya ba hêv ḡaḡ thilibuḡ hadêḡ yani, yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ mólô nena ôpêḡ tem enja anêḡ vuli.”

11

¹ Ma Yisu hadôḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuḡ yôv, ma hatak loḡ êḡ ma hi hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô lôk hadôḡ avômalô hamô Galili anêḡ malak nenanena.

*Yisu hanaḡ abô hathak Jon anyô hathik ḡaḡ
(Luk 7:18-35)*

² Jon hamô koladôḡ ma halaḡô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êḡ ma hêv anêḡ ḡê ku doho ba i hadêḡ yani ³ ek nenaḡ injik yani liḡ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡ êlêm mena yêlô nayabiḡ anyô yaḡ?”

⁴⁻⁵* Êḡ ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Nôbônu ma nonaḡ êndêḡ Jon esak nôḡ takatu ba mamu olaḡô lo ôyê. ḡê maleniḡ pusip êyê tak, ma ḡê veniḡvuvini evenḡ, ma ḡê palê lepla ibitak mavi, ma ḡê leḡiḡôndôḡ kôtoḡ elañô abô, ma ḡê ḡama iviyô hathak loḡbô,

* **10:40:** Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20   * **11:4-5:** Ais 35:5-6; 61:1

ma avômalô siv elanô Wapômbên anên Abô Mavi atu. Ba intu unu nonan êndên Jon esak nô m takên.
 6 Ma nê takatu ba êyê ya ba evalon inin êvhavin lon, nê mô lôk leñinmavi.”

7 Jon anên nê ku êvôi denan, ma Yisu hanan abô hathak Jon hadên avômalô nena, “Bôk môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? 8 Mi. Ma môlô u ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô e? Mi. Nê takatu ba ik kwêv kêkêlô, ma ê mô kin inin unyak ma min ê mô lon thiliv ami. 9 Môlô u lon thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanôn! Ma donjom yan an êndên môlô nena Jon ma bên ek plopet sapên.
 10 *Bôk eto hathak ôpên hêk Wapômbên anên kapy nena,

“ ‘Odanô, tem yanêm yan an anyô ku te ê mô n ek o, ek enan yan an abô bên ek êpôpêk lonôn dê ek o.’

Malakai 3:1

11 “Yanan avanôn bin êndên môlô nena Jon ma bên ek avômalô pik sapên. Avi te min bôk havathu anyô te aên ami ma mi. Ma donjom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbên anên lon lôklinyak, ôpên ma bên ek Jon.

12-13 * “Ma plopet sapên lôk kapy balabun bôk enan Wapômbên anên abô bên aleba lêk hayô Jon habitak haviñ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpên hanan abô ma Wapômbên anên lon lôklinyak halêm hatôm nê vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak.

14 *Ma môlô lemimhaviñ nodanô plopet takatu inin abô ba nodanô! Wapômbên anên kapy hanan

---

* **11:10:** Luk 1:76   * **11:12-13:** Luk 16:16   * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

nena Elia tem êlêm. Elia êḡ ma Jon. ¹⁵ Aêḡ ba môlô ḡê lôk lemôndôḡ ma nodanḡ abô êntêk katô!

¹⁶ “Yananḡ aisê esak avômalô bôlôḡ êntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êmô loḡ ethak doḡtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

¹⁷ “ ‘Yêlô abi yeḡ beleḡ ek môlô nondo yeḡ, ma doḡtom miḡ olo yeḡ ami.

Ma yêlô alaḡ asêḡ malêḡ ek môlô nodanḡ, ma doḡtom miḡ olaḡ ami.’

¹⁸ “Ma avômalô bôlôḡ êntêk êtôm avômena takêḡ. Jon halêm ba hathak hatip ek nôḡ lo waiḡ. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onanḡ nena ḡḡk hamô haviḡ yani. ¹⁹ *Ma doḡtom Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu halêm ma miḡ hatip ek nôḡ lo waiḡ ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enanḡ, ‘Ôḡḡ! Anyô êḡ hathak hayaḡ nôḡ lôk hanum waiḡ bêḡ anôḡ aleba intu halo molo. Yani ma ḡê idum kambom lôk ḡê ewa takis iniḡ anyô môlô.’ Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ auk tem injik anôḡ mavi ba avômalô tem nêḡê nena auk êḡ ma thêthôḡ anôḡ.”

Avômalô leḡôndôḡ kôtoḡ

(Luk 10:13-15)

²⁰ Yisu bôk hadum nômbithi bêḡ anôḡ yôv hamô malak doho ma avômalô takêḡ miḡ ele kapôlôḡiḡ liliḡ ami. Ba intu Yisu hathanḡ i ²¹ *ba hananḡ, “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doḡtom bôk yandum nômbithi takêḡ êmô Taia lo Saidon malêvôḡ, êḡ ma kethenḡ oyanḡ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atum ḡgavu esak leḡiḡkadôk ek

* **11:19:** Mat 9:14   * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1-28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4

nede kapôlônjin liliñ. ²² Odañô! Yahanañ avanônj êndênj môlô nena waklavônj atu ba Wapômbênj endelêm ek endañô abô, êñ ma môlônim malaiñ tem bêñ anônj êmônj ek avômalô Taia lo Saidon iniñ!

²³ * “Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athênj esak leñ e? Mi, môlô tem unu nê ñama iniñ loñ! Môlô bôk ôyé nômbithi loma-loma. Ma doñtom bôk yandum nômbithi takênj êmô Sodom malêvônj, êñ ma tem netak iniñ kambom ma tem nêmbô denañ endeba lêk. ²⁴* Odañô! Yanañ avanônj! Waklavônj atu ba Wapômbênj endelêm ek endañô alalôaniñ abô, êñ ma môlônim malaiñ tem bêñ anônj êmônj ek avômalô Sodom!”

*Wapômbênj anênj aselej ma vumvum
(Luk 10:21-22)*

²⁵ *Yôv ma Yisu hanañ, “Wakamik, O ma pik lo leñ anênj alañ! Lêk huvuñ anêm auk hadênj nê lôkauk lôk nê bêñbênj, ma huik thô hadênj nê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêm athênj! ²⁶ Wakamik, avanônj oda hosopa anêm lemhaviñ ba intu hudum aênj.

²⁷ * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapênj yôv. Ba anyô late miñ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miñ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk nê takatu ba Nalum lahaviñ injik O thô êndênj i iyom.

²⁸ * “Môlô nê takatu ba udum ku bêñ ba owa malaiñ nôlêm êndênj ya ma tem yanêm lovak êndênj

---

* **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15   * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12   * **11:25:** 1Ko 1:26-29   * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2   * **11:28:** Jer 31:25

môlô. ²⁹⁻³⁰ *Yahathak yahatauviņ ya hatôm anyô ku ba intu tem nôômô mavi. Ma aselen̄ atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nôbô ma miņ malaiņ ami. Ba intu nôlêm êndêņ ya ek noja yenaņ auk.”

12

Yisu ma Sabat anêņ alaņ (Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

¹ *Sabat te ma Yisu lôk anêņ nê ku i even̄ ku kapô te. Ma anêņ nê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êņ kapô ba eyaņ. ² *Palisi doho êyê ma enaņ, “Ondaņô! Abô balabuņ hanaņ nena Sabat ma miņ hatôm nandum ku ba naja nôm ek naņgaņ ami. Ma don̄tom anêm nê ku ibuliņ waklavôņ êņ!”

³ *Ma Yisu hanaņ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêņ nê môlô ema kisi ba idum e? ⁴ *Yani habitak hayô Wapômbêņ anêņ unyak mathen̄ kapô ma hayaņ polom atu ba mathen̄ anôņ. Polom êņ ma nê êbôk da iyom iniņ ek nejaņ ba intu habuliņ abô balabuņ buêņ. ⁵ *Odaņô abô te imbiņ. Môlô bôk osam abô te hamô abô balabuņ nena Sabat sapêņ ma nê êbôk da idum ku ba êv da hadêņ Wapômbêņ. Thêlô ethak ibuliņ abô balabuņ bô êntêk hathak Sabat. Ma don̄tom thêlô ma kambom mi. ⁶ *Aêņ ba yanaņ êndêņ môlô nena nômlate lêk hamô loņ êntêk ma nômbêņ lôk ek

* **11:29-30:** 1Jon 5:3   * **12:1:** Lo 23:25   * **12:2:** Kis 20:10
 * **12:3:** 1Sml 21:1-6   * **12:4:** Wkp 24:5-9   * **12:5:** Nam
 28:9-10   * **12:6:** Mat 12:41-42

unyak mathen. ⁷⁻⁸ *Môlô bôk osam abô êḡ yôv ba hanaḡ nena,

“Yalenḡhaviḡ môlô nônêm kapôlômim êndên avômalô

ma yahapôlik hathak da.’

Hosea 6:6

“Ya Anyô Anên Nakaduḡ atu ma Sabat anên Alaḡ. Ba intu oyala abô êḡ anên ôdôḡ, ma tem miḡ hatôm notak malaiḡ êyômô ôpatu ba anên kambom mi ami. Mi.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baḡ hatyôk te mavi (Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Yôv ma Yisu hatak buên ma habitak hayô avômalô loḡ êḡ iniḡ unyak yen kapô. Ma anyô baḡ hatyôk te hamô loḡ êḡ. ¹⁰ *Ma Palisi doho êbôlêm loḡondê ek nenaḡ Yisu bên ba intu enaḡ hik yani liḡ, “Kapyā balabuḡ hanaḡ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk lijiḡ mavi êndên Sabat mena mi e?”

¹¹ *Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te anên boksipsip hêv yak halôk lôv hadên Sabat, ma ôpên tem ni edadi boksipsip êḡ imbitak yaiḡ mena mi e? ¹² Anyô ma bên ek boksipsip. Ba intu kapyā balabuḡ hanaḡ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndên Sabat.”

¹³ Aên ba Yisu hanaḡ hadên ôpên, “Oto bahem.” Ma hato baḡ ma baḡ vi kambom atu habitak mavi hathak loḡbô hatôm baḡ vi atu mavi. ¹⁴ *Êḡ ma Palisi iviyô ba i ethak doḡtom ma ekak abô ek nêpôm loḡondê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbên anên anyô ku

* **12:7-8:** Mat 9:13   * **12:10:** Luk 14:3   * **12:11:** Luk 14:5

* **12:14:** Jon 5:16

15 Yisu hayala nô m êᵇ ba intu hatak loᵇ êᵇ ba hi. Ma avômalô bēᵇ anôᵇ esopa yani ba hadum iniᵇ lijiᵇ sapēᵇ mavi. 16*Ma Yisu hanaᵇ lôklokwaᵇ hadēᵇ thêlô nena miᵇ nenaᵇ yani bēᵇ êndēᵇ anyôla ami.

17 Yisu hanaᵇ aēᵇ ek Wapômbēᵇ anēᵇ abô injik anôᵇ ba bôk hanaᵇ hadēᵇ plopet Aisaia nena,

18*“Ôpêntêk ma yenaᵇ anyô ku atu ba bôk yahabi yabahaᵇ hayô hêk yani yôv.

Ôpêᵇ ma yalenᵇhaviᵇ yani bēᵇ anôᵇ, ma yakapôlôᵇ mavi ek yani;

tem yanê m yenaᵇ Lovak Matherᵇ êmô imbiᵇ ôpêᵇ,

ma tem enaᵇ bēᵇ êndēᵇ avômalô nena tem nê m i bulubiᵇ.

19 Yani ma anyô bônôᵇ ba miᵇ hathak hanaᵇ abô lôk lôklala ami,

ma miᵇ hathak hanaᵇ abô hamô loᵇ ekaksa ami.

20 Ma tem miᵇ edabēᵇ baselak atu hapu ba hêk pik ami,

ma miᵇ imbi ayôk ᵇgathiniᵇ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapēᵇ nê m ô ku mavi vibinᵇ am.

21 Ma avômalô pik sapēᵇ tem nê nê m maleniᵇ êndēᵇ yani.” *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

22 Vê m ma ewa anyô te atu ᵇgôk habulinᵇ ba êlê m hadēᵇ Yisu. ᵇgôk êᵇ hadum ba ôpêᵇ madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêᵇ madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaᵇ

* **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12   * **12:18:** Mat 3:17

abô. ²³ Ma avômalô sapêᶇ eson kambom ba enaᶇ, “Yakô êntêk ma Devit anêᶇ Lim Lukmuk atu ba Wapômbêᶇ hêv halêm ek nêᶇ alalô bulubiᶇ la?”

²⁴ *Ma Palisi elanô abô êᶇ ma enaᶇ, “Ngôk iniᶇ anyô bêᶇ Belsebul hêv lôklokwaᶇ hadêᶇ ôpêᶇ. Ba intu hatôm nêᶇ ngôk sapêᶇ vê êᶇjêk avômalô.”

²⁵ Yisu hayala thêlôninᶇ auk ba hanaᶇ, “Loᶇ bêᶇ te da iniᶇ avômalô evaki vose hi ôdônᶇ ju, êᶇ ma loᶇ bêᶇ êᶇ tem êᶇjêk ᶇgathiniᶇ. Ma malak te evaki vose hi ôdônᶇ ju, êᶇ ma tem nêᶇnêᶇ yak. Ma ôdônᶇ te evaki vose hi ôdônᶇ ju, êᶇ ma tem nêᶇnêᶇ yak aêᶇ iyom.

²⁶ Ma Sadaᶇ hêv anêᶇ ngôk vê, êᶇ ma hatôm evaki vose hi ôdônᶇ ju. Ba anêᶇ loᶇ lôklinᶇyak tem iminᶇ majaᶇ aisê? Mi. ²⁷ Môlô onanᶇ nena ngôk bêᶇ Belsebul hêv lôklokwaᶇ hadêᶇ ya ba yahêv ngôk vê. Ma môlônim avômalô idum ku êᶇ havinᶇ! Ma opalê intu hêv lôklokwaᶇ hadêᶇ thêlô ba idum ku mavi êᶇ? Ngôk Bêᶇ, e? Mi! Môlôda unim avômalô ik thô nena môlô onanᶇ abôyaᶇ. ²⁸ *Ma donᶇtom Wapômbêᶇ anêᶇ Lovak Matherᶇ hêv lôklokwaᶇ hadêᶇ ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aêᶇ ba oyala nena Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôklinᶇyak lêk halêm yôv.

²⁹ “Odanô abô yaᶇ imbinᶇ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaᶇ yaᶇ anêᶇ unyak kapô ba enja anêᶇ nômkama vani e? Mi anônᶇ! Ôpêᶇ embaloᶇ anyô lôklokwaᶇ êᶇ ba ekak loᶇ am, êᶇ ma yani hatôm enja anêᶇ nômkama vani.

³⁰ * “Ôpatu ba miᶇ lahavinᶇ ya ami, yani êᶇ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miᶇ hasup avômalô ba ethak donᶇtom ami, êᶇ ma hatôm halupuninᶇ i.

---

* **12:24:** Mat 9:34; 10:25 * **12:28:** Ap 10:38; 1Jon 3:8 * **12:30:** Mak 9:40; Luk 9:50

31 * “Aêḡ ba yanaḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ tem nêḡ avômalô iniḡ kambom lomalomaloma lôk abôma takatu ba enaḡ hathak Wapômbêḡ vê. Ma doḡtom anyô te hayê Lovak Mathenḡ anêḡ ku ba hanaḡ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêḡ anêḡ ku’, êḡ ma Wapômbêḡ miḡ hatôm nêḡ kambom êḡ vê êḡjêk ôpêḡ ami. Ma mi. 32 Ma anyô te hanaḡ abô kambom hathak Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu, ma Wapômbêḡ tem nêḡ ôpêḡ anêḡ kambom vê. Ma doḡtom anyôla hanaḡ abô kambom hathak Lovak Mathenḡ, êḡ ma Wapômbêḡ tem miḡ nêḡ ôpêḡ anêḡ kambom êḡ vê ami ma êḡjêk thêthô.

Alokwaḡ kambom hathak hik anêḡ anôḡ kambom

(Luk 6:43-45)

33 * “Alokwaḡ mavi ma tem injik anôḡ mavi, ma alokwaḡ kambom ma tem injik anôḡ kambom aêḡ iyom. Ma anyô ethak êyê anêḡ anôḡ vêḡ ma eyala nena alokwaḡ mavi mena kambom. 34 *Môlô ma umya kambom anêḡ nali ba kapôlômim putup hathak nôḡ kambom lomalomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miḡ hatôm nonaḡ abô mavi ami! 35 Anyôla hapesaḡ anêḡ nôḡkama mavi lomalomaloma ba hamô yani kapô, êḡ ma tem enaḡ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesaḡ nôḡkama kambom lomalomaloma ba hamô yani kapô, êḡ ma tem enaḡ abô kambom iyom.

36 “Odaḡô! Yanaḡ êndêḡ môlô! Wapômbêḡ tem êlêḡ ek endanô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenaḡ iniḡ kambom takatu ba bôk enaḡ hadêḡ

* 12:31: Hib 6:4-6 * 12:33: Mat 7:16-20 * 12:34: Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45

avômalô vi lôk ibuliņ i bêņ. ³⁷ Wapômbêņ tem endañô anêm abô ba enañ êndêņ o nena o anyô thêthôn mena o anyô lokbaņ.”

*Palisi leņiņhaviņ nêgê lavôņiņ te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)*

³⁸ *Vêm ma Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô bal-abuņ doho enañ hadêņ Yisu, “Kêdônwaga, yêlô leņiņhaviņ undum lavôņiņ te ek injik thô nena Wapômbêņ hêv o ba hólêm.”

³⁹⁻⁴⁰ *Ma Yisu hanaņ, “Môlô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba miņ ôêvhaviņ ya ami. Ba intu lemimhaviņ yandum lavôņiņ ek injik thô nena Wapômbêņ bôk hêv ya ba yahalêm, ma donțom tem mi. Wak lô ma Jona hamiņ alim ñgwêk bêņ te kapô. Ma wak lô aêņ iyom ma tem Anyô Anêņ Nakaduņ atu êņjêk pik kapô. Lavôņiņ êņ iyom intu tem Wapômbêņ injik thô nena bôk hêv ya ba yahalêm. ⁴¹ *Sêbôk ma Jona hanaņ abô hadêņ avômalô Ninive ba ele kapôlôn i liliņ. Odaņô! Nômlate lêk hamô loņ êntêk ma bêņ hamôn ek Jona. Ma môlô miņ ôêvhaviņ ami. Ma waklavôn atu ba Wapômbêņ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenaņ môlônim kambom takêņ bêņ. ⁴² *Ma sêbôk ma Siba iniņ kwin hatak anêņ loņ ma halêm anêņ loņ daim bomaņ ek endañô Solomon anêņ auk mavi. Odaņô! Nômlate lêk hamô loņ êntêk ma bêņ ek Solomon. Ma donțom môlô ôdô anêņ nodaņô. Ma waklavôn atu ba

---

* **12:38:** Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30   * **12:39-40:** Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17   * **12:41:** Jna 3:5   * **12:42:** 1Kiņ 10:1-10

Wapômbên hatak ek nindum abô ma tem Siba iniñ kwin êñ enañ môlônim kambom takên bêñ.”

*Ngôk hatup siñ
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haven loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami, ⁴⁴ ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk hamô oyañ ma epesañ ba lêk habitak mabuñ mavi. ⁴⁵ *Êñ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahenvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwañ hamôn ek anên ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpên tem êmô kambom anôn ek yañ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôn êntêk tem nôpôm malaiñ êñ imbiñ.”

*Yisu anên talêbô lôk iviyañ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

⁴⁶ Yisu hanañ abô hadên avômalô denañ ma anên talêbô lôk iviyañ leniñhaviñ nenañ abô imbiñ yani ba intu êlêm imiñ unyak viyañ. ⁴⁷ Ma anyô te hi hanañ hadên Yisu, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yaiñ ba thêlô leniñhaviñ nenañ abô imbiñ o.”

⁴⁸ Ma Yisu hanañ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô?” ⁴⁹⁻⁵⁰ *Ma habi bañ hayô hamiñ anên nê ku ba hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leñ anên lahaviñ, intu yenañ wakatik lôk aiyañ ma livôn thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô.”

---

* 12:45: 2Pi 2:20   * 12:49-50: Lom 8:29

13

Abô loŋ kapô hathak anyô hapaliv yaŋvêk (Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Wak êŋ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêŋ dan ma halôk hamô biŋ.
² *Ma avômalô bêŋ anôŋ ekalabu yani siŋ ba intu hathak yeŋ te ba hi hamô, ma avômalô imiŋ liŋdan habup hathak. ³ Ma hadôŋ avômalô hathak abô loŋ kapô bêŋ anôŋ. Ba hanaŋ nena, “Anyô te hi hapaliv anêŋ yaŋvêk halôk anêŋ ku. ⁴ Yani hapaliv yaŋvêk takêŋ ma vi halôk loŋôndê. Êŋ ma menak êpôm ba eyaŋ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliŋ ba intu hapup kethen ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma doŋtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêŋ ngalôk ma bidonna. ⁷ Ma vi halôk loŋ yak lôkmanŋiŋ kapô ba yak êŋ halumbak hayô yaŋvêk takêŋ vov. ⁸ Ma doŋtom vi halôk pik mavi ba hik anôŋ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30. ⁹ Aêŋ ba môlô nê lôk lemôndôŋ ma nodanô abô êntêk katô!”

Aisê ka Yisu hanaŋ abô loŋ kapô? (Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

¹⁰ Yisu anêŋ nê ku i hadêŋ yani ma enaŋ hik yani liŋ, “Aisê ba hothak honaŋ abô loŋ kapô hadêŋ avômalô?”

¹¹ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Wapômbêŋ lêk hik anêŋ auk loŋ kapô hathak anêŋ loŋ lôkliŋyak thô hadêŋ môlô. Ma miŋ hik thô hadêŋ thêlô ami. ¹² *Ba anyô te hayala auk êŋ, ma tem Wapômbêŋ nêŋ auk doho imbiŋ ba imbitak bêŋ anôŋ. Ma

---

* **13:2:** Luk 5:1-3   * **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26

donptom anyô te hathôn auk êñ, ma anêñ auk dokte
atu ba ôpêñ havalon loñ tem yani nêñ vê. ¹³ *Ba
intu yahanañ abô loñ kapô hadêñ thêlô ba

“Êyê, ma donptom miñ êyê katô ami.

Elañô, ma donptom miñ elañô katô ba eyala abô
êñ anêñ ôdôn ami.

¹⁴⁻¹⁵ *Aêñ ba Wapômbêñ anêñ abô hik anôn hatôm
bôk ba Aisaia hanañ,

“ ‘Avômalô iniñ auk bôk thektheke
ba ibi leñôndôn siñ
ma ivuliv maleniñ siñ.

Wak nômbêñ intu ma tem nedañô abô,
ma donptom miñ hatôm neyala anêñ ôdôn ami.

Ma wak nômbêñ intu ma tem nêgê nômlate,
ma donptom miñ hatôm nêpôm anêñ ôdôn ami.

Ba intu etak kambom êñ
ma tem nêgê esak maleniñ
lôk nedañô êndôk leñôndôn
ma neja ênjêk iniñ auk

ma nede i liliñ ek yandum thêlô mavi.’ *Aisaia*
6:9-10

¹⁶ *Ma môlô lêk ôyê ya hathak malemim daluk lôk
olañô ya halôk lemim ôndôn. Ba intu lêk ômô mavi.

¹⁷ Odañô! Yanañ avanôn êndêñ môlô! Sêbôk ma
plopet lôk nê thêthôn bêñ anôn leñiñhiki ek nêgê
nôm êntêk ba lêk môlô ôyê, ma donptom miñ êyê ami.
Ma leñiñhiki ek nedañô abô takêntêk ba lêk môlô
olañô, ma donptom miñ elañô ami.

Abô loñ kapô hathak yañvêk anêñ ôdôn
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

* **13:13:** Lo 29:4; Jer 5:21

* **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27

* **13:16:** Luk 10:23-24

18 “Aên̄ ba tem yanan̄ abô loŋ kapô hathak epaliv yaŋvêk anên̄ ôdôn̄ bên̄ êndên̄ môlô. 19 Anyô te halan̄ô abô hathak Wapômbên̄ anên̄ loŋ lôklin̄yak ma don̄tom miŋ hayala anên̄ ôdôn̄ ami, êŋ ma Sadan̄ hayô ba hawa yaŋvêk atu ba Wapômbên̄ havatho halôk yani kapô vê. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk loŋôndê.

20-21 “Ma ôpatu halan̄ô abô ba hêvhaviŋ kethen̄ lôk lamavi ma don̄tom malain̄ lôk vovan̄ hapôm yani hathak Wapômbên̄ anên̄ abô ma hatak anên̄ hêvhaviŋ kethen̄ oyan̄, êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba hêv yak halôk valu kikilin̄ ba miŋ habi ŋgalôk ami.

22 * “Anyô te halan̄ô abô ma don̄tom lahiki bên̄ anôn̄ hathak anên̄ lôkmala pik êntêk lôk nômkama lomaloma lôk valuseleŋ. Ma auk takên̄ intu hasivun̄ Wapômbên̄ anên̄ abô ba ôpên̄ miŋ hik anên̄ anôn̄ ami. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk yak lôkman̄gin̄ kapô.

23 “Ma anyô halan̄ô Wapômbên̄ anên̄ abô ba hayala anên̄ ôdôn̄ êŋ ma tem indum ku ba injik anôn̄ mavi êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êŋ ma hatôm yaŋvêk atu ba halôk pik mavi.”

Abô loŋ kapô hathak kamun̄ kambom

24 Yisu hanan̄ abô loŋ kapô yaŋ nena, “Wapômbên̄ anên̄ loŋ lôklin̄yak ma aêntêk. Anyô te havatho yaŋvêk mavi halôk anên̄ ku. 25 Ma avômalô i êk sôm, ma ôpên̄ anên̄ anyô lamanin̄ te halêm havatho kamun̄ kambom halôk ku kapô êŋ haviŋ ma hi. 26 Vêm ma nôm anôn̄ hadum ek êyôk, ma kamun̄ kambom êŋ havuak haviŋ. 27 Ma ŋê

* 13:22: Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

eyabiņ ku i hadêņ ku alaņ ma enaņ hadêņ yani, ‘Anyô bêņ, bôk hovatho yaņvêk mavi halôk anêm ku iyom. Aisê ka kamuņ kambom habitak haviņ?’

²⁸ “Ma yani hanaņ hadêņ thêlô, ‘Anyô te lamaniņ hathak ya ba hadum nôm êņ.’

“Ma nê ku enaņ hik yani liņ, ‘Lemhaviņ yêlô nayavovonj ku êņ e?’

²⁹ “Ma doņtom ku alaņ hanaņ, ‘Mi. Yahakô môlô noyavovonj ba nosapu nôm mavi vê imbiņ kamuņ kambom. ³⁰ Môlô nôndô luvi êmô endeba avômalô nedav nôm am. Êņ ma tem yanaņ êndêņ nê ku takatu ba tem nedav nôm nena, “Môlô nusup kamuņ kambom sapêņ ba nokak lôkulôku ba nôndô êmô loņ nêmbôk esak atum. Ma nusup nôm anêņ anôņ ba notak êmô unyak nôm hamô.”’ ”

*Abô loņ kapô hathak ava yaôna
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)*

³¹ Yisu hanaņ abô loņ kapô te nena, “Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma aêntêk. Anyô te hawa ava yaônate ba havatho halôk anêņ ku kapô. ³² Ava êņ ma yaôna lôk, ma doņtom habitak alokwaņ daim ba hamôņ ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniņ unyak halôk anêņ ņauiņ.”

*Abô loņ kapô hathak yis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)*

³³ Yisu hanaņ abô loņ kapô te nena, “Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelaņ halôk palawa bêņ anôņ kapô, ma haveņ yam ma palawa sapêņ hathiņ bêņ.”

³⁴ Abô takêntêk ba Yisu hanaņ hadêņ avômalô ma hanaņ hathak abô loņ kapô iyom ma miņ hathak hadôņ i hathak abô yaņda ami ³⁵ ek

Wapômbêḅ anêḅ abô injik anôḅ ba hananḅ hadêḅ plopet nena,
 “Yaveḅbôlêk tem ekyav ba yanarḅ abô loḅ kapô êndêḅ môlô.

Ma yanarḅ Wapômbêḅ anêḅ auk lomaloma takatu ba havuḅ hadêḅ sêbôk ba yani hape-sarḅ pik êntêk aleba lêk bêḅ.” *Kapya Yen 78:2*

Yisu hanarḅ kamurḅ kambom anêḅ ôdôḅ bêḅ

³⁶ Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêḅ ḅê ku i ek yani ma enarḅ, “Nunḅwik abô loḅ kapô atu ba hathak kamurḅ kambom habitak ku kapô anêḅ ôdôḅ thô êndêḅ yêlô.”

³⁷ Êḅ ma hanarḅ, “Ôpatu ba havatho yarḅvêk mavi, êḅ ma Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu. ³⁸ Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yarḅvêk mavi ma loḅ lôklinyak anêḅ avômalô, ma kamurḅ kambom ma anyô kambom anêḅ avômalô. ³⁹ Anyô lamanirḅ atu ba havatho yarḅvêk kambom, yani ma Sadarḅ. Avômalô takatu ba elav nôḅ, thêlô êḅ ma hatôm arḅela. Nôm hayôk, êḅ ma pik lo leḅ anêḅ danḅ.

⁴⁰⁻⁴² * “Pik lo leḅ anêḅ danḅ hayô ma Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu tem nêḅ anêḅ arḅela ba ini anêḅ loḅ lôklinyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêḅ atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loḅ atum lôkmala. Thêlô tem nedarḅ kambom ba nesarḅ venḅbôlêk ôdôḅ loḅ. Nôm êḅ hatôm avômalô takatu ba isup kamurḅ kambom ba êbôk hathak atum.

⁴³ * “Ma donḅtom avômalô thêthôḅ tem nimbitak

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6 * **13:43:** Dan 12:3

êtôm wak anêᶇ deda ba nêᶇô Lambô anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak. Aêᶇ ba môlô ᶇê lôk lemôndôᶇ ma nodanô abô êntêk katô!”

Abô loᶇ kapô hathak ivuᶇ nôᶇ mavi te

⁴⁴ “Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak ma hatôm ku kapo te ba ivuᶇ nôᶇ mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nôᶇ mavi êᶇ. Ma havuᶇ halôk loᶇbô. Yani lamavi ba hêv anêᶇ nôᶇkama sapêᶇ ek nêᶇnêᶇ vuli. Ma hawa valuselenᶇ ba hêv hadêᶇ ku atu ba nôᶇ mavi êᶇ hamô anêᶇ alaᶇ ek enja ku êᶇ.”

Abô loᶇ kapô hathak kôᶇkôᶇ mavi

⁴⁵ “Abô loᶇ kapô te havuᶇ nena Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuselenᶇ te habôlêᶇ kôᶇkôᶇ kêkêlô ek nêᶇ vuli. ⁴⁶ Yani habôlêᶇ aleba hapôm kôᶇkôᶇ kêkêlô anêᶇ dôêᶇ te ba anêᶇ vuli bêᶇ anôᶇ. Êᶇ ma hi hêv anêᶇ nôᶇkama sapêᶇ ek nêᶇnêᶇ vuli. Ma hawa valuselenᶇ ba hi hêv kôᶇkôᶇ kêkêlô êᶇ hathak.”

Abô loᶇ kapô hathak yaksenᶇ

⁴⁷ “Abô loᶇ kapô te hathak loᶇbô nena Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak ma hatôm aêntêk. ᶇê ibi yaksenᶇ halôk kasukthôm êvôv alim lomaloma aleba putup. ⁴⁸ Êᶇ ma êvôv yaksenᶇ hathak liᶇdanᶇ. Ma êlôk êᶇô ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma doᶇtom alim kambom ma ibi hi. ⁴⁹ Ba intu waklavôᶇ pik lo leᶇ anêᶇ danᶇ ma Wapômbêᶇ tem indum aêᶇ iyom. Ba anêᶇ aᶇela tem nêlêᶇ neja ᶇê kambom vê êᶇjêk ᶇê thêthôᶇ malêvôᶇ ⁵⁰ *ba nimbi êndôk loᶇ atum lôkmala. Thêlô tem nedaᶇ kambom ba nesaᶇ venᶇjêbôlêk ôdôᶇ loᶇ.”

* **13:50:** Mat 13:42; Luk 13:28

⁵¹ Ma Yisu hanaŋ hik anêŋ nê ku liŋ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêŋ anêŋ ôdôŋ e?”

Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani, “Intu êŋ.”

⁵² Êŋ ma yani hanaŋ hadêŋ thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuŋ te halaŋô abô ba hawa auk hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak, yani êŋ hatôm unyak te anêŋ lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nô mavi lukmuk lôk bô haviŋ ba hêv hadêŋ avômalô.”

*Plopet ma athêŋ mi hêk anêŋ malak ôdôŋ
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)*

⁵³ Yisu hanaŋ abô loŋ kapô takêŋ yôv ma yani hatak loŋ êŋ. ⁵⁴ *Ma hi yanida anêŋ malak ôdôŋ. Ma hadôŋ avômalô hamô iniŋ unyak yeŋ aleba eson kambom ba enaŋ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêŋ êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi? ⁵⁵ *Ôpêŋ ma anyô halav unyak te anêŋ nakaduŋ ma anêŋ talêbô ma Malia. Ma anêŋ iviyaŋ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas. ⁵⁶ Ma anêŋ livi êmô loŋ êntêk haviŋ. Ma aisê ka anyô êŋ hatôm idum nô m takêŋ?” ⁵⁷ *Ma thêlô enaŋ aêŋ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Plopet hawa athêŋ bêŋ hêk malak yaŋ. Ma doŋtom anêŋ malak ôdôŋ lôk anêŋ thalaleŋ ma hatôm anyô athêŋ mi.”

⁵⁸ Aêŋ ba intu miŋ hadum nômbithi bêŋ anôŋ hêk loŋ êŋ ami ek malê nena thêlô miŋ êvhaviŋ yani ami.

---

* **13:54:** Jon 7:15   * **13:55:** Jon 6:42   * **13:57:** Jon 4:44

14

Ik Jon anyô hathik ñaᅇ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Wak êᅇ ma Anyô Bêᅇ Helot Antipas halanô abô hathak nôᅇ takatu ba Yisu hadum. ² Êᅇ ma hananᅇ hadêᅇ anêᅇ ñê ku nena, “Ôpêᅇ ma Jon anyô hathik ñaᅇ iyom intu haviyô hathak lonᅇbô. Ba intu yani hawa lôklokwanᅇ ba hadum nôᅇmbithi takêᅇ.”

³⁻⁴ *Sêbôk ma Helot hawa yaᅇ Pilip anêᅇ avi Helodias vani. Ba Jon hananᅇ hadêᅇ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubulinᅇ abô balabuᅇ.” Êᅇ ma Helot hêv anêᅇ ñê ku ba i evalonᅇ Jon ba ekak ma êdô hamô koladôᅇ. ⁵ *Avômalô lenᅇᅇᅇhabi nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma donᅇtom hakô ek avômalô.

⁶ Anyô doho êlêᅇ eyaᅇ nôᅇᅇ havinᅇ Helot ek lenᅇᅇᅇhabi anêᅇ waklavônᅇ talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêᅇ haloyeᅇ haminᅇ thêlô malêvônᅇ. Ma Helot hayê ba lamavi anêᅇ dôêᅇ.

⁷ Êᅇ ma Helot havak abô havinᅇ yani nena, “Yananᅇ avanônᅇ binᅇ dake nena honanᅇ hik ya linᅇ hathak nôᅇmlate ek yanêᅇ êndêᅇ o, êᅇ ma tem yanêᅇ iyom.” ⁸ Ma talêbô hêv auk hadêᅇ nalavi ek enanᅇ nena, “Yalenᅇᅇhavinᅇ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêᅇ êndêᅇ ya!” ⁹⁻¹⁰ Ma kinᅇ halanô ba lamalainᅇ. Ma donᅇtom bôk havak abô halôk ñê bêᅇᅇbêᅇ malenᅇᅇ yôv ba intu hananᅇ hadêᅇ ñê ku ba i koladôᅇ ma edabêᅇ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hananᅇ. ¹¹ Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêᅇ êv hadêᅇ avi muk atu. Ma yani hawa ba

* **14:3-4:** Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20   * **14:5:** Mat 21:26

hi hêv hadêḡ talêbô. ¹² Ma Jon anêḡ ḡê ku elañô ma êlêm ewa anêḡ liḡkupik ba i elav. Elav vêm ma i enañ hadêḡ Yisu.

Yisu havakôḡ avômalô hatôm 5,000

(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

¹³ Yisu halañô abô êḡ vêm ma hatak loḡ êḡ ma hathak yeḡ te ba hi loḡ thiliv bute. Ma avômalô bêḡ anôḡ elañô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniḡ malak ma evenḡ yani yam ba i. ¹⁴ Ma Yisu hathak liḡ ma hayê avômalô bêḡ anôḡ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniḡ ḡê lôk lijiḡ mavi.

¹⁵ Yaḡsiḡ hayô ma anêḡ ḡê ku êlêm ma enañ, “Lêk yaḡsiḡ ma alalô amô loḡ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nêḡnêḡ iniḡ nôḡ vuli.”

¹⁶ Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Mi! Thêlô nêḡmô. Môlô da nobakôḡ i.”

¹⁷ Ma doḡtom thêlô enañ, “Yêlôaniḡ polom bahenḡvi ma alim ju iyom.”

¹⁸ Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Noja nôlêm.” ¹⁹ *Ma hanaḡ hadêḡ avômalô nena, “Nôḡdôk nôḡmô kamunḡ takêntêk.” Ma hawa polom bahenḡvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leḡ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku, ma ḡê ku ewa ba ibi sam ba êv hadêḡ avômalô nôḡmbêḡ atu. ²⁰ Ma avômalô sapêḡ eyañ ba lenḡḡviyak. Ma nôḡ wata vi atu ba hamô ma ḡê ku isup halôk vak sam laumiḡ ba lahavuju. ²¹ Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôḡ êḡ haviḡ miḡ ekatuḡ i ami.

* **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10

*Yisu havenj kasukthôm anêj dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)*

²² Vêm ma Yisu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena nesak yeñ ba nêmoñ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nêmo avômalô ba ini am.

²³ *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eteñ mek. Bôlôvôñ hayô ma yani hamô dum êñ denañ. ²⁴ Ma yeñ lêk hi kasuk malêvôñ ma lovak hayuv ba hamô yeñ loñ hale hi ba intu ñañ budum hik ba yeñ êñ halelela liliñ kambom.

²⁵ Habobo tem eyañ ma yani havenj kasuk anêñ dômlê ba hi hadêñ anêñ ñê ku. ²⁶ *Ma anêñ ñê ku êyê yani havenj kasuk anêñ dômlê ma êkô kambom ba enañ nena, “Anyôla dahô!” ba elañ boloba.

²⁷ Ma kethen oyañ ma yani hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô miñ nôkô ami ma nômo yaô! Ya êntêk!”

²⁸ Êñ ma Pita hanañ, “O Anyô Bêñ Yisu, ma onañ ek yambenj kasuk anêñ dômlê ba yasôk êndên o.”

²⁹ Ma Yisu hanañ, “Ôlêm.”

Êñ ma Pita hatak yeñ ma havenj kasuk anêñ dômlê ba hi. ³⁰ Ma donjom hayê lovak hayuv ba hakô. Êñ ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêñ! Nêmo ya sa!”

³¹ *Kethen oyañ ma Yisu havalonj yani. Ma hanañ, “O anyô hôêvhavinj yaôna lôk. Hosonj nena hatôm yayabinj o ami e?”

³² Ma thai ethak yeñ ma lovak bêñ êñ hama. ³³ Aên ba ñê takatu ba êmo yeñ elek venjndônj lêlô

---

* **14:23:** Luk 6:12; 9:28   * **14:26:** Luk 24:37   * **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39

ma êkôm ba êv yen ba enañ, “Avanôn biñ! O ma Wapômbên anên Nakaduñ.”

*Yisu hadum avômalô lôk lijij mavi hêk Genesalet
(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)*

³⁴ Thêlô ethak lijdan vi tuvulu anên Genesalet.

³⁵ Ma avômalô lon êñ êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô haven malak lon êñ sapên. Ma ewa iniñ nê lôk lijij sapên ba i hadên Yisu. ³⁶ *Ma eten Yisu ba enañ ek nê lôk lijij nêsôm anên kwêv anên dan iyom. Ma sapên atu ba êsôm ma ibitak mavi.

15

*Yisu hanañ hathak nôm takatu ba tem indum
anyô lelaik*

(Mak 7:1-23)

¹ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ doho êlêm anên Jerusalem ba i hadên Yisu ma enañ hik yani lij nena, ² “Bumalô iniñ abô majan hanañ ek alalô nasik bahenij vêmam ka miñ aŋgañ nôm ek indum Wapômbên lamavi. Ma aisê ka anêm nê ku ibulin abô êñ ba miñ ithik bahenij ami?”

³ Êñ ma Yisu hanañ, “Aisê ka môlô ubulin Wapômbên anên abô balabuñ ba osopa môlôda unim abô majan? ⁴ *Hatôm Wapômbên hanañ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpên vônô.’ ⁵ Ma donjom môlô othak onañ nena anyôla hanañ hadên lami nena, ‘Yenañ nômkama takatu ba hamô ek yanêm mamu sa, êñ ma bôk yahanañ nena tem yanêm êndên

* **14:36:** Mat 9:20-21   * **15:4:** Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16

Wapômbêḅ ḗtôm da. ⁶ Ba intu miḅ hatôm yanêm mamu sa ami.' Êḅ ma hatôm môlô ôvôliḅ dômim ek Wapômbêḅ anêḅ abô ba osopa libumi iniḅ bôk lo loḅ. ⁷ Môlô ḅê kambom! Môlô udum ba avômalô esonḅ nena môlô ḅê wapôm. Ma doḅtom môlô ma ḅê palonḅ anôḅ ba plopet Aisaia anêḅ abô lêk hik anôḅ ba hanaḅ nena,

⁸ “‘Avômalô êntêk êbô yenaḅ athêḅ hathak veḅiḅbôlêk oyaḅ.

Ma doḅtom kapôlôḅiḅ ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yeḅ oyaḅ hadêḅ ya.

Ma ethak enaḅ thêlôda iniḅ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêḅ anêḅ abô.” ’ ” *Aisaia 29:13*

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbêḅ atu ba êlêm hadêḅ yani ma hanaḅ nena, “Môlô nodanô ba noyala katô. ¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayaḅ halôk abôlêk miḅ hadum yani habitak lelaik ami. Ma doḅtom nôm takatu ba anyô hanaḅ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

¹² Vêḅ ma ḅê ku êlêm enaḅ hadêḅ Yisu nena, “Ondanô. Palisi elanô anêm abô êntêk ba lêk leḅiḅmaniḅ kambom hathak o.”

¹³ Ma Yisu hanaḅ viyaḅ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leḅ tem esapu nôm lôk ḅgalôk takatu ba miḅ yani havatho ami. ¹⁴ *Ba miḅ môlô nodanô ḅê takêḅ iniḅ abô ami. Thêlô ma ḅê maleḅiḅ pusip ba idum ek nendom avômalô vi embeḅ loḅôndê. Ma anyô mapusip yaḅ halom anyô mapusip yaḅ

* **15:11:** Mat 12:34   * **15:14:** Luk 6:39; Lom 2:19

havenj lojôndê, ênj ma tem luvi nênenm yak êndôk lôv.”

¹⁵ Ênj ma Pita hanañ hadênj Yisu nena, “Nunġwik abô loj kapô ênj anênj ôdônj thô êndênj yêlô.”

¹⁶ Ma Yisu hanañ hadênj thêlô nena, “Môlô ôthônj haviñ e? ¹⁷ Odañô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamiñ anyô lasoam vêm ma hale yaiñ ba hi. ¹⁸ Ma doñtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanañ hale abôlêk, ênj ma habitak anênj anyô kapô ba intu hadum ôpênj habitak lelaik. ¹⁹ Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlônjñ ba hale yaiñ: auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek haviñ anyô yañ yanavi lôk sek waliliñ ma vani lôk enañ abôyañ hathak anyô yañ ba idum abô ek yani lôk enañ abô kambom hathak anyô vi. ²⁰ Aênj ba anyô hayañ nôm ba miñ hathik bañ ami, nôm ênj miñ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpênj habitak lelaik.”

*Avi Kenan te hêvhaviñ Yisu
(Mak 7:24-30)*

²¹ Yisu hatak loj ênj ma hi hamô habobo Taia lo Saidon. ²² Ma avi Kenan te hamô loj ênj ba halêm ma halam nena, “Anyô Bênj! Devit anênj Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Nġôk habuliñ yenañ avena kambom anônj.”

²³ Ma doñtom yani bônônj iyom aleba nê ku êlêm ma enañ nena, “Avi êntêk halam kaêk havenj alalô yam bôsahe! Onañ ek yani ni!”

24 *Êḡ ma hanaḡ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ hêv ya ba yahalêm hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba evenḡ mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”

25 Ma avi atu halêm ma halek vadôḡ lêlô ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, nêḡ ya sa!”

26 Ma hanaḡ hadêḡ avi êḡ nena, “Kambom ek nakaliv avômena iniḡ nôḡ êndêḡ avuḡ.”

27 Avi êḡ hanaḡ, “Anyô Bêḡ, êḡ ma avanôḡ. Ma doḡtom avuḡ ethak eyaḡ alaḡsi iniḡ nôḡ mapmap.”

28 Yisu hanaḡ, “O avi hôêvhaviḡ bêḡ anôḡ ba Wapômbêḡ tem êndôk esak anêḡ lemhaviḡ.” Ma avi êḡ nalavi habitak mavi hathak loḡbô.

Yisu hadum avômalô lôk lijiḡ bêḡ anôḡ mavi

29 Ma Yisu hatak loḡ êḡ ma habup hathak kasukthôm anêḡ Galili. Vêḡ ma hathak dumlolê te ba hi hamô. 30 Ma avômalô bêḡ anôḡ êlêm hadêḡ yani ma ewa ḡê veḡḡvuviḡ, lôk ḡê maleniḡ pusip, lôk ḡê veḡḡ lo baheniḡ thotho, lôk ḡê veḡḡbôlêk putup, lôk ḡê lijiḡ lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi. 31 *Ma avômalô êyê ḡê veḡḡbôlêk putup enaḡ abô, lôk ḡê veḡḡ lo baheniḡ thotho ibitak mavi, ma ḡê veḡḡvuviḡ evenḡ, lôk ḡê maleniḡ pusip êyê tak. Ma thêlô esonḡ kambom ba êbô Israeḡ iniḡ Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

Yisu havakôḡ avômalô hatôm 4,000

(Mak 8:1-10)

32 *Yisu halam anêḡ ḡê ku êlêm ma hanaḡ hadêḡ i nena, “Yaleḡ hik ya hathak avômalô nôḡmbêḡ êntêk. Thêlô bôk êḡḡ haviḡ ya hatôm wak lô ba

* 15:24: Mat 10:6 * 15:31: Mak 7:37 * 15:32: Mat 14:14

iniŋ nôm lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyaŋ. Yakô tem maleŋiŋ etaba êndôk loŋôndê ba nêném yak.”

³³ Ma anêŋ nê ku enaŋ nena, “Alalô amô loŋ thiliv ma avômalô bêŋ anôŋ ba intu naja nôm anêŋ êsê ba nanêm êndêŋ i?”

³⁴ Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaŋ nena, “Polom baheŋvi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”

³⁵ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ avômalô nômbêŋ atu nena nêndôk nêmo biŋ. ³⁶ Êŋ ma hawa polom baheŋvi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêŋ anêŋ nê ku. Ma nê ku ewa ba ibi sam hadêŋ avômalô. ³⁷ Sapêŋ eyaŋ ba leŋiŋviyak ma nê ku isup nôm wata halôk vak sam baheŋvi ba lahavuju. ³⁸ Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyaŋ nôm êŋ haviŋ miŋ ekatuŋ i ami. ³⁹ Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yeŋ ba hi Magadala.

16

*Palisi lo Sadyusi leŋiŋhaviŋ nêgê lavôŋiŋ te
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)*

¹ *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêŋ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, “Undum lavôŋiŋ te ek injik thô nena Wapômbêŋ hêv o ba hôlêm mena mi e?”

² Ma Yisu hanaŋ nena, “Yaŋsiŋ ma môlô othak onaŋ nena, ‘Sômuyum mavi, êŋ ma wak mavi tem

---

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16

ênjêk sawa daim.’ ³ Ma lôkbôk ma môlô othak onañ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala lenjêlvôn anêj kobom katô. Ma donjom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêj ôdôn, ma môlô ôthôn palinj denañ. ⁴ *Môlô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhavin ya ami. Môlô lemimhavin yandum lavônjin ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Môlô tem nôngô Jona anêj lavônjin iyom.” Êj ma Yisu hatak thêlô ba hi.

*Abô loj kapô hathak Palisi lo Sadyusi ininj yis
(Mak 8:14-21)*

⁵ Yisu lôk anêj nê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêj nê ku lenjpalinj polom ba miñ ewa havin ami. ⁶ *Ma hanañ hadênj thêlô nena, “Noyabinj am esak Palisi lo Sadyusi ininj yis.”

⁷ Ma nê ku enañ abô hadênj thêlôda nena, “Alalô miñ awa polom ami ba intu hanañ abô êntêk la.”

⁸ Ma donjom yani hayala ininj abô atu ba enañ ba hanañ, “Môlô nê ôêvhavin yaôna lôk. Onañ hathak miñ owa polom ami eka? ⁹ *Môlô ôthôn denañ e? Miñ lemimhabi polom bahenji atu ba avômalô 5,000 bôk eyañ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôm wata halôk? ¹⁰ *Ma polom bahenji ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma donjom vak sam vithê intu bôk usup nôm wata halôk ba lemimpalinj?

¹¹ “Môlô ôthôn yenañ auk denañ ba osoñ nena yahanañ abô hathak polom e? Noyabinj am ek

---

* **16:4:** Mat 12:39; Luk 11:29   * **16:6:** Luk 12:1   * **16:9:** Mat 14:17-21   * **16:10:** Mat 15:34-38

Palisi lo Sadyusi iniņ yis!”¹² Êņ ma ęê ku eyala Yisu anêņ auk. Yani hanaņ nena thêlô neyabiņ i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôņ avômalô hathak auk lokbaņ. Ma miņ hanaņ hathak yis atu ba avômalô eņgabôm polom hathak ami.

*Pita hanaņ nena Yisu ma Kilisi
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)*

¹³ Yisu habitak hayô Sisalia Pilipai ma hanaņ hik ęê ku liņ nena, “Avômalô iniņ auk aisê? Anyô Anêņ Nakaduņ atu ma opalê?”

¹⁴ *Ma thêlô enaņ nena, “Doho enaņ nena o ma Jon anyô hathik ęaņ. Ma doho enaņ nena o Elia. Ma vi enaņ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”

¹⁵ Ma hanaņ hik thêlô liņ, “Ma mólôda olam ya nena opalê?”

¹⁶ *Êņ ma Saimon Pita hanaņ nena, “O ma Mesia, Wapômbêņ lôkmala anêņ Nakaduņ atu ba hêv ek nê m anêņ avômalô bulubiņ.”

¹⁷ *Ma hanaņ viyaņ, “Saimon, Jona anêņ nakaduņ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miņ hik auk êņ thô hadêņ o ami, ma mi. Wakamik atu ba hamô malak leņ, yani êņ intu hik auk êntêk thô hadêņ o. ¹⁸ *Ma yanaņ êndêņ o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenaņ avômalô takatu ba êvhaviņ êyô êmô valu êņ. Ma nômlate miņ hatôm imbuliņ avômalô ôdôņ êņ ba nema ami ma mi. ¹⁹ *Tem yanê m loņ lôkliņyak anêņ vovalen

* **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **16:16:** Jon 6:69

* **16:17:** Gal 1:15-16 * **16:18:** Jon 1:42; Ep 2:20 * **16:18:**

Athêņ êņ anêņ ôdôņ nena ‘valu’. * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23

êndêñ o. Nôm takatu ba hubutin hamô pik ma tem yambutin ênjêk leñ aêñ iyom. Ma nôm takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk leñ aêñ iyom.” ²⁰ Ma hanañ lôklokwan hadêñ anêñ ñê ku ek miñ nenañ êndêñ anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

*Yisu hanañ abô hathak anêñ ñama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

²¹ Pita hanañ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêñ ku yan hayô nena êndôñ anêñ ñê ku, “Tem ya-sopa Wapômbêñ anêñ lahavin ba yana Jerusalem. Ma Israel iniñ ñê bêñbêñ lôk ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ tem nêñêm vovan êndêñ ya. Ma Wapômbêñ tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liñ imbiyô esak lonbô.”

²² Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathan ba hanañ nena, “Anyô Bêñ, mi anôñ! Nôm êñ miñ hatôm êpôm o ami ma mi anôñ!”

²³ Yisu hik i liliñ ma hanañ hadêñ Pita, “Sadañ, nu dan! Hosopa anyô iniñ auk iyom ma miñ hosopa Wapômbêñ anêñ auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô.”

²⁴ *Êñ ma Yisu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôlin dôm êndêñ yanida ma enja anêñ alovalañanñin ba esopa ya. ²⁵ *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêñ anôñ hathak anêñ lôkmala pik, anêñ lôkmala êñ tem nêm yak. Ma donjom ôpatu ba hatak anêñ lôkmala ek hasopa ya, yani êñ tem enja lôkmala anôñ.

---

* **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27   * **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33;
Jon 12:25

26 * “Anyô te hawa nômkama pik sapêḥ ma donṭom miḥ hasopa Wapômbêḥ anêḥ abô ami ba anêḥ lôkmala hêv yak, êḥ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôḥ, tem enja vovaḥ. Ma anyôla hatôm nêḥ nômlate êndêḥ Wapômbêḥ ek enja anêḥ lôkmala esak loḥbô e? Mi anôḥ! 27 *Anyô Anêḥ Nakaduḥ atu tem êlêḥ imbiḥ aḥela ba embaloḥ Lambô anêḥ lôklokaḥ loḥ deda lôkmaḥḥiḥ. Êḥ ma tem yani nêḥ vuli êndêḥ avômalô sapêḥ êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêḥ vuli. 28 Yanaḥ avanôḥ êndêḥ môlô nena Anyô Anêḥ Nakaduḥ atu tem êlêḥ imbiḥ anêḥ loḥ lôkliḥyak. Ma môlô vi atu ba lêk umiḥ loḥ êntêk tem nôḥmô lôkmala denaḥ ma ôḥḡô nôḥm êḥ imbiḥ.”

17

Yisu liḥkupik habitak yaḥda (Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

¹ Wak bahenḥvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviḥ anyô loyaḥ Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bêḥ te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êḥ. ² *Êḥ ma Yisu liḥkupik habitak yaḥda hêk thêlô malaḥḥiḥ. Ma thohavloḥma hatôm wak anêḥ deda, ma anêḥ kwêv sapêḥ habitak thapuk hatôm deda. ³ Ma kethenḥ oyaḥ ma Mose lo Elia êyô ma enaḥ abô haviḥ Yisu ba thêlô êyê. ⁴ Êḥ ma Pita hanaḥ hadêḥ Yisu, “Anyô Bêḥ, mavi anôḥ ek lêk alalô amô loḥ êntêk. Lemhaviḥ ma tem yandav

* **16:26:** Mat 4:8-9   * **16:27:** Sḡ 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31;
Lom 2:6; ALK 22:12   * **17:2:** 2Pi 1:16-18

unyak lôkkupik lokwanlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

⁵*Pita hanañ abô denañ ma buliv mabuñ anôn te hayô hava thêlô siñ. Ma abô te halêm anêñ buliv êñ kapô nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ videdaun. Ma ya kapôlôn mavi hathak yani. Ba nodanô anêñ abô!”

⁶Nê ku elañ abô êñ ma êkô ba elañ boloba ba êlôk êk pik. ⁷Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanañ, “Numbiyô, miñ nôkô ami.” ⁸Êñ ma thêlô eson êyê ma Yisu iyom hamiñ. Ma anyô ju atu ma mi.

⁹Vêm ma etak dumlolê êñ ba êlôk ele i ma Yisu hanañ lôkklokwan nena, “Môlô miñ nonañ nôm atu ba ôyê bêñ êndên anyôla ami endeba Wapômbên injik Anyô Anêñ Nakaduñ atu liñ imbiyô ênjêk ñama esak lonbô am.”

¹⁰*Nê ku enañ hik Yisu liñ nena, “Aisê ka nê lôkauk hathak abô balabuñ enañ nena Elia tem êmôn ba êlêm vêm ka Mesia?”

¹¹Êñ ma Yisu hanañ, “Avanôn! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapên imbitak mavi esak lonbô. ¹²*Ma donjom yanañ êndên môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalo êthôn yani paliñ ba esopa iniñ leñinhaviñ iyom ba idum kambom lomaloma hadên yani. Ma tem nênem vovañ êndên Anyô Anêñ Nakaduñ atu aên iyom.” ¹³*Nê ku elañ abô êñ, ma eyala nena Yisu hanañ abô hathak Jon anyô hathik ñañ.

---

* **17:5:** Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

* **17:10:** Mal 4:5   * **17:12:** Mat 11:14   * **17:13:** Luk 1:17

*Yisu hêv ngôk vê hêk okna te
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)*

¹⁴ Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêñ anôñ lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêñ Yisu ma halek vadôñ lêlô hêk yani ma, ¹⁵ ma hanañ, “Anyô Bêñ, nêñ kapôlôm ek yenañ okna. Yani hawa lijij hama yak ba hathak hêv yak halôk ñañ lôk atum. Ma vovañ bêñ hathak hapôm yani. ¹⁶ Ma yahawa hi hadêñ anêñ ñê ku, ma doñtom thêlô miñ hatôm nindum yani mavi ami.”

¹⁷ Ma Yisu hanañ, “Yahamô haviñ mólô sawa daim ma doñtom miñ ôêvhaviñ ami ma owa auk lokbañ aleba yakapôlôñ lêk hagiap hathak mólô. Noja okna êñ êlêm!” ¹⁸ Ma hathañ ngôk ba ngôk hatak okna êñ ma kethêñ oyañ ma habitak mavi.

¹⁹ *Ñê ku i hadêñ Yisu ma enañ, “Aisê ka yêlô miñ hatôm nanêñ ngôk êñ vê ami?”

²⁰⁻²¹ *Êñ ma Yisu hanañ, “Mólô miñ hatôm ami ek malê nena mólônim ôêvhaviñ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêñ anôñ ek mólônim ôêvhaviñ! Yanañ avanañ êndêñ mólô. Mólônim ôêvhaviñ hatôm ava yaônate iyom, êñ ma hatôm nonañ êndêñ dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyañ’, êñ ma tem ni. Ma mólô hatôm nundum nômbêñ intu sapêñ!”*

*Yisu hanañ bôlôn yañ hathak anêñ ñama
(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)*

---

* **17:19:** Mat 10:1   * **17:20-21:** Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2   * **17:20-21:** Ñê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Ovak balabuñ ek nôñ ba oteñ mek iyom ma hatôm nêñ ngôk lôklokwañ anêñ aêñ vê.

22 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku sapêḡ ethak donḡtom halôk Galili ma hananḡ hadêḡ i nena, “Tem nenanḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô baheḡḡ. 23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani liḡ imbiyô esak lonḡbô.” ḡê ku elanô abô êḡ ma lenḡḡmalainḡ kambom.

Yisu hêv da unyak mathenḡ

24 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku i êyô Kapaneam ma ḡê ewa da unyak mathenḡ êlêm ma enanḡ hik Pita liḡ, “Môlônim kêdôḡwaga hathak hêv da unyak mathenḡ e?”

25 Ma Pita hananḡ, “Intu êḡ. Yani hathak hêv.”

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hananḡ hik yani liḡ hamôḡ, “Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêḡ iniḡ kinḡ ethak ewa da anêḡ opalêla? Thêlôdaniḡ nali mena avômalô vi?”

26 Ma hananḡ, “Ewa anêḡ avômalô vi.”

Aêḡ ba Yisu hananḡ, “Nali ma miḡ ethak êv da êḡ ami. 27 Ma donḡtom yahadô alalô nanêm malainḡ êndêḡ ḡê takêḡ. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môḡ atu ba hôvôv, êḡ ma onja ba okyav abôlêk. Ma tem nôḡḡ valuselenḡ te hamiḡ kapô. Onja valuselenḡ êḡ ba nêm êndêḡ ḡê êḡ ek êtôm da unyak mathenḡ.”

18

Opalê intu bêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ lonḡ lôklinyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

---

* 17:22: Mat 16:21   * 17:24: Kis 30:13; 38:26

¹*Wak êᶇ ma ᶇê ku êlêm hadêᶇ Yisu ma enaᶇ hik yani liᶇ, “Opalê te tem imbitak anyô lôk athêᶇ bêᶇ êmô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô?”

²Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô hamiᶇ thêlô malêvônᶇ ³*ma hanaᶇ, “Yanaᶇ avanônᶇ êndêᶇ môlô nena miᶇ otak unim kobom ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êᶇ ma môlô tem miᶇ numbitak nôyô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô ba unu ami. Ma mi. ⁴Aêᶇ ba anyô te hatauviᶇ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êᶇ tem imbitak anyô lôk athêᶇ bêᶇ êmô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô. ⁵*Ma ôpatu ba hêvhaviᶇ ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô haviᶇ.

⁶“Ma doᶇtom anyô te hadum ba yenaᶇ amena atu ba hêvhaviᶇ ya te hêv yak, ôpêᶇ tem êpôm malaiᶇ bêᶇ anônᶇ. Ôpêᶇ tem nêsôkwêᶇ valu bêᶇ te esak laselo ba nîmbi yani êndôk ᶇgwêk makidiᶇ ba ema. Malaiᶇ êᶇ ma yaôna ek malaiᶇ atu ba yani tem êpôm embeᶇ yam.

⁷“Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lomalama hamô pik êntêk ba hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêᶇ tem imbitak. Ma doᶇtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êᶇ tem êpôm malaiᶇ bêᶇ anônᶇ. ⁸*Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êᶇ ma od-abêᶇ kisi ba umbini ek miᶇ undum kambom esak loᶇbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiᶇ, ma doᶇtom mavi ek nu malak leᶇ. Ma bahem

* **18:1:** Luk 22:24   * **18:3:** Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17

* **18:5:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20   * **18:8:** Mat 5:29-30

lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atum hathaḡ hamô hatôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba intu malaiḡ bêḡ anôḡ. ⁹ Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êḡ ma ômbi vê ba okaliv ni ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem êndôk loḡ atum lôkmala ba intu malaiḡ bêḡ anôḡ.

¹⁰* “Aêḡ ba noyabiḡ am! Miḡ nosoḡ nena yenaḡ avômena ma nôḡm oyaḡ ami. Yanaḡ êndêḡ môlô nena iniḡ aḡela ethak êyê nôḡm takatu ba udum hadêḡ i ma i enaḡ hadêḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ. ¹¹* Ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba evenḡ mayaliv bulubiḡ.*

*Abô loḡ kapô hathak boksipsip te mi
(Luk 15:4-7)*

¹² “Anyô te anêḡ boksipsip hatôm 100 êḡmô ba te havenḡ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alaḡ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêḡmô dumlolê ma ni êmbôlêm ali atu ba mi. ¹³ Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Yani hapôm ali êḡ, ma tem lamavi anêḡ dôêḡ esak ali atu ba hapôm êḡmôḡ ek 99 takatu ba êḡmô. ¹⁴ Ma môlônim Lemambô atu ba hamô malak leḡ hadô anyô athêḡ mi te ni loḡ atum lôkmala aêḡ iyom.

Loḡôndê opesaḡ abô imbiḡ mamuyaḡ

---

* **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10 * **18:11:** Hadêḡ sêbôk ḡê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviḡ, ma doho miḡ eto ami.

15 * “Mamuyan hadum kambom hadêñ o, * ma nu êndêñ yani ma onañ anêñ kambom bêñ. Yani halañô o, êñ ma mamu ômô hatôm anyô loyañ hathak loñbô. 16 *Ma miñ halañô o ami, êñ ma onja anyô te mena ju la imbiñ o ba unu êndêñ yani ma nonañ anêñ kambom êñ bêñ esak loñbô. Anyô ju êñ tem nimiñ ba nedañô mamunim abô êtôm atu ba Wapômbêñ bôk hanañ yôv. 17 Yani lêndôn kôtôn denañ, êñ ma nu onañ anêñ kambom bêñ êndêñ avômalô ôdôn êvhaviñ. Ma donjom yani lêndôn kôtôn denañ ba hadô endañô avômalô ôdôn êvhaviñ iniñ auk, êñ ma môlô nôngô yani êtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.

18 * “Yanañ avanôn êndêñ môlô. Nôm takatu ba ubutiñ hamô pik ma tem yambutin êmô malak leñ. Ma nôm takatu ba opole hêk pik ma tem yapole ênjêk malak leñ aêñ iyom.

19-20 * “Odañô! Anyô ju mena lu la ethak donjom hathak yenañ athêñ, êñ ma yada tem yamô i malêvôn. Ba intu te mena ju la kapôlônin donjom hathak nômlate ba eteñ mek, ma yenañ Wakamik atu ba hamô malak leñ tem indum nôm êñ anôn.”

Abô loñ kapô hathak anyô palon

21 Vêm ma Pita halêm ma hanañ hik Yisu liñ, “Anyô Bêñ, yenañ aiañ hadum kambom hadêñ ya, êñ ma yatak yakapôlôn bôlôn vithê? Bôlôn baheñvi ba lahavuju, e?”

---

* **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1   * **18:15:** Nê lôkauk vi leñinhabi nena abô ‘hadêñ o’ êñ, ma Matyu da miñ hato ami, ma anyôla hato haven yam.   * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17   * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23   * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7

22 *Ma Yisu hanañ, “Yanañ êndêñ o. Otak kapôlôm ek mamuyan êtôm wak nômbêñ intu sapêñ, ma miñ bôlôn bahenvi ba lahavuju ami!

23 “Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak ma hatôm kiñ te hadum ek anêñ nê ku nêlêm nêwê anêñ valuselen viyañ. 24 Wak êñ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpêñ bôk hayañ kiñ anêñ valuselen vithê ba hathôn paliñ. 25 Yani miñ hatôm nêmi viyañ ami ba intu kiñ hanañ nena nêniêm ôpêñ lôk veni lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yañ anêñ nê ku oyañ ek nêniêm valuselen êñ viyañ. Ma nêniêm anêñ nômkama sapêñ ba anyô vi nêniêm vuli ma neja valuselen esak ba nêwê kiñ anêñ valuselen êñ viyañ.

26 “Êñ ma ôpêñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabiñ vêmam! Valuselen takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyañ.’ 27 Ma kiñ lahiki ba hanañ, ‘Viyañ dôlôk!’ Ma hatak ôpêñ ba hi.

28 “Anyô ku êñ hatak kiñ anêñ unyak ma hi hapôm anyô ku yañ ba thainiñ ku hatôm donjom. Anyô yañ hawa valuselen yaôna lôk hêk yani ba miñ bôk hêv ami. Êñ ma yani havalon ôpêñ ba hakakô laselo siñ lôklokwan ma hathañ ba hanañ, ‘Yenañ valuselen êlêm!’

29 “Ma yañ êñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabiñ vêmam! Tem yanêm anêm valuselen êñ viyañ.’

30 “Ma donjom ôpêñ hapôlik hathak yañ êñ anêñ abô ba hawa ba hi hatak halôk koladôn endeba ôpêñ nêmi valuselen êñ viyañ am. 31 Nê ku vi êyê

---

* 18:22: Luk 17:4

nôm atu ba ôpêñ hadum ba eson kambom ma leññmalain bêñ ba i enañ hadêñ kiñ.

³² “Êñ ma kiñ halam ôpêñ ba halêm ma hanañ, ‘O anyô kambom anôñ! Holañ bêñ hadêñ ya aleba yahatak o ba miñ hôwê anêm valuseleñ viyañ ami.

³³ Yalenñ hik ya hathak o, ma aisê ka miñ hudum aêñ hadêñ mamuyañ ami?’ ³⁴ *Ma kiñ lamaninñ ba hatak ôpêñ halôk ñê takatu ba eyabinñ koladôn ek thêlô nêñêm vovañ êndêñ yani endeba nêm valuseleñ êñ viyañ am.

³⁵ * “Aêñ ba môlô tomtom lemimmavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyañ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak leñ tem indum aêñ êndêñ o êtôm atu ba kiñ hadum hadêñ anêñ anyô ku atu.”

19

*Yisu hanañ abô hathak ñê lôk veñi êdô i
(Mak 10:1-12; Luk 16:18)*

¹ Yisu hanañ abô takêñ vêm ma hatak Galili ma hi ñañ Jolodañ vi tuvulu hêk Judia. ² Ma hamô loñ êñ ma avômalô bêñ anôñ êyô. Ma hadum ñê lôk lijinñ ba ibitak mavi.

³ Ma Palisi doho êlêm hadêñ Yisu ma idum ek nesau yani ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôn lomaloma mena mi e?”

⁴ *Ma donñtom Yisu hanañ, “Môlô bôk osam Wapômbêñ anêñ abô atu ba hanañ nena, ‘Sêbôk ba môñ anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ avômalô

---

* **18:34:** Mat 5:25-26   * **18:35:** Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32;
Kol 3:13   * **19:4:** Stt 1:27; 5:2

ma hapesañ anyô lo avi. ⁵ *Ba intu Wapômbêñ bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak donjom imbiñ yanavi ek thai nimitak êtôm kupik donjom iyom.” ’ ⁶ Thai miñ ju hathak loñbô ami ma lêk ibitak donjom. Aêñ ba nôm atu ba Wapômbêñ bôk havak loñ hathak donjom ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

⁷ *Ma Palisi enañ, “Ma donjom Mose bôk hanañ nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kapya nêñ yanavi vê ba nêñ êndêñ yanavi ek nêñ yani vê.”

⁸ Ma Yisu hanañ, “Môlô ñê lemimôndôñ kôtôñ. Ba intu Mose hik loñôndê êñ thô hadêñ môlô. Môñ anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ pik êntêk, ma auk êñ miñ hamô havinñ ami. ⁹ *Yanañ êndêñ môlô nena anyô te yanavi miñ hadum sek ami, ma donjom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yañ. Anyô êñ hadum sek havinñ avi yañ êñ.”

¹⁰ Nê ku enañ hadêñ Yisu, “Aêñ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

¹¹ Ma hanañ hadêñ thêlô, “Anyô sapêñ miñ hatôm nedañô abô êñ ami. Ôpatu ba Wapômbêñ hêv lôklokwañ hadêñ i iyom intu hatôm nedañô abô êñ. ¹² Anyô doho ma taluvi ewa i ba malainñ hamô ba miñ hatôm neja avi ami. Doho ma êvé iniñ thalôk vê ek neyabinñ kin iniñ vênji. Ma doho leññhavinñ nêñêñ iniñ lôklokwañ lôkthô ek nindum Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak anêñ ku ba intu miñ ewa avi ami. Ôpatu ba halañô abô êñ ba hasopa, ma esopa iyom.”

---

* **19:5:** Stt 2:24; Ep 5:31   * **19:7:** Lo 24:1-4; Mat 5:31   * **19:9:** Mat 5:32; 1Ko 7:10-11

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

¹³ Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak banj êyô ênjêk thêlô ba nê m mek esak i. Ma donjom anênjê ku ethanj avômalô takênj.

¹⁴ *Ênj ma Yisu hanañ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndênj ya ma miñ numiñ thêlô loñ siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athênj mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbênj anênj loñ lôklinyak ma thêlônin.” ¹⁵ Ênj ma hatak banj hayôhêk i vêm ma hatak loñ ênj ba hi.

*Anyô muk lôk nômkama bênj hanañ abô havin Yisu
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)*

¹⁶ Anyô te halêm hadênj Yisu ma hanañ, “Kêdôñwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj?”

¹⁷ *Ma Yisu hanañ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honañ hik ya liñ hathak abô ‘mavi’ ênj eka? Lemhavin onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbênj intu, ênj ma osopa Wapômbênj anênj abô balabuñ.”

¹⁸ *Ma ôpênj hanañ hik yani liñ nena, “Yasopa abô balabuñ alisê?”

Ênj ma Yisu hanañ, “ ‘Miñ nuñgwik anyô vônô ami. Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. ¹⁹ *Ondovak lemambô lo lemtambô.’ Ma ‘lemimbiñ avômalô vi êtôm lemhavin oda.’ ”

* **19:14:** Mat 18:2-3 * **19:17:** Wkp 18:5; Luk 10:28 * **19:18:**

Kis 20:13-16; Lo 5:17-20 * **19:19:** Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18

20 Ma anyô muk êᶇ hanaᶇ, “Abô balabuᶇ takêᶇ, ma yahathak yahasopa. Yandum malê te imbiᶇ?”

21 Ma Yisu hanaᶇ, “Lemhaviᶇ nuᶇgwik anêᶇ ku anêᶇ daᶇ siᶇ, êᶇ ma nu nêᶇ anêᶇ nôᶇkama sapêᶇ ek avômalô nêᶇnêᶇ vuli. Ma onja valuselen sapêᶇ ba nêᶇ êᶇdêᶇ avômalô siv. Hudum aêᶇ, ma tem anêᶇ nôᶇkama mavi lomaloma êᶇmô malak leᶇ. Ma ôlêᶇ osopa ya.”

22 Anyô muk êᶇ ma anyô lôk nôᶇkama bêᶇ anôᶇ. Ba intu halanô abô êᶇ ma hêᶇ malaiᶇ bêᶇ hadêᶇ yani ba hi lôk lamalaiᶇ.

23 Êᶇ ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ anêᶇ ᶇê ku nena, “Yanaᶇ avanôᶇ êᶇdêᶇ môlô nena ᶇê lôk nôᶇkama bêᶇ tem nêᶇpôm malaiᶇ bêᶇ ek nimbitak nêᶇyô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô ba ini. 24 Odaᶇô! Miᶇ malaiᶇ bêᶇ ek bok kamel imbitak êᶇyô luvik idu sôᶇ anêᶇ abyan ba ni ami, ma donᶇtom malaiᶇ anôᶇ ek anyô lôk nôᶇkama bêᶇ te imbitak êᶇyô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô.”

25 Nê ku elanô abô êᶇ ma eson kambom ba enaᶇ, “Avanôᶇ e? Aêᶇ ba miᶇ hatôm anyôla imbitak êᶇyô Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaᶇ ma hanaᶇ, “Wapômbêᶇ iyom hatôm indum nôᶇkama sapêᶇ. Ma anyô te miᶇ hatôm nêᶇ yanida bulubiᶇ ami ma mi.”

27 Ma Pita hanaᶇ, “Yêlô bôk atak yêlôaniᶇ nôᶇkama sapêᶇ ba alêᶇ asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ i, “Yanaᶇ avanôᶇ êᶇdêᶇ môlô! Wak te ma Wapômbêᶇ tem epesaᶇ loᶇ

---

* 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21

lukmuk. Ma Anyô Anêᶇ Nakaduᶇ atu tem êmô loᶇ êᶇ ba eyabiᶇ anêᶇ avômalô êtôm kiᶇ lôkmaᶇᶇiᶇ. Ma môlô anyô ku laumiᶇ ba lahavuju takatu ba osopa ya, môlô tem noyabiᶇ avômalô Israeᶇ ôdôᶇ laumiᶇ ba lahavuju êtôm kiᶇ aêᶇ iyom. ²⁹ Ma avômalô takatu ba leᶇᶇiᶇhabi ya ba etak iniᶇ unyak lôk iviyaᶇ ma livi lôk lami ma taluvi lôk iniᶇ nali lôk iniᶇ ku, êᶇ ma tem Wapômbêᶇ nêᶇ bêᶇ anôᶇ êndêᶇ i êtôm 100 êyô êmô iniᶇ loᶇ imbiᶇ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu ba nêᶇmô êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ imbiᶇ. ³⁰ *Odaᶇô! Nê lôk athêᶇ bêᶇ, bêᶇ anôᶇ tem nimbitak ᶇê lôk athêᶇ mi. Ma ᶇê lôk athêᶇ mi bêᶇ anôᶇ tem nimbitak ᶇê lôk athêᶇ bêᶇ.”

20

Abô loᶇ kapô hathak ku anêᶇ vuli

¹ Yisu hanaᶇ, “Wapômbêᶇ anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak ma hatôm aêntêk. Lôkbôk momaᶇᶇiniᶇ ma ku te anêᶇ alaᶇ hi ek êmbôlêᶇ ᶇê ku ek nindum ku embeᶇ anêᶇ ku kapô. ² Yani hapôm anyô doho ma hanaᶇ hik i liᶇ ek nindum anêᶇ ku êtôm wak daluk te ma nêᶇᶇ i vuli esak valuseleᶇ doᶇtom ma êlôk hathak anêᶇ abô. Yôᶇ ma hêᶇ thêlô ba i anêᶇ ku kapô.

³ “Wak hathak leᶇ ma hi loᶇ ethak doᶇtom halôk ma hayê anyô doho atu ba ida êmô iyom. ⁴ Ma hanaᶇ hadêᶇ thêlô, ‘Môlô nu nundum yenaᶇ ku, ma tem yanêᶇ môlô vuli êtôm unim ku.’ ⁵ Êᶇ ma i.

“Waklêᶇvôᶇ biᶇ ma hi hadum aêᶇ ma habobo wak êndôk ma hi hadum aêᶇ hathak loᶇbô. ⁶ Yaᶇsiᶇ ma hayê anyô doho ida êmô iyom ma hanaᶇ, ‘Aisê ka môlô ôᶇmô oyaᶇ wak daluk êntêk?’

* **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

⁷ “Ma enañ, ‘Anyô te miñ hêv ku hadêñ yêlô ami.’
 “Ma ku alañ hanañ, ‘Môlô nu nundum yenañ ku imbiñ.’

⁸ * “Bôlôvôn hayô ma ku alañ hanañ hadêñ anyô hayabiñ ku, ‘Ondam nê takatu ba idum ku nêlêm ek nê i vuli. Nê yañsiñ êmôn ma nê wak halôk êyô ênjêk vêm ma nê wاكلêvôn ma nê lôkbôk ma emben yam anôn.’

⁹ “Nê yañsiñ êlêm ma hêv i valuselen donjom.
¹⁰ Ma nê lôkbôk eson nena tem neja valuselen esak. Ma donjom mi. Ewa hatôm donjom. ¹¹ Ewa iniñ vuli yôv, ma thêlô enañ abô mununmunun hathak ku alañ ba enañ, ¹² ‘Aisê ba yêlô alêm hadêñ lôkbôk ba adum ku bêñ lôk vovanik hamiñ wak mathalalen. Ma nê yañsiñ idum ku yaôna lôk. Ma donjom ewa valuselen hatôm yêlôaniñ!’

¹³ “Êñ ma ku alañ hanañ hadêñ anyô te nena, ‘Aiyañ, miñ yahadam kambom hadêñ o ami. Bôk yahanañ ba hólôk nena undum ku ma tem onja valuselen donjom iyom. ¹⁴ Yenañ yalenhaviñ ba yahêv nê takatu ba even yam iniñ vuli hatôm môlônim. Aên ba onja anêm ba nu! ¹⁵ Valuselen êntêk ma yenañ ba intu hatôm yasopa yenañ yalenhaviñ iyom ek yanêm. Ma môlô malemim thêlêv eka?’

¹⁶ * “Aên ba nê êmôn tem nimbitak êtôm nê even yam. Ma nê even yam tem nimbitak êtôm nê êmôn.”

*Yisu hanañ abô hathak anên ñama bôlôn te lô
 (Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)*

---

* **20:8:** Wkp 19:13; Lo 24:15   * **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31

17 Yisu hi Jelusalem ma hawa anêḡ ḡê ku laumin ba lahavuju takatu. Thêlô evenḡ ba i ma Yisu havôv thêlô i danḡ vi ma hanaḡ nena, 18* “Odanô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba nêḡnêḡ yani êḡḡḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ. Ma tem nenaḡ ek nijik yani vônô. 19 Tem nêḡnêḡ ya êḡḡḡ avômalô loḡ buyaḡ ek nenaḡ abôma lôk nebali ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liḡ ba yambiyô esak loḡbô.”

Jems lo Jon iniḡ talêbô anêḡ lahaviḡ
(Mak 10:35-45)

20 Vêm ma Sebedi anêḡ nakaduḡ ju atu iniḡ talêbô halêm hadêḡ Yisu. Ma halek vadôḡ lêlô ma hadum ek enaḡ injik yani liḡ esak abô te. 21* Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Lemhaviḡ malê te?”

Ma avi êḡ hanaḡ, “Tem otak yenaḡ okna ju êḡḡêk yaḡ sê êḡmô bahem vianôḡ ma yaḡ sê êḡmô bahem vikenḡ êḡḡêk anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô?”

22* Ma hanaḡ hadêḡ anyô loyaḡ, “Mamu ôthôḡ nôm atu ba onaḡ hik ya liḡ paliḡ. Hatôm nunum êḡḡôk tase atu ba tem yanum e?”

Ma thai enaḡ, “Yai hatôm.”

23 Ma hanaḡ nena, “Avanôḡ, tase êḡ tem nunum êḡḡôk. Ma donḡtom nêḡmô yabahaḡ vianôḡ lôk vikenḡ, ma miḡ yenaḡ ku ami. Mi, Wakamik da hayabiḡ ku êḡ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêḡmô loḡ êḡ.”

24 Nêḡ ku lauminḡ takêḡ elañô abô êḡ ba leniḡḡaḡa hadêḡ Jems lo Jon. 25* Ma Yisu halam thêlô êlêm

* **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23

* **20:22:** Mat 26:39; Jon 18:11

* **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30

* **20:25:** Luk 22:25-26

ethak donjom ma hanaŋ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loŋ buyaŋ iniŋ kiŋ ethak ebam i ba ibuliŋ nê takatu ba êmô thêlô viŋ. Ma iniŋ nê bêŋbêŋ ethak ethaŋ iniŋ avômalô aêŋ iyom ek nesopa iniŋ abô. ²⁶* Odaŋô! Môlô miŋ nundum kobom êŋ ami! Môlô te lahaviŋ imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ ênjêk môlô malêvôŋ, êŋ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêŋ môlô sa. ²⁷ Ma ôpatu lahaviŋ imbitak êtôm môlônim anyô bêŋ, êŋ ma êmô êtôm môlônim anyô ku oyaŋ ²⁸* hatôm ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ba yahadum aêŋ iyom. Miŋ yahalêm ek yandum nê bêŋbêŋ pik iniŋ kobom ba yasaŋ avômalô ek nindum yenaŋ ku ami. Mi anôŋ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêŋ avômalô sa lôk yatak yenaŋ lôkmala ek nêŋ avômalô bulubiŋ.”

*Yisu hadum anyô mapusip ju mavi
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)*

²⁹ Yisu lôk anêŋ nê ku etak Jeliko ba i ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani. ³⁰ Ma anyô maleŋ pusip lokwanju êmô loŋôndê daŋ vi, ma thai elanô nena Yisu halêm. Êŋ ma thai elam lôklokwaŋ nena, “Anyô Bêŋ! Devit anêŋ Lim Lukmuk! Nêŋ kapôlôm ek yai!”

³¹ Ma avômalô ethaŋ thai ba enaŋ, “Mamu bônôŋ!” Ma donjom thai elam lôklala nena, “Anyô Bêŋ! Devit anêŋ Lim Lukmuk! Nêŋ kapôlôm ek yai!”

³² Êŋ ma Yisu hamiŋ ma halam thai ba hanaŋ, “Lemimhaviŋ yandum malê êndêŋ mamu?”

---

* **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35   * **20:28:** Luk 22:27; Plp 2:7

³³ Ma thai enañ nena, “Anyô Bêñ, yai lenjinhavin nagê tak!”

³⁴ Êñ ma Yisu lahiki hathak thai ba hatak ban hayô hêk malenj daluk. Ma kethen oyan ma thai ibitak mavi ba êyê tak ma i esopa yani.

21

*Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kin
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)*

¹ Yisu thêlô i ebobo Jelusalem ma i êyô Betpagi, malak êñ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêñ nê ku ju ba i ² ma hanañ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ma kethen oyan ma tem ôngô bok donki te lôk nakaduñ ba ekak luvi loñ ba imiñ. Nopole yak vê ma nodom luvi ba nôlêm êndên ya. ³ Ma anyôla hanañ abôla hadên mamu, ma nonañ nena, ‘Anyô Bêñ lahavin indum ku te esak luvi’, êñ ma tem êndôk ba etak luvi ek nêlêm kethen.”

⁴ Nôm êñ habitak ek Wapômbên anêñ abô injik anôn ba hanañ hadên plopet nena,

⁵ “Nonañ abô êñ êndên avômalô Saion,

‘Ôngô. Môlônim kin lêk halêm hadên môlô.

Ôpên anyô labali ba hayô hamô bok donki te.

Yani hayô hamô bok donki nakaduñ te ba halêm.’” *Sekalaia 9:9; Aisaia 62:11*

⁶ Ma nê ku ju atu i ma idum hatôm atu ba Yisu hanañ. ⁷ Ma ewa donki talêbô lôk nakaduñ êñ ba i ma ibi iniñ kwêv thilibuñ daim thô ba engava hayôhêk bok donki dômlokwan ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô lubunlubun engava iniñ kwêv thilibuñ hêk loñôndê. Ma vi ele nôkyalô ñaun ba engava hêk loñôndê. ⁹ Ma vi êmôn ma vi even

yam ma Yisu halôk malêvôn̄ ba len̄in̄mavi anôn̄ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndên̄ Devit anên̄ Lim Lukmuk!”

“Wapômbên̄ nêm lamavi êndên̄ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bê̄n̄ anên̄ athên̄!” *Kapya Yen*
118:26

“Osana! Nambô Wapômbên̄ anên̄ athên̄ esak len̄!”

¹⁰ Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbên̄ atu ba êmô Jelusalem eson̄ kambom ba enan̄ hik lin̄ mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?”

¹¹ Ma avômalô nômbên̄ atu ba esopa Yisu enan̄ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêm anên̄ malak Nasalet hêk Galili.”

Yisu hêv nê idum ku valu vê hêk unyak mathen̄ kapô

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-46)

¹² Yisu habitak hayô unyak mathen̄ kapô anên̄ piklêvôn̄ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênen̄m vuli. Ê̄n̄ ma halupunin̄ i ba hêv i vê hêk unyak mathen̄ kapô ba ele yain̄ ba i. Ma hale nê takatu ba êwê nê lon̄ buyan̄ inin̄ valuselēn̄ hathak Hiblu inin̄ valuselēn̄ inin̄ balê lilin̄. Ma hadum aên̄ hadên̄ nê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nênen̄m vuli. ¹³ *Ma hanan̄ hadên̄ thêlô aêntêk, “Wapômbên̄ anên̄ kapya hanan̄ nena, ‘Yenan̄ unyak ma unyak neten̄ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm nê vani inin̄ lon̄ ekopak êmô.”

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11

14 Vêṃ ma ṇê malenṇ pusip lôk ṇê venṇuvuṇṇ i êyô unyak mathen anêṇ piklêvônṇ ma hadum ba ibitak mavi. 15 Nê bêṇbêṇ êbôk da lôk ṇê lôkauk hathak abô balabuṇ êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elanô avômena elam kaêk haveṇ unyak mathen anêṇ piklêvônṇ nena, “Osana ni êndêṇ Devit anêṇ Lim Lukmuk!” Êṇ ma thêlô lenṇmaniṇ 16 ba enaṇ hadêṇ Yisu nena, “Ondaṇô avômena inṇ abô!”

Ma Yisu hanaṇ, “Yahalaṇô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêṇ anêṇ kapya ba hanaṇ hathak

“ ‘Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêṇ bôk hatak abô mavi halôk thêlô venṇbôlêk ek nêmbô anêṇ athêṇ.’ ” *Kapya Yen 8:2*

17 Vêṃ ma hatak avômalô takêṇ ma hi hêk Betani bôlôvônṇ te.

Alokwanṇ ṇauṇ hayen
(*Mak 11:12-14,20-24*)

18 Lôkbôk momaṇiniṇ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loṇbô ma hama kisi. 19 Yani hayê alokwanṇ sabo te hamiṇ loṇôndê daṇ vi. Hi hadêṇ alokwanṇ êṇ, ma hayê nena ṇauṇ oyaṇ iyom hamiṇ ma anêṇ anônṇ mi. Ma hanaṇ hadêṇ alokwanṇ êṇ, “Miṇ hatôm nuṇgwik anônṇ esak loṇbô ami!” Ma kethen oyaṇ ma alokwanṇ êṇ anêṇ ṇauṇ hayen ba hama.

20 Nê ku êyê nôṃ êṇ ba eson kambom ba enaṇ, “Honaṇ malê hathak alokwanṇ êntêk ba lêk hama kethen?”

21 *Ma Yisu hanaṇ, “Yanaṇ avanônṇ êndêṇ môlô nena môlô ôêvhaviṇ ba miṇ kapôlômim ju ami, êṇ

* **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2

ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadêᶇ alokwanᶇ êntêk lôk hatôm nundum nômla yanᶇ imbiᶇ nena nonanᶇ êndêᶇ dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ᶇgwêk.’ Êᶇ ma Wapômbêᶇ tem indum ba dumlolê êᶇ endanᶇô môlônim abô. ²² *Môlô ôêvhaviᶇ ba otenᶇ mek, ma Wapômbêᶇ tem nêᶇm nôᶇm takatu ba onanᶇ hik yani liᶇ hathak êndêᶇ môlô.”

Yisu, opalê hêv athêᶇ bêᶇ hadêᶇ o?
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³ Yisu habitak hayô unyak mathenᶇ anêᶇ piklêvônᶇ ma hadônᶇ avômalô hamô. Êᶇ ma ᶇê bêᶇbêᶇ êbôk da lôk avômalô iniᶇ ᶇê bêᶇbêᶇ êlêᶇm hadêᶇ yani ma enanᶇ, “Opalê hêv athêᶇ bêᶇ hadêᶇ o lôk hêv ku hadêᶇ o ba intu hudum nôᶇm takêntêk?”

²⁴ Ma Yisu hananᶇ, “Tem yananᶇ injik môlô liᶇ esak abô te aêᶇ iyom. Ba onanᶇ abô êᶇ bêᶇ hadêᶇ ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athêᶇ bêᶇ hadêᶇ ya êndêᶇ môlô. ²⁵ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ᶇanᶇ hadêᶇ Jon? Wapômbêᶇ leᶇ? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enanᶇ hadêᶇ i nena, “Alalô ananᶇ nena Wapômbêᶇ hêv ku êᶇ hadêᶇ Jon ma tem yani enanᶇ, ‘Aisê ka môlô miᶇ ôêvhaviᶇ yani ami?’ ²⁶ *Ma donᶇtom alalô ananᶇ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êᶇ,’ êᶇ ma avômalô tem leᶇᶇmaniᶇ êndêᶇ alalô. Ek malê nena thêlô sapêᶇ êvhaviᶇ nena Jon ma plopet te.”

²⁷ Ma thêlô enanᶇ hadêᶇ Yisu nena, “Yêlô athônᶇ paliᶇ.”

---

* **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19   * **21:26:** Mat 14:5

Ëñ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Aêñ ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêñ bêñ hadêñ ya anêñ athêñ bêñ êndêñ mólô ami. Ma mi.”

Abô loñ kapô hathak anyô lo yañ

²⁸ “Lemimbi kukuthiñ êntêk. Anyô te anêñ nakaduñ lokwanju êmô. Ma yani hi ek namalô yañ ma hanañ, ‘Yenañ okna! Undum yenañ ku emben ku yak waiñ kapô!’

²⁹ “Ma namalô hanañ viyañ nena, ‘Yahadô.’ Vêma hik anêñ auk liliñ ma hi.

³⁰ “Lambô hi hadêñ namalô yañ ma hanañ abô êñ hathak loñbô. Ma nakaduñ hanañ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miñ hi ami.

³¹ “Namalô ju êñ yañ sê intu hasopa lambô anêñ abô?”

Ma thêlô enañ, “Namalô yañ môn.”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Yanañ avanônñ êndêñ mólô. Nê takis lôk avi sek waliliñ tem nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak kapô nêmonñ ek mólô. ³² *Jon bôk halêm ba hik loñôndê thêthônñ thô hadêñ mólô. Ma donjom mólô miñ ôêvhaviñ anêñ abô ami. Ma nê takis lôk avi sek waliliñ, thêlô êvhaviñ ba bôk mólô ôyé yôv. Ma donjom mólô miñ ole kapôlômim liliñ ami. Ba intu nê takêñ tem nêmonñ ba nimbitak nêyô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak kapô ba ini.”

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabiñ ku yak waiñ

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

---

* **21:32:** Luk 3:12; 7:29-30

33 * “Môlô nodanô abô lon kapô yan. Ku alan te havatho anêṅ ku yak waiṅ ma havak lôk hawê havenṅ. Ma halav lôv nêyô niniṅ waiṅ anêṅ anôṅ pesa ek neja anêṅ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêṁô ek neyabiṅ ku êṅ. Vêṁ ma hatak ku êṅ halôk anyô doho baheniṅ ek neyabiṅ ek hik anôṅ ma thêlô neja anôṅ vi ma nêṁêṁ vi êṅdêṅ yani. Ma hatak lon êṅ ba hi lon buyanṅ.

34 “Yak waiṅ êṅ hadum ek injik anôṅ ma ku alan hêv anêṅ ṅê ku ba i ek neja yak waiṅ anêṅ anôṅ. 35 Ma ṅê takatu ba eyabiṅ ku evalonṅ thêlô ba epatiṅ i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu. 36 Êṅ ma ku alan hêv ṅê ku bêṅ anôṅ ba i ma ṅê eyabiṅ ku yak waiṅ ibuliṅ thêlô aêṅ iyom.

37 “Ma hasonṅ nena thêlô tem nedanôṅ namalô anêṅ abô ba intu hêv yani iyom ba hi. 38 *ṅê eyabiṅ ku êyê ku alan nakaduṅ hayô ma enaṅ hadêṅ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alan anêṅ nakaduṅ ba tem eyabiṅ lambô anêṅ ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êṅ tem imbitak alalôaniṅ.’ 39* Ba intu evalonṅ yani ba ewa ele ku viyaiṅ ma ik vônô.

40 “Aêṅ ba ku alan hayô ma tem indum malê êṅdêṅ ṅê takatu ba eyabiṅ ku êṅ?”

41 ṅê bêṅbêṅ êbôk da lôk avômalô iniṅ ṅê bêṅbêṅ enaṅ hadêṅ yani nena, “Yani tem imbuliṅ ṅê kambom takêṅ kambom anôṅ. Ma tem enja ku yak waiṅ êṅ ba nêṁ êṅdêṅ anyô vi. Yak waiṅ hik anôṅ, ma ṅê êṅ tem nêṁêṁ ku alan anêṅ sam.”

---

* 21:33: Ais 5:1-2   * 21:38: Mat 27:18   * 21:39: Hib 13:12

42 *Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena,

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landiŋ anôŋ.

Anyô Bêŋ da hadum aêŋ,

ma yêlô ayê nôm êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’

Kapya Yeŋ 118:22-23

43 “Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak vê ênjêk môlô ba nêŋ êndêŋ nê ôdôŋ yaŋ. Ma thêlô tem nijik anôŋ êtôm alokwaŋ mavi te hathak hik anôŋ. 44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nena-nena. Mena valu êŋ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêŋ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Palisi elanô Yisu anêŋ abô loŋ kapô takêŋ ma eyala nena yani hanaŋ hathak thêlôda. 46 Êŋ ma thêlô êbôlêm loŋôndê ek nebalonŋ yani. Ma donŋtom êkô hathak avômalô iniŋ eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

22

Abô loŋ kapô hathak eŋgabôm nôŋ ewa i

(Luk 14:16-24)

1 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô yaŋ hathak loŋbô nena, 2-3 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendom avi te ni ek kiŋ te anêŋ nakaduŋ. Êŋ ma hêv abô hadêŋ avômalô doho ek nêlêm nejaŋ nôŋ imbiŋ thêlô. Ba

---

* **21:42:** Lom 9:33; 1Pi 2:6-8 * **21:44:** Nê lôkawk vi enaŋ nena, “Abô 44, ma Matyu da miŋ hatô ami ma anyô yaŋ hawa abô êŋ hêk Luk ba hatô.” Ma vi enaŋ nena, “Mi, Matyu da hatô.”

hanğabôm nôm bêᶇ atu yôv ma halam avômalô ek nêlêm nejan nôm ewa i êᶇ imbiᶇ thêlô. Ma donᶇtom êdô.

⁴ “Êᶇ ma hêv ᶇê ku doho hathak loᶇbô ba hanaᶇ hadêᶇ avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodanô! Lêk yahapôpêk nôm yôv. Yahik yenaᶇ bokmanᶇkao doho lôk alim dopdop doho ba yahanğabôm! Ba intu nôlêm!’

⁵ “Ma donᶇtom miᶇ elanô ami ma i mayaliv. Vi i iniᶇ ku ma vi i idum iniᶇ ku valuseleᶇ. ⁶ *Ma vi evaloᶇ kiᶇ anêᶇ ᶇê ku ba idum kambom lo-maloma hadêᶇ i vêm ma iki vônô. ⁷ Kiᶇ lamaniᶇ kambom ba hêv ᶇê vovak i ek nijik ᶇê êᶇ lenkadôk liᶇ lôk nêmbôk atum esaᶇ loᶇ êᶇ.

⁸ “Êᶇ ma hanaᶇ hadêᶇ ᶇê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma donᶇtom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêm. ⁹ Aêᶇ ba unu malaklêvôᶇ ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek nejan nôm êntêk.’ ¹⁰ Ma ᶇê ku i mayaliv ba evenᶇ loᶇôndê sapêᶇ ma enaᶇ kiᶇ anêᶇ abô hadêᶇ avômalô takatu ba êpôm i. Êᶇ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô êᶇ putup.

¹¹ “Ma kiᶇ habitak hayô unyak kapô ba hi ek êᶇjê avômalô, ma hayê nena anyô te miᶇ hapesaᶇ i mavi ami. ¹² Ma hanaᶇ hadêᶇ ôpêᶇ, ‘Aiyaᶇ, miᶇ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hôlêm unyak kapô êntêk?’ Ma ôpêᶇ bônôᶇ iyom.

¹³ * “Êᶇ ma hanaᶇ hadêᶇ anêᶇ ᶇê ku nena, ‘Nobaloᶇ ôpêntêk ba nokak va lo baᶇ lusu ma

* **22:6:** Mat 21:35   * **22:13:** Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28

nônêm yani vê ba ni loᅇ momaᅇiniᅇ. Loᅇ êᅇ ma tem thêlô nedan kambom ba nesan veᅇiᅇbôlêk ôdôᅇ loᅇ.”

14 Yisu hanaᅇ abô loᅇ kapô êᅇ yôv ma hanaᅇ, “Wapômbêᅇ halam avômalô bêᅇ anôᅇ, ma doᅇtom tem enja naju iyom ek nimbatak anêᅇ avômalô.”

*Nênêm takis êndêᅇ Sisa mena dô
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)*

15 *Ma Palisi i ethak doᅇtom ba ibutiᅇ abô ba iniᅇ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aêᅇ ek Yisu hanaᅇ abô kambom te ma nebalonᅇ yani.

16 Êᅇ ma thêlô êv iniᅇ ᅇê ku doho lôk ᅇê ôdôᅇ te iniᅇ athêᅇ nena “Helotian” ba i hadêᅇ Yisu. Ma enaᅇ, “Kêdôᅇwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôᅇ. Ma hothak huik Wapômbêᅇ anêᅇ abô thô hadêᅇ avômalô. Ma miᅇ hothak hobam anyô yaᅇ ma hôdô anyô yaᅇ ami. Ba intu ᅇê bêᅇbêᅇ êdô anêm abô, ma miᅇ hôkô ek i ami. 17 Aêᅇ ba onaᅇ êndêᅇ yêlô. Bumalô iniᅇ balabuᅇ hanaᅇ nena yêlô hatôm nanêm valuselenᅇ êndêᅇ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

18 Yisu hayala iniᅇ auk kambom ba intu hanaᅇ, “Môlô ᅇê abôyaᅇ! Aisê ba môlô udum ek numbuliᅇ ya? 19 Uᅇgwik valuselenᅇ atu ba othak ôêv hadêᅇ Sisa te thô êndêᅇ ya.” Ma ewa valuselenᅇ êᅇ ba i êv hadêᅇ yani. 20 Ma hanaᅇ hik thêlô liᅇ, “Opalê anêᅇ dahô lôk anêᅇ athêᅇ hêk valuselenᅇ êntêk?”

21 *Ma enaᅇ nena, “Sisa.”

---

* 22:15: Mak 3:6 * 22:21: Lom 13:7

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Sisa anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Sisa da. Ma Wapômbêŋ anêŋ nômkama ma nônêm êndêŋ Wapômbêŋ da.”

²² Thêlô elañô abô êŋ ba eson kambom ma etak Yisu ba i.

*Abô hathak nê ŋama tem nimbiyô aisé
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)*

²³ *Wak êŋ ma Sadyusi doho i hadêŋ Yisu. Thêlô ma ôdôŋ te atu ba enañ nena nê ŋama tem miŋ nimbiyô esak loŋbô ami. Aêŋ ba intu enañ hik Yisu liŋ nena, ²⁴ **“Kêdôŋwaga, Mose bôk hanaŋ hadêŋ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêŋ yaŋ hamô, ma enja avi tôp êŋ ek imbi yaŋ atu ba hama anêŋ nakaduŋ vê.’* ²⁵ Aêŋ ba nê lôk iviyaŋ bahenŋvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduŋ mi. Ma nôk enja avi tôp êŋ, hawa ²⁶ ba hama ma nakaduŋ mi. Ma ŋwa enja avi tôp bô êŋ, nena hama haviŋ. Êŋ ma iviyaŋ takatu ba êmô ma nesopa kobom doŋtom êŋ iyom. ²⁷ Vêŋ ma avi tôp êŋ hama haviŋ. ²⁸ Ma waklavôŋ nê ŋama iviyô hathak loŋbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyaŋ bahenŋvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisé te anêŋ avi?”

²⁹ Ma Yisu hanaŋ, “Môlô miŋ oyala Wapômbêŋ anêŋ lôklokwaŋ lôk anêŋ abô atu ba hêk anêŋ kapya katô ami. Ba intu onañ abô lokbaŋ êntêk. ³⁰ Waklavôŋ nê ŋama iviyô hathak loŋbô, ma anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami ma mi. Thêlô tem nêŋmô êtôm añela malak leŋ iyom.

---

* **22:23:** Ap 23:8   * **22:24:** Lo 25:5

31 “Môlô onan nena nê nana tem minj nimbiyô esak lonbô ami. Ma donjom môlô bôk osam abô atu Wapômbên bôk hanañ hadên Mose aêntêk, 32 * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbên.’ Wapômbên ma minj nê nana iniñ Wapômbên ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbên. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma donjom lêk êmô lôkmala.”

33 Avômalô bên anôn elañô Yisu anên abô êñ ba eson kambom.

Balabuñ alisê intu bên ek vi?

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Palisi elañô nena Yisu hik Sadyusi iniñ auk lokbanj thô aleba thêlô bônôn iyom. Ma thêlô ethak donjom ba i hadên Yisu. 35 Ma iniñ anyô lôkauk bên te hathak balabuñ hadum ek esaê Yisu ba hanañ, 36 “Kêdônwaga, abô balabuñ alisê intu bên ek abô balabuñ vi?”

37 *Êñ ma Yisu hanañ nena, “ ‘Lemimimbiñ Anyô Bên unim Wapômbên ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapên.’ 38 Ma balabuñ êntêk ma bên anôn ba hamôn. 39 *Ma balabuñ yan ma hatôm balabuñ môn atu iyom ba hanañ nena, ‘Lemimimbiñ avômalô vi êtôm lemhavinj oda.’ 40 *Abô balabuñ sapên lôk plopet iniñ abô ma hamô balabuñ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anên lim lukmuk?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Yôv ma Yisu hanañ hik Palisi takatu linj, 42 *

---

* **22:32:** Kis 3:6; Mat 8:11   * **22:37:** Lo 6:5   * **22:39:** Wkp 19:18; Mat 7:12   * **22:40:** Lom 13:10; Gal 5:14   * **22:42:** Jon 7:42

“Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêᶇ lim lukmuk?”

Ma thêlô enaᶇ, “Devit anêᶇ.”

⁴³⁻⁴⁴ *Ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ thêlô, “Mavi. Ma donᶇtom odaᶇô Devit anêᶇ abô te. Lovak Matherᶇ hêv auk hadêᶇ yani ba Devit da hanaᶇ nena,

“ ‘Anyô Bêᶇ Wapômbêᶇ hanaᶇ hadêᶇ yenaᶇ Anyô Bêᶇ Mesia nena,

“Ômô yabahaᶇ vianôᶇ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêᶇ o nêᶇmô vemkapô vibinᶇ am.” ’

Kapya Yeᶇ 110:1

⁴⁵ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêᶇ Anyô Bêᶇ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêᶇ lim lôk anêᶇ Anyô Bêᶇ imbinᶇ?” ⁴⁶ Ma thêlô minᶇ hatôm nenaᶇ viyaᶇ ami. Ba intu hayô hamô wak êᶇ ba hi, ma thêlô êkô ba minᶇ enaᶇ hik yani linᶇ ek nesau yani esak lonᶇbô ami.

23

Yisu hathaᶇ Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuᶇ

(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

¹ Yisu hanaᶇ hadêᶇ avômalô lubuᶇlubuᶇ takatu lôk anêᶇ nê ku nena, ² “Nê lôkawk hathak abô balabuᶇ lôk Palisi ma môlônim nê bêᶇnbêᶇ êdôᶇ môlô hathak Mose anêᶇ abô. ³ *Ba intu nosopa nê êᶇ iniᶇ abô sapêᶇ. Ma donᶇtom thêlôda minᶇ ethak esopa iniᶇ abô ami ma mi. Aêᶇ ba minᶇ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami. ⁴ *Thêlô êv balabuᶇ anêᶇ malaiᶇ lomaloma hadêᶇ avômalô ek

* **22:43-44:** Mat 26:64   * **23:3:** Mal 2:7-8   * **23:4:** Luk 11:46

nesopa. Nôm êḡ ma hatôm vak malaiḡ kambom. Ma doḡtom thêlôda miḡ êv sa dokte ami.

⁵*“Nê takêḡ ethak epesaḡ vak yaônena ek netak Wapômbêḡ anêḡ abô êndôk ba ibutiḡ hêk luvôḡḡiḡ lôk bahêḡḡiḡ. Ma ethak ibutiḡ yak daim hamiḡ iniḡ kwêv anêḡ daḡ hêk veḡḡiḡ luvi ek injik thô nena ḡê êvhaviḡ Wapômbêḡ. Lôk epesaḡ iniḡ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêḡ ek avômalô vi iniḡ ek avômalô nêgê ba nebam i. ⁶*Ma avômalô eḡgabôm nôḡm bêḡ, ma leḡḡiḡhaviḡ nejaḡ ḡôm êḡmô ḡê bêḡbêḡ iniḡ loḡ ethak êḡmô. Lôk leḡḡiḡhaviḡ nêḡmô êtôm ḡê bêḡbêḡ êḡmô unyak yeḡ kapô. ⁷ Ethak i loḡ ethak doḡtom halôk ma leḡḡiḡhaviḡ avômalô bêḡ anôḡ nenaḡ nena, ‘Waklêvôḡ anyô bêḡ’ lôk nebam i nena ‘Kêdôḡwaga’.

⁸ “Môlônim Anyô Bêḡ ma doḡtom iyom ma môlô ma ḡê lôk iviyaḡ sapêḡ. Ba intu miḡ malemimki-lik ek avômalô nebam môlô nena ḡê bêḡbêḡ ami. ⁹ Ma môlônim lemambô ma doḡtom iyom hamô malak leḡ. Ba intu miḡ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami. ¹⁰ Ma môlônim kêdôḡwaga ma doḡtom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miḡ anyô te endam môlô nena ‘kêdôḡwaga’ ami. ¹¹*Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êḡ intu tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ. ¹²*Ma ôpatu ba habam yanida, yani êḡ tem imbitak anyô athêḡ mi. Ma ôpatu ba hatauviḡ i, yani êḡ tem nebam yani.

* **23:5:** Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1
11:43 * **23:11:** Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26
22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14

* **23:6:** Luk
* **23:12:** Jop

Yisu hathañ nê bêñbêñ sapêñ
(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)

¹³ “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom ba uik Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak anêñ unyak abôlêk siñ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô loñ êñ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyô, êñ ma môlô umiñ yani loñ siñ.

¹⁴ “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniñ unyak lôk nômkama sapêñ! Ma doñtom môlô othak oteñ mek daim bêñ ek avômalô nebam môlô. Ba intu môlônim vovañ tem imbitak bêñ anôñ ek avômalô vi iniñ.*

¹⁵ “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom. Môlô othak oveñ pik lôk ñgwêk sapêñ ek ôdôñ avômalô hathak môlônim auk. Ma avômalô takêñ esopa môlônim auk ba idum kambom takêñ ma hatôm anyô ju iniñ kambom idum bôlôñ ju ba tem ini loñ atum lôkmala êtôm môlô.

¹⁶ * “Alikaknena! Môlô ma hatôm nê maleniñ pusip ba yañ halom yañ haveñ loñôndê ba othak onañ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak Wapômbêñ anêñ unyak, êñ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliñ dôm êndêñ abô êñ. Ma doñtom anyô te havak balabuñ hathak gol atu ba hamô

---

* **23:14:** Nê lôkawk vi leññhabi nena abô 14 êñ, ma Matyu da miñ hatô ami, ma anyôla hatô haveñ yam. * **23:16:** Mat 15:14

Wapômbêḅ anêḅ unyak, êḅ ma nômbêḅ ba yani indum êtôm atu ba yani hanaḅ.’ ¹⁷ Môlô ḅê molo lôk malemim pusip! Wapômbêḅ anêḅ unyak ma nômbêḅ ek gol. Ek malê nena Wapômbêḅ anêḅ unyak hadum ba gol êḅ habitak mathenḅ.

¹⁸ “Ma môlô othak onaḅ abô bute haviḅ nena, ‘Anyô te havak balabuḅ hathak loḅ êbôk da, yani êḅ hatôm êmbôliḅ dôḅ êndêḅ abô êḅ. Ma donḅtom anyô te hêv da ba havak balabuḅ hathak da êḅ, êḅ ma yani indum êtôm atu ba yani hanaḅ.’ ¹⁹ Môlô ḅê malemim pusip! Loḅ êbôk da ma nômbêḅ ek nôḅ atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena loḅ êbôk da hadum ba da êḅ habitak mathenḅ.

²⁰ “Ba intu Anyô te havak balabuḅ hathak loḅ êbôk da, yani lêk havak balabuḅ hathak loḅ êbôk da lôk da atu ba hamô haviḅ. ²¹ Ma anyô te havak balabuḅ hathak unyak mathenḅ êḅ, yani êḅ lêk havak balabuḅ hathak unyak mathenḅ lôk Wapômbêḅ atu ba hamô unyak mathenḅ êḅ kapô haviḅ. ²² *Ma anyô te havak balabuḅ hathak malak leḅ, êḅ ma hatôm havak balabuḅ hathak Wapômbêḅ lôk loḅ atu ba hayô hamô ek hayabiḅ nôḅkama sapêḅ.

²³⁻²⁴ *“Alikaknena môlô ḅê lôkauk hathak abô balabuḅ lôk Palisi! Môlô lôklokwaḅ ba osopa balabuḅ yaônena ma balabuḅ bêḅ ma môlô ôthônḅ paliḅ. Môlô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôḅ vasiḅ ma uik sam hi ôdônḅ laumiḅ ba ôêv te hadêḅ Wapômbêḅ hatôm da. Ma donḅtom môlô othak ubuliḅ avômalô ba miḅ udum thêthônḅ

* **23:22:** Ais 66:1; Mat 5:34   * **23:23-24:** Wkp 27:30; Mai 6:8

hadêŋ i ami lôk miŋ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miŋ môlô ôêvhaviŋ ba osopa Wapômbêŋ anêŋ abô sapêŋ ami.

“Môlô othak ôêv thêmathôm vê hêk môlônim nôm, ma doŋtom bok kamel ma môlô ôtôkwêŋ palin! Ba intu môlô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yan havenŋ lonôndê. Notak auk takêŋ ma nosopa balabuŋ bêŋbêŋ lôk balabuŋ yaônena imbiŋ.

25 * “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêŋ vidôm iyom. Ma doŋtom nôm takatu ba oŋgasô halôk ma bôk owa vani ba oañ palon. 26 Ba intu môlô nê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiŋ imbitak mabuŋ imbiŋ!

27 * “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesaŋ mavi anôŋ. Ma doŋtom siô kapô ma putup hathak nê ŋama iniŋ lokwanŋ bôk hapalê hamô. 28 * Ba intu avômalô êyê môlônim bôk lo lonŋ ma thêlô esoŋ nena môlô ma nê thêthônŋ. Ma doŋtom môlônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêŋ anêŋ abô.

29 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ! Môlô onañ nena môlô ôdô kambom te. Ma doŋtom môlôda udum kambom êntêk. Môlô othak olav unyak mavi hayô plopet bô iniŋ siô ma môlô opesaŋ kamuŋ mavi hamô nê thêthônŋ iniŋ siô. 30 Ma môlô othak onañ nena, ‘Bumalô

* 23:25: Mak 7:4 * 23:27: Ap 23:3 * 23:28: Luk 16:15

iniŋ kambom ma bêŋ ek yêlôaniŋ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiŋ bumalô, ma tem miŋ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’ ³¹ *Aêŋ ba lêk hik thô nena môlô ma ñê takatu ba uik plopet vônô iniŋ limi ba intu môlô othak udum iniŋ kambom takêŋ haviŋ. ³² Yôv! Môlônu nundum bumalô iniŋ kambom takêŋ endeba êyô anêŋ dan!

³³ *“Môlô umya kambom! Môlô nyalenŋ kambom anêŋ nali! Wapômbêŋ indum abô ek môlô ma tem môlônu loŋ atum lôkmala. Ma miŋ hatôm nôsôv ba unu ami.

³⁴ “Ba intu tem yanêm plopet lôk ñê lôkauk ma kêdôŋwaga doho êsôk êndêŋ môlô ma tem uŋgwik vi vônô ma vi ma uŋgwik esak alovalaŋaŋsiŋ. Ma vi ma tem nobali êndôk môlônim unyak yeŋ lôk nudupuninŋ i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak. ³⁵ *Môlô othak osopa libumi takatu ba bôk ik ñê thêthônŋ bêŋ anônŋ vônô. Anyô môŋ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêŋ habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduŋ. Ik yani vônô hêk unyak matheŋ lôk loŋ êbôk da anêŋ malêvônŋ. Ba intu Wapômbêŋ tem nêm vovaŋ bêŋ êndêŋ môlô. ³⁶ Yanaŋ avanônŋ êndêŋ môlô! Avômalô bôlônŋ êntêk tem nêpôm vovaŋ bêŋ esak limi iniŋ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jelusalem

(Luk 13:34-35; 19:41-44)

³⁷ “Ai, Jelusalem, Jelusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô! Ma ñê takatu ba Wapômbêŋ hêv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlônŋ ek yasup nalumi esak doŋtom

---

* **23:31:** Ap 7:52   * **23:33:** Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7   * **23:35:** Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

êtom tale tiŋ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma doŋtom môlô ôdô. ³⁸ *Odaŋô! Môlônim malak ma tem kambom ba êmô ŋgathiniŋ! ³⁹ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô tem miŋ ôŋgô ya esak loŋbô ami endeba nonaŋ nena, ‘Wapômbêŋ nêŋ lamavi êndêŋ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!’ am.”

24

*Yisu hanaŋ abô hathak unyak mathen Jelusalem
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)*

¹ Yisu hatak unyak mathen anêŋ piklêvônŋ ba haveŋ denaŋ ma anêŋ ŋê ku êlêm hadêŋ yani ba enaŋ nena, “Nôŋgô unyak mathen lôk anêŋ unyak yaônena mavi anôŋ takêntêk!” ² *Ma Yisu hanaŋ, “Môlô ôyê nôŋm takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Malaiŋ bêŋ tem imbitak ba ŋê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêŋ êntêk pesa ba valu yaŋ miŋ hatôm êyômô yaŋ loŋ ami.”

*Malaiŋ lomaloma tem nimbitak
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)*

³ Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biŋ. Ma anêŋ ŋê ku iyom i hadêŋ yani ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Anŋê intu nôŋm takêŋ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leŋ anêŋ daŋ?”

⁴⁻⁵ *Ma Yisu hanaŋ nena, “Ŋê lomaloma tem nêlêm esak yenaŋ athêŋ ba nenaŋ nena, ‘Ya ma

---

* **23:38:** 1Kiŋ 9:7-8; Jer 22:5   * **23:39:** Sng 118:26   * **24:2:**
Luk 19:44   * **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18

Mesia atu.' Ma tem nesau avômalô bêñ anôñ. Ba intu noyabiñ am. ⁶ Ma môlô tem nodañô abô esak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvu-luvu. Nôm takêñ tem imbitak ma donjom pik lo leñ anêñ dan ma mi denañ. Ba intu miñ nodowalin ami. ⁷ Ma avômalô ôdôñ yañ tem nijik vovak imbiñ ôdôñ yañ. Ma kiñ yañ lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndêñ kiñ yañ. Ma loñ lomaloma ma tem bôm lôk duvian bêñ imbitak. ⁸ Nôm takêñ ma hatôm vovañ môñ atu ba hapôm avi lôk lasabeñ ek embathu.

⁹ * "Ma tem nebalon môlô ba netak êndôk anyô vi bahenñ ek nêñem vovañ êndêñ môlô lôk nijik môlô vônô. Môlô ma yenañ avômalô ba intu tem avômalô sapêñ nêpôlik esak môlô. ¹⁰ Ma avômalô takatu ba êvhaviñ ya bêñ anôñ tem netak iniñ êvhaviñ, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenañ thêlôda bêñ. ¹¹ *Ma plopet abôyañ bêñ anôñ tem nimbitak ba nesau avômalô bêñ anôñ. ¹² Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbêñ anêñ abô tem nimbitak bêñ anôñ. Aêñ ba avômalô iniñ leññhaviñ avômalô vi tem imbitak thilibuñ. ¹³ *Ma donjom ñê takatu ba imiñ lôklokwañ aleba hayô anêñ dan, ma Wapômbêñ tem nêñ i bulubiñ. ¹⁴ *Aêñ ba avômalô tem nenañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi êntêk esak anêñ loñ lôkliñyak bêñ emben pik sapêñ ek avômalô sapêñ nedañô vêm ka pik lo leñ anêñ dan tem êyô.

*Nôm kambom anôñ tem imbitak
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)*

* **24:9:** Mat 10:22   * **24:11:** Mat 24:5,24; 1Jon 4:1   * **24:13:**
Mat 10:22   * **24:14:** Mat 28:19

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanaŋ abô te hathak nôm kambom anôŋ atu ba tem iniŋ loŋ mathenŋ anôŋ. (Aêŋ ba môle takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môle takatu ba ômô Judia ôyê nôm êŋ, ma nôsôv kethenŋ ba unu dumlolê. 17 *Ma ñê takatu ba êmô unyak vôv, miŋ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniŋ nômkama ami. 18 Ma ñê takatu ba êmô ku kapô miŋ hatôm nendeni unyak ek neja iniŋ kwêv thilibuŋ ami. 19 Ai, kikaknena. Waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bêŋ ek avi takatu ba esabeŋ lôk avi takatu ba êv sôm hadêŋ nali. 20 Noteŋ mek ek malaiŋ takêŋ miŋ imbitak êndêŋ Sabat mena beleŋ simbak la ami. 21 *Ek malê nena waklavôŋ êŋ ma tem malaiŋ bomaŋ ba êmôŋ ek malaiŋ tak sêbôk ba môŋ anôŋ aleba lêk. Ma tem miŋ imbitak aêŋ esak loŋbô ami. 22 Ma miŋ hadabêŋ waklavôŋ malaiŋ takêŋ kisi ami, êŋ ma avômalô sapêŋ tem nema. Ma donjom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêŋ waklavôŋ êŋ hi bidonŋ.

23 * “Waklavôŋ êŋ ma anyôla hanaŋ hadêŋ môle nena, ‘Ôŋgô, Mesia hamô loŋ êntêk’ mena ‘hamô loŋ tamu,’ ma miŋ nônêminbiŋ ami. 24 *Anyô doho tem nêlêm ba nenaŋ abôyaŋ nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêŋ anêŋ plopet te’, ma nindum lavôŋiŋ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêŋ halam i yôv haviŋ. Ma donjom Wapômbêŋ bôk halam i yôv ba intu miŋ hatôm ami. 25 Odaŋô! Nôm takêntêk miŋ lêk habitak ami

* 24:15-16: Dan 9:27; 11:31; 12:11

* 24:17: Luk 17:31

* 24:21: Dan 12:1

* 24:23: Mat 24:5

* 24:24: Lo 13:1-3;

2Te 2:8-9; ALK 13:13-14

denaŋ ma yahaŋaŋ nôŋ takêŋ bêŋ hadêŋ môlô ek môlô noyabiŋ am.

26 * “Aêŋ ba anyô late hanaŋ hadêŋ môlô nena, ‘Ôŋgô, yani hamô loŋ thiliv,’ êŋ ma miŋ môlô unu ami. Mena hanaŋ, ‘Ôŋgô, yani hamô unyak êntêk,’ êŋ ma miŋ môlô nôŋêmimbiŋ ôpêŋ ami.

27 * Nodaŋô! Damak hêv ba habi deda havenŋ loŋ lôkthô ma avômalô sapêŋ êyê. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm ma avômalô sapêŋ tem nêgê yani aêŋ iyom.

28 * “Menak lambek ethak doŋtom êmô loŋ takatu ba alim palê hêk.

*Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm
(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)*

29 * “Malaiŋ takêŋ hale halôk vêm ma kethen oyaŋ ma

“wak tem imbitak momaŋiniŋ,
ma ayôŋ tem miŋ imbi deda ami,
ma vuliŋ leŋ tem nêŋêm yak,
ma nôŋ takatu ba hamô leŋ tem nedowaliŋ.’ *Ai-
saia 13:10; 34:4*

30 * “Ma wak êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ lavôŋiŋ tem imbitak ênjêk leŋ. Ma avômalô pik tem nedaŋ boloba ba nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ. 31 * Ma lavuak tem endanŋ lôklokwaŋ bomaŋ, ma yani tem

* 24:26: Luk 17:23-24 * 24:27: Mat 24:37-39 * 24:28:

Luk 17:37 * 24:29: Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13

* 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7 * 24:31: 1Ko 15:52; 1Te 4:16

nêm anêḡ aḡela ba ini pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avômalô takatu ba bôk dalam i yôv.

³² “Ba intu môlô noja auk esak alokwaḡ beley.* Hayeḡ ba ḡauḡ lukmuk habitak, êḡ ma oyala nena tem wak mavi êyô. ³³ Ma aêḡ iyom, môlô ôyê nôḡ takêntêk habitak, êḡ ma noyala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ waklavôḡ endelêm lêk habobo ba hamiḡ unyak abôlêk. ³⁴ *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena avômalô bôlôḡ êntêk tem miḡ nema ami denaḡ, ma nôḡ takêntêk sapêḡ tem imbitak. ³⁵ *Pik lôk leḡ tem nêm yak ba ni, ma doḡtom yenaḡ abô bute miḡ hatôm nêm yak ami.

*Anyô te miḡ hayala waklavôḡ Yisu endelêm ami
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)*

³⁶ * “Anyô te miḡ hayala Yisu anêḡ waklavôḡ endelêm ami. Aḡela leḡ miḡ eyala ami, ma Nakaduḡ miḡ hayala haviḡ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. ³⁷ *Ma avômalô bôlôḡ êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêḡ Noa anêḡ waklavôḡ. Êḡ ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêm. ³⁸⁻³⁹ *Avômalô eyaḡ lo inum ma ewa i aleba êthôḡ paliḡ ma Noa hi yeḡ kapô. Êḡ ma ḡambô bêḡ hayô ba habuliḡ thêlô sapêḡ. Ma avômalô bôlôḡ êntêk tem nêsoḡ paliḡ aêḡ iyom. Ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêm. ⁴⁰ Wak êḡ, ma anyô ju tem nêḡô kulêvôḡ, ma tem enja anyô yaḡ ma yaḡ êḡô. ⁴¹ Ma avi ju tem

* **24:32:** Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma doḡtom sabo anêḡ waklavôḡ miḡ hatôm Israeḡ iniḡ sabo anêḡ waklavôḡ ami. Ba intu ato beley iyom ek nêm auk esak Israeḡ iniḡ sabo anêḡ waklavôḡ. * **24:34:** Mat 16:28 * **24:35:** Mat 5:18 * **24:36:** Ap 1:7; 1Te 5:1-2 * **24:37:** Stt 6:5-8 * **24:38-39:** Stt 7:21-23

nepesañ nôm êmô, ma tem enja avi yañ ma yañ êmô.

⁴² * “Aêñ ba môlô noyabiñ am ek malê nena môlô miñ oyala waklavôñ atu ba môlônim Anyô Bêñ endelêm ami. ⁴³ *Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêñ alañ halañô abô nena ñê vani tem nijik anêñ unyak vose, êñ ma yani hêk lêlê ek ñê vani miñ hatôm nijik unyak êñ vose ami. ⁴⁴ Ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem endelêm ba indum môlô nosoñ kambom. Ba intu nômô lêlê aêñ iyom.

Abô loñ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom

(Luk 12:42-46)

⁴⁵ “Aêñ ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiñ nômkama mavi. Unyak alañ hatak yani ek eyabiñ anêñ ñê ku ba nêm nôm êndêñ i êtôm anêñ wakma atu ba hatak. Vêm ma hi loñ buyañ. ⁴⁶ Ma unyak alañ havôhalêm hathak loñbô ba hayê nena anêñ anyô ku êñ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêñ. ⁴⁷ *Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena unyak alañ êñ tem etak ôpêñ ek eyabiñ anêñ nômkama sapêñ.

⁴⁸ “Ma donjom ôpêñ ma anyô kambom, êñ ma tem laimbi êñjêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenañ anyô bêñ miñ havôhalêm kethen ami.’ ⁴⁹ Êñ ma hik ñê ku takatu ba idum ku haviñ yani ma hayañ nôm lôk hanum waiñ bêñ anôñ haviñ ñê takatu ba ethak inum waiñ ba elo molo. ⁵⁰ Hadum aêñ ba hathôñ paliñ, ma unyak alañ tem êyô ba indum ôpêñ eson kambom. ⁵¹ Êñ ma unyak alañ

* **24:42:** Mat 25:13

* **24:43:** Luk 12:39-40; ALK 16:15

* **24:47:** Mat 25:21,23

tem nêḡm vovaḡ bêḡ êḡdêḡ yani ma êḡḡdô ôpêḡ êḡḡmô imbiḡ ḡê takatu ba esau avômalô. Loḡ êḡ ma thêlô tem nedaḡ kambom ba nesaḡ veḡḡḡbôlêk ôḡḡḡ loḡ.

25

Abô loḡ kapô hathak avi muk laumiḡ

¹ * “Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak ma aêḡtêk. Avi muk laumiḡ ewa iniḡ atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk. ² Avi lôkauk ma bahenḡvi ma auk mi ma bahenḡvi. ³ Avi auk mi ewa iniḡ atum ba i, ma miḡ ewa iniḡ alokwaḡ thôk ami. ⁴ Ma doḡtom avi lôkauk ewa iniḡ atum lôk alokwaḡ thôk halôk kolopak. ⁵ Avi takêḡ eyabiḡ anyô êḡ ek êyô aleba mi ma malenḡḡ hayaḡ ba êk sôm.

⁶ “Bôlôvôḡ biḡ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

⁷ “Êḡ ma avi muk takêḡ iviyô ma êpôpêk iniḡ atum. ⁸ Ma avi auk mi enaḡ hadêḡ avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniḡ atum hadum ek ema ba môlô nôḡnêḡ athôk doho êlêḡ.’

⁹ “Ma avi lôkauk enaḡ, ‘Miḡ hatôm alalô sapêḡ ami ba dô, ma unu nonaḡ êḡḡḡ avômalô doho ek nôḡnêḡ vuli.’

¹⁰ “Êḡ ma thêlô i ek nêḡnêḡ iniḡ vuli. Thêlô i denaḡ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv îbitak êyô unyak kapô haviḡ yani ek nejaḡ nôḡm ma ik unyak abôlêk siḡ.

¹¹ * “Vêḡm ma vi atu êyô ma enaḡ, ‘Anyô bêḡ, anyô bêḡ! Uḡḡwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

---

* **25:1:** Luk 12:35; ALK 19:7   * **25:11:** Luk 13:25-27

12 * “Ma donjom ôpêñ hanañ, ‘Yanañ avanônñ êndênñ môlô nena yahathônñ môlô paliñ.’ ”

13 *Êñ ma Yisu hanañ hadênñ avômalô takatu ba elañô anêñ abô nena, “Môlô miñ oyala waklavônñ atu ba Anyô Bêñ tem endelêm ami. Ba intu noy-abiñ am.”

Abô loñ kapô hathak ñê ku eyabiñ valuselen
(Luk 19:11-27)

14 “Nodañô abô doho imbiñ. Wapômbênñ anêñ loñ lôkliñyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loñ buyañ ba halam anêñ ñê ku êlêm ek nêm nômkama êndênñ i ek neyabiñ. 15 *Yani hik valuselen sam hatôm thêlôninñ auk lôk iniñ ku ba hêv valuselen 5,000 hadênñ anyô te, ma 2,000 hadênñ anyô yañ, ma 1,000 hadênñ anyô te ma hi. 16 Kethenñ oyañ ma ôpatu ba hawa 5,000 hi hadum ku hathak ma havôv 5,000 hayô hamô loñ haviñ. 17 Ma yañ atu ba hawa 2,000 hi hadum aênñ ba havôv 2,000 hayô hamô loñ haviñ. 18 Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuñ halôk.

19 “Wak doho hale ba hi ma ñê êñ iniñ anyô bêñ havôhalêm. Ma halam i ek endañô iniñ ku anêñ lavônñ. 20 Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loñ haviñ halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv 5,000 ek yayabiñ. Nôñgô! Lêk yahavôv 5,000 hayô hamô loñ haviñ.’

21 * “Ma anêñ anyô bêñ hanañ, ‘Mavi anônñ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoy-abiñ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm

---

* 25:12: Mat 7:23   * 25:13: Mat 24:42   * 25:15: Lom 12:6

* 25:21: Mat 24:45-47; Luk 16:10

nômkama bêñ anônñ êndênñ o ek oyabinñ. Ôlêm ek alai leññmavi imbinñ i!

²² “Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanañ nena, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabinñ. Nônñgô! Lêk yahavôv 2,000 hayô hamô loñ havinñ.’

²³ “Ma anênñ anyô bêñ hanañ ‘Mavi anônñ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabinñ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêñ anônñ êndênñ o ek oyabinñ. Ôlêm ek alai leññmavi imbinñ i!’

²⁴ “Êñ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nô m hêk ku kapô atu ba miñ hov-atho ami. Ma pik atu ba anyô yan hapaliv yanvêk halôk ma hothak howa anênñ anônñ. ²⁵ Yahakô ba yahavunñ anêm 1,000 atu halôk pik. Nônñgô! Anêm valuselenñ êntêk.’

²⁶ “Ma anyô bêñ hanañ viyanñ, ‘O anyô vau kam-bom! Hôyê yenañ ku aisê ba intu honañ aênñ? ²⁷ Aisê ka miñ hotak yenañ valuselenñ halôk unyak valuselenñ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loñbô ma tem yanja doho êyômô loñ imbinñ.’

²⁸⁻²⁹ * “ ‘Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenañ nômkama ba habitak bêñ, êñ ma tem yatak doho êyômô loñ imbinñ ba yanêm êndênñ ôpênñ ba anênñ tem imbitak bêñ anônñ. Ma ôpatu ba miñ hadum ku hathak yenañ nômkama ami, êñ ma tem yanêm dokte atu ba havalonñ loñ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpênñ ba nônêm êndênñ ôpatu

---

* **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

ba hawa 10,000. ³⁰ *Ma nônêm ôpêñ vê ba ni loñ momañiniñ. Loñ êñ ma tem nedañ kambom ba nesañ veñiñbôlêk ôdôñ loñ.’ ”

Abô loñ kapô hathak boksipsip lôk bokmeme

³¹ * “Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma tem êlêm imbin deda lôkmañgiñ lôk añela ma tem êndôk êmô bin ek endañô avômalô iniñ abô êtôm kiñ. ³² *Tem nesak doñtom ba ini êndêñ yani ma embaki vose ni ôdôñ ju êtôm boksipsip anêñ alañ hathak hik boksipsip sam ba êmô buyañ ma bokmeme êmô buyañ. ³³ Ma yani tem etak boksipsip êmô bañ vianôñ ma bokmeme êmô bañ vikeñ.

³⁴ “Êñ ma tem enañ êndêñ avômalô takatu ba êmô bañ vianôñ nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadêñ môlô. Nôlêm noja loñ lôkliñyak atu ba Wapômbêñ lahaviñ nêm êndêñ môlô. Sêbôk ba yani hapesañ pik lukmuk, ma hapesañ loñ êñ êk môlô. ³⁵ *Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadêñ ya, ma yahathakmuniñ ma ôêv ñañ hadêñ ya, ma ya anyô loñ buyañ ma owa ya thô. ³⁶ Ya sôp mi ma ôêv sôp hadêñ ya, yahapôm lijiñ ma oyabiñ ya, yahamô koladôñ ma ôlêm ôyê ya. Aêñ ba nôlêm noja loñ lôkliñyak atu!’

³⁷ “Ma avômalô thêthôñ tem nenañ injik liñ, ‘Anyô Bêñ, añgê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadêñ o ma hothakmuniñ ba yêlô êv ñañ hadêñ o? ³⁸ Añgê te ma o anyô loñ buyañ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadêñ o?’

* **25:30:** Mat 8:12; Luk 13:28

* **25:31:** Mat 16:27; 19:28

* **25:32:** Ese 34:17; ALK 20:11-13

* **25:35:** Ais 58:7

³⁹ Anğê te ma hôpôm lijiñ ba yêlô ayabiñ o lôk ayê hômô koladôn ba yêlô athôk ayê o?’

⁴⁰ * “Ma Kiñ tem enañ êndêñ i, ‘Yanañ avanônñ êndêñ mômô! Mômô bôk udum nôm takêñ hadêñ yenañ avômalo takatu ba athêñ mi, êñ ma hatôm udum hadêñ ya.’

⁴¹ * “Yôv ma tem enañ êndêñ avômalo takatu ba imiñ bañ vikeñ nena, ‘Mômô nu! Wapômbêñ lêk hêv malaiñ hadêñ mômô ba unu loñ atum hathañ wak nômbêñ intu sapêñ. Bôk ebañ yôv ba hamô ek Sadañ lôk anêñ nê ku nêndôk. ⁴² Sêbôk ba yahama kisi ma miñ ôêv nôm hadêñ ya ami, ma yahathak-muniñ ma miñ ôêv nãñ hadêñ ya ami. ⁴³ Ma ya anyô loñ buyañ ma miñ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miñ ôêv sôp hadêñ ya ami. Yahapôm lijiñ ba yahamô koladôn ma miñ oyabiñ ya ami. Ba intu mômô nu loñ atum êñ.’

⁴⁴ “Ma tem nenañ, ‘Anyô Bêñ, anğê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuniñ mena o anyô loñ buyañ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijiñ, mena hômô koladôn, ba miñ yêlô êv o sa ami?’

⁴⁵ “Ma tem enañ nena, ‘Yanañ avanônñ êndêñ mômô! Mômô miñ bôk udum nôm takêñ hadêñ yenañ avômalo takatu ba athêñ mi te ami. Êñ ma hatôm udum nôm êñ hadêñ ya.’

⁴⁶ * “Aêñ ba avômalo takêñ tem ini ek neja vovañ wak nômbêñ intu sapêñ. Ma donjom avômalo thêthôn tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.”

---

* **25:40:** Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41   * **25:41:** Mat 7:23

* **25:46:** Dan 12:2; Jon 5:29

26

*Nê bêngbêng êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)*

¹ Yisu hanañ abô nômbêng êñ yôv ma hanañ hadêng anêng nê ku nena, ² * “Môlô oyala nena wak ju hêk denañ ma waklavông anêng athêng nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavông êñ ma tem netak ya Anyô Anêng Nakaduñ atu êndôk avômalô doho bahenij ek nijik ya vônô esak a.”

³ Ma nê bêngbêng êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêngbêng ethak donjom halôk anyô bêng habôk da Kaiapas anêng unyak. ⁴ Ma êbôlêm lonjôndê ek nesau Yisu ba nebalon ek nijik yani vônô. ⁵ Ma thêlô enañ, “Lêk ma waklavông mathen ba intu natak ku êñ ênjêk vêmam. Yakô avômalô tem leñijmaniñ ba nijik vovak.”

*Avi te hançasô nôm ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)*

⁶ Wak êñ ma Yisu hamô Saimon anêng unyak anêng Betani. Sêbôk ma ôpêng hapôm palê lepla ma donjom bôk mi. ⁷ *Ma thai lôk Yisu ma anêng nê ku eyañ nôm denañ ma avi te halêm unyak kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôm ôv mavi hamô kapô ba anêng vuli ma bêng anôñ. Ma avi atu hi hançasô nôm ôv mavi êñ hayô hamô Yisu wakadôk.

---

* **26:2:** Kis 12:1-27; Mat 20:18   * **26:2:** Sêbôk Wapômbêng anêng anjela hik Ijip iniñ apenena môñ vônô. Ma Israel ma hale ba hi ba miñ hik te vônô ami.   * **26:7:** Luk 7:37-38

⁸ Nê ku êyê nôm êḡ ma leḡḡmanḡ ba enaḡ, “Aisé ka habuliḡ nôm ôv mavi êḡ hi oyaḡ? ⁹ Hatôm nê ek anyô yaḡ nê m vuli ma naja valuseleḡ bêḡ esak ek nanê m avômalô siv sa.”

¹⁰ Yani halaḡô thêlôniḡ abô êḡ ma hanaḡ, “Aisé ka môlô ôêv malaiḡ hadêḡ avi êntêk? Yani hadum nô m mavi anôḡ hadêḡ ya. ¹¹ *Avômalô siv tem nê mô imbiḡ môlô êtôm wak nô mbêḡ intu sapêḡ. Ma donḡtom tem miḡ yamô imbiḡ môlô sawa daim ami. ¹² Avi êntêk haḡgasô nô m ôv mavi hayô hamô ya ek epesaḡ yaleḡviḡkupik ek nedav ya. ¹³ Odaḡô! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Pik nô mbêḡ atu ba enaḡ yenaḡ Abô Mavi bêḡ haveḡ, ma tem nenaḡ esak nô m atu ba avi êntêk lêk hadum imbiḡ ek avômalô leḡḡimbi yani.”

*Judas habutiḡ abô ek nê m Yisu êndêḡ ḡê bêḡbêḡ
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)*

¹⁴ Judas Iskaliot ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te ma yani hi hadêḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da ¹⁵ *ma hanaḡ hik i liḡ, “Yanê m Yisu êndêḡ môlô, ma tem nô nê m malê te êndêḡ ya?” Ma ekatuḡ valuseleḡ seleva hatôm 30 ba êv hadêḡ yani. ¹⁶ Êḡ ma Judas habôlê m loḡôndê ek nê m Yisu êndôk thêlô baheḡḡ.

*Yisu hayaḡ nô m waklavôḡ Hale ba Hi haveḡ anêḡ
ḡê ku*

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷ *Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi anêḡ wak te môḡ hayô. Ma ḡê ku i hadêḡ Yisu

---

* **26:11:** Lo 15:11   * **26:15:** Sek 11:12; Mat 27:3   * **26:17:** Kis 12:14-20

ma enañ hik yani liñ, “Lemhaviñ yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôm leñiñimbi waklavôn Hale ba Hi êndôk?” ¹⁸ Ma yani hanañ, “Môlô unu malak bêñ kapô ba ôpôm ôpatu ma nonañ êndên yani nena, ‘Kêdônwaga hanañ nena anêñ waklavôn atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anêñ ñê ku tem nêlêm anêm unyak ek leñiñimbi waklavôn Hale ba Hi.’ ” ¹⁹ Ma ñê ku idum hatôm atu ba yani hanañ ba thêlô i êpôpêk waklavôn Hale ba Hi anêñ nôm.

²⁰ Bôlôvôn ma Yisu hayañ nôm hamô havin anêñ ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu ²¹ ma hanañ, “Yanañ avanôn êndên môlô nena môlô te tem enañ ya bêñ.” ²² Ñê ku kapôlônin malain kambom ba thêlô tomtom enañ, “Anyô Bêñ, ya mi! Aêñ e?” ²³ *Êñ ma Yisu hanañ nena, “Ôpatu ba hatak ban halôk belev havin ya intu tem enañ ya bêñ. ²⁴ Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma doñtom alikakna. Malain bêñ ek ôpatu ba hanañ Anyô Anêñ Nakaduñ bêñ. Talêbô min bôk havathu ami, êñ ma mavi ek ôpêñ!”

²⁵ Ma Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hanañ hik liñ nena, “Kêdônwaga, ya mi! Aêñ e?” Ma Yisu hanañ, “Hatôm intu honañ aêñ.”

Yisu hêv polom lo wain leñiñimbi yani

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

²⁶ Thêlô eyañ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadên anêñ ñê ku ma hanañ, “Noja ba ongwan. Êntêk ma yenañ vathiap.” ²⁷ Vêm ma hawa tase lôk wain ma hêv lamavi. Ma hêv hadên thêlô ma hanañ, “Môlô

---

* **26:23:** Sng 41:9

sapêᶇ nunum. ²⁸ *Êntêk ma yenaᶇ thalaleᶇ atu ba tem engasô ek embak tabô imbiᶇ Wapômbêᶇ lôk avômalô pik êntêk ek nêᶇ avômalô bêᶇ anôᶇ iniᶇ kambom vê. ²⁹ Odaᶇô! Yanaᶇ êndêᶇ môlô nena tem miᶇ hatôm yanum waiᶇ êᶇ esak loᶇbô ami endeba waklavôᶇ êᶇ hayô ma tem yanum waiᶇ lukmuk êᶇô Wakamik anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak kapô.”

³⁰ *Êv yeᶇ te vêᶇ ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaᶇ nena Pita tem enaᶇ nena hathôᶇ yani paliᶇ

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹ *Ma Yisu hanaᶇ hadêᶇ anêᶇ ᶇê ku, “Bôk eto hêk Wapômbêᶇ anêᶇ kapyā nena, “Tem yaᶇgik boksipsip alaᶇ vônô, ma boksipsip tem nêᶇôv mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*

Ba intu yaô bôlôvôᶇ ma tem môlô ôᶇgô nôᶇ takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapêᶇ tem notak ya ma nêᶇôv mayaliv ba unu. ³² *Ma dontom hik ya liᶇ hathak loᶇbô, ma tem yamôᶇ ba yana Galili vêᶇ ka môlô nombeᶇ ya yam.”

³³ Ma Pita hanaᶇ nena, “Dô! Thêlô sapêᶇ etak o ba i, ma tem yamiᶇ imbiᶇ o denaᶇ.” ³⁴ *Ma Yisu hanaᶇ nena, “Ondaᶇô! Yanaᶇ avanôᶇ biᶇ êndêᶇ o nena bôlôvôᶇ êntêk ma tale miᶇ halaᶇ ami denaᶇ, ma tem onaᶇ êtôm bôlôᶇ lô nena hôthôᶇ ya paliᶇ.”

³⁵ Ma Pita hanaᶇ, “Mi anôᶇ! Ik ya vônô, ma miᶇ hatôm yanaᶇ nena yahathôᶇ o paliᶇ ami. Milôk!” Ma ᶇê ku sapêᶇ enaᶇ abô êᶇ iyom.

* **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:**

Luk 22:39; Jon 18:1 * **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16

* **26:34:** Mat 26:69-75

*Yisu hateŋ hamô Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)*

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anêŋ nê ku êyô loŋ atu ba elam nena Getsemani ma hanaŋ hadêŋ i, “Môlô nômô loŋ êntêk ma yana saka ek yateŋ mek.” ³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakaduŋ luvi ba i. Ma yani kapô lêk malaiŋ bomaŋ. ³⁸* Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yakapôlôŋ lêk malaiŋ bomaŋ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loŋ êntêk ma nônêm lêlê imbiŋ ya.” ³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateŋ mek nena, “Yenaŋ Wakamik, loŋôndê vi hamô, êŋ ma yalenhaviŋ onja tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yalenhaviŋ ami. Mi, osopa oda anêm lemhaviŋ.”

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê nê ku takatu ma lêk êk sôm. Êŋ ma hanaŋ hik Pita liŋ, “Aisê? Môlô miŋ hatôm nônêm lêlê imbiŋ ya êtôm wakma te ami e? ⁴¹ Nômô lêlê ba noterŋ mek ek miŋ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviŋ indum mavi ma doŋtom auk ma pulusikna ba miŋ hatôm indum ami.”

⁴² Ma havôhi hathak loŋbô ma hateŋ mek nena, “Wakamik, lemhaviŋ malaiŋ bêŋ êntêk êpôm ya, êŋ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honaŋ.” ⁴³ Ma halehi hathak loŋbô ma hayê thêlô êk sôm denaŋ ek malê nena maleŋiŋ hayaŋ ba miŋ hatôm nêlêlê ami. ⁴⁴ Ma hatak thêlô ma havôhi hateŋ mek bô atu bôlôŋ te lu hathak loŋbô.

⁴⁵ Vêm ma halehi hadêŋ anêŋ nê ku ma hanaŋ, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaŋ e? Odaŋô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêŋ

---

* **26:38:** Jon 12:27

Nakaduᅇn atu êndôk nê kambom bahenᅇn. ⁴⁶ *Aên ba numbiyô ek alôana! Ôᅇgô! Ôpatu ba tem enaᅇn ya bên lêk halêm yôv!”

Evalonᅇ Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanaᅇn abô denaᅇn ma Judas hayô. Yani ma nê ku laumiᅇn ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bên anôᅇn êlêm iviᅇn yani ba ewa biᅇn vovak lôk okdiba. Nê takên ma nê bênbên êbôk da lôk avômalô iniᅇn nê bênbên êv thêlô ba êlêm.

⁴⁸ Ôpatu ba tem enaᅇn Yisu bên bôk hik lavônᅇn te thô hadên i nena, “Ôpatu ba yahaliᅇn, êᅇn ma Yisu ba nobalonᅇn!” ⁴⁹ Ma ôpên hi kethenᅇn hadên Yisu ma hanaᅇn, “Kêdônᅇwaga, bôlôvônᅇn mavi.” Ma haliᅇn yani.

⁵⁰ Ma Yisu hanaᅇn, “Aiyaᅇn, undum ku atu ba hólêm hathak.” Ma nê takatu ba êlêm haviᅇn Judas i ma evalonᅇn Yisu ba ewa ba i.

⁵¹ *Ma anyô te atu ba hamiᅇn haviᅇn Yisu hadadi anênᅇn biᅇn vovak ma hale anyô bên habôk da anênᅇn anyô ku te limbuk vi vê. ⁵² *Ma Yisu hanaᅇn, “Otak anêm biᅇn êndôk anênᅇn lonᅇn esak lonᅇbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biᅇn, ma biᅇn êᅇn tem enaᅇn yani vônô. ⁵³ Lemimbi! Yahalaᅇn hadên Wakamik ma kethenᅇn ma yani tem nêm aᅇnla vovak ôdônᅇn laumiᅇn ba lahavuju ma doho imbiᅇn ba nêlêm ek nênêm ya sa. ⁵⁴ Ma dorᅇtom abô atu ba bôk hêk Wapômbênᅇn anênᅇn kapya tem injik anôᅇn aisê? Wapômbênᅇn anênᅇn kapya hanaᅇn nena nôᅇm takênᅇn tem êpôm ya.”

* **26:46:** Jon 14:31   * **26:51:** Jon 18:26   * **26:52:** Stt 9:6; ALK 13:10

55 *Êᶇ ma Yisu hananᶇ hadêᶇ avômalô nômbêᶇ atu nena, “Ya ma anyô kambom anôᶇ ba intu owa biᶇ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalonᶇ ya e? Aisê? Wak nômbêᶇ intu ma yahadôᶇ avômalô hamô unyak mathenᶇ anêᶇ piklêvôᶇ ma miᶇ ovalonᶇ ya ami eka? 56 Ma donᶇtom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet iniᶇ abô takatu ba bôk eto injik anôᶇ.” Êᶇ ma anêᶇ ᶇê ku sapêᶇ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

57 ᶇê takatu ba evalonᶇ Yisu ewa ba i Kaiapas anêᶇ unyak, ôpêᶇ ma anyô bêᶇ habôk da. ᶇê lôk kauk hathak abô balabuᶇ lôk ᶇê bêᶇbêᶇ ethak donᶇtom ba êmô lonᶇ êᶇ. 58 Ma Pita hasopa Yisu haveᶇ yam ma donᶇtom haveᶇ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêᶇ habôk da anêᶇ badêᶇ kapô. Ma hi halôk hamô havinᶇ sôp bidonᶇ ek êᶇjê nena malê intu tem imbitak.

59 ᶇê bêᶇbêᶇ êbôk da lôk Sanhedlin sapêᶇ* êbôlêm avômalô doho ek nenanᶇ abôyaᶇ esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. 60 Anyô bêᶇ anôᶇ êlêm ma enanᶇ abôyaᶇ hathak yani, ma donᶇtom thêlô miᶇ êpôm Yisu anêᶇ kambom te ek nijik yani vônô ami. Êᶇ ma anyô ju êlêm 61 *ma enanᶇ, “Anyô êntêk bôk hananᶇ yôv nena, ‘Yahatôm yandiniᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ unyak mathenᶇ ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak lonᶇbô.’ ”

---

* 26:55: Luk 19:47; 21:37 * 26:59: Elam iniᶇ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * 26:61: Jon 2:19-21

62 Êᶇ ma anyô bêᶇ habôk da haviyô hamiᶇ ma hanaᶇ hik Yisu liᶇ nena, “Anyô ju êntêk lêk enaᶇ o bêᶇ yôv ma o bônôᶇ eka? O abô mi e?” 63 *Ma donᶇtom Yisu bônôᶇ iyom. Ma anyô bêᶇ habôk da hanaᶇ hadêᶇ Yisu, “Yanaᶇ êndêᶇ o! Ondam Wapômbêᶇ lôkmala atu anêᶇ athêᶇ ba onaᶇ êndêᶇ yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbêᶇ anêᶇ nakaduᶇ atu e?’ ”

64 *Ma Yisu hanaᶇ nena, “Oda honaᶇ aêᶇ. Ma yanaᶇ abô te imbiᶇ êndêᶇ môlô sapêᶇ nena wak te am ka tem môlô ôᶇgô Anyô Anêᶇ Nakaduᶇ atu tem êmô Wapômbêᶇ Lôkliᶇyak Anôᶇ baᶇ vianôᶇ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

65 *Ma anyô bêᶇ habôk da halaᶇô abô êᶇ ma hakakaviᶇ anêᶇ kwêv ma hanaᶇ, “Lêk yôv! Ôpêntêk habuliᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ athêᶇ ba hanaᶇ nena yanida ma hatôm Wapômbêᶇ ba môlô lêk olaᶇô abô êᶇ yôv! Aisê ka alalô leniᶇhaviᶇ nadaᶇô abô doho imbiᶇ? 66 *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?” Ma thêlô enaᶇ, “Yani hanaᶇ abôma hathak Wapômbêᶇ ba intu ema.”

67 *Êᶇ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêᶇ yani. Ma doho epetav yani 68 ba enaᶇ, “O ma Mesia e? O plopet te ma onaᶇ êndêᶇ yêlô nena opalê intu hik o?”

Pita hanaᶇ nena hathôᶇ Yisu paliᶇ

(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

---

* 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12   * 26:64: Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30   * 26:65: Mat 9:3; Jon 10:33   * 26:66: Wkp 24:16; Jon 19:7   * 26:67: Ais 50:6; 53:5

⁶⁹ Pita hamô unyak atu anêḡ badêḡ kapô ma avi ku te halêm hadêḡ yani ma hanaḡ, “O êntêk intu bôk hoveḡ haviḡ Yisu anêḡ Galili.” ⁷⁰ Ma Pita hanaḡ, “Injo! Yahathôḡ abô intu ba honaḡ paliḡ!” Ma avômalô sapêḡ elañô anêḡ abô.

⁷¹ Pita hi badêḡ abôlêk ma avi ku yaḡ hayê ma hanaḡ hadêḡ avômalô, “Anyô êntêk bôk hamô haviḡ Yisu anêḡ Nasalet.” ⁷² Ma Pita dalam Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba hanaḡ hathak loḡbô, “Mi anôḡ! Yahathôḡ ôpêntu paliḡ!” ⁷³ Vêḡ ma ḡê takatu ba imiḡ badêḡ kapô êlêm hadêḡ Pita ma enaḡ, “Môlô lemimselo doḡtom ba intu o ma Yisu anêḡ anyô te.”

⁷⁴ Ma doḡtom Pita hanaḡ, “Ya miḡ yahaḡaḡ abô avanôḡ ami, êḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ vovaḡ êndêḡ ya. Yahalam Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba yahaḡaḡ nena yahathôḡ ôpêntu paliḡ!” Kethêḡ oyaḡ ma tale halaḡ. ⁷⁵ *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanaḡ hadêḡ yani nena, “Tale miḡ halaḡ ami denaḡ, ma tem onaḡ êtôm bôlôḡ lô nena hôthôḡ ya paliḡ.” Êḡ ma Pita hale yaḡ ma lahiki ba halaḡ bêḡ.

27

Ewa Yisu ba i hadêḡ Pailat

(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

¹ Lôkbôk momaḡiniḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da sapêḡ lôk avômalô Israeḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ ethak doḡtom ma ibutiḡ abô ek nijik Yisu vônô. ² Ma ekak baḡ luvi lusu ma ewa ba i hadêḡ Pailat, anyô Lom atu ba hayabiḡ Judia.

---

* **26:75:** Mat 26:34

*Judas hama
(Ap 1:18-19)*

³ Judas ôpatu ba hanaŋ Yisu bêŋ halanô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu vônô. Êŋ ma lahiki bêŋ ba hi hêv valuselen 30 seleva takatu hadêŋ nê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô iniŋ nê bêŋbêŋ hathak lonjbô ⁴ ma hanaŋ, “Lêk yahadam kambom hathak yahananŋ ôpatu ba kambom mi bêŋ.”

Êŋ ma thêlô enaŋ, “Oda anêm malainŋ ma miŋ yêlôaniŋ ami.” ⁵ *Ma Judas hakaliv valuselen seleva takêŋ hayô unyak mathenŋ kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶ Ma nê bêŋbêŋ êbôk da isup valuselen seleva takêŋ ba enaŋ, “Valuselenŋ êntêk ma valuselenŋ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuŋ hanaŋ nena valuselenŋ takêŋ ma miŋ nandô êmô imbiŋ unyak mathenŋ anêŋ valuselenŋ ami.” ⁷ Ma thêlô ibutiŋ abô ek nênmê anyô hapesanŋ unŋ anêŋ pik bute vuli ek nedav avômalô lon buyanŋ ênjêk. ⁸ Ma avômalô elam pik êŋ nena “Enŋgasô Thalalenŋ” ek malê nena ewa valuselenŋ ek nijik anyô yanŋ vônô esak. ⁹⁻¹⁰ *Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô hik anôŋ ba hanaŋ hadêŋ plopet Jelemaia nena,

“Thêlô ewa valuselenŋ ba êv anyô hapesanŋ unŋ anêŋ pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ ya.

Valuselenŋ êŋ ma avômalô Israel elam hatôm yani anêŋ vuli ba êv ek nijik yani vônô.”
Sekalaia 11:12-13

---

* **27:5:** Mat 26:14-15   * **27:9-10:** Jer 19:13; 32:6-9

*Yisu hadum abô hathak Pailat
(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)*

¹¹ Yisu hamiņ anyô bêņ Pailat thohavloma, ma Pailat hanaņ, “O ma avômalô Israeļ iniņ kiņ e?” Ma Yisu hanaņ nena, “Intu êņ, hatôm intu honaņ.”

¹² *Nê bêņbêņ êbôk da lôk avômalô iniņ nê bêņbêņ ibi Yisu liņkupik hathak abô lomaloma. ¹³ Êņ ma Pailat hanaņ, “Aisê! Miņ holaņô iniņ abô ami ma o bônôņ eka?” ¹⁴ Ma doņtom yani bônôņ iyom ma miņ hanaņ iniņ abô viyaņ ami. Ba intu Pailat hasoņ kambom.

¹⁵ Waklavôņ Hale ba Hi nômbêņ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôņ te anêņ athêņ ek Pailat nêmvê. Ma Pailat hathak hêv ôpêņ vê.

¹⁶ Sondabêņ êņ ma anyô te anêņ athêņ nena Yisu Balabas hamô koladôņ. Ma avômalô bêņ anôņ eyala ôpêņ. ¹⁷ Aêņ ba avômalô sapêņ ethak doņtom ma Pailat hanaņ hik thêlô liņ, “Yatak opalê te êndêņ mólô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?” ¹⁸ *Pailat hayala nena nê bêņbêņ êbôk da lôk nê bêņbêņ leņiņdaņ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaņ aêņ.

¹⁹ Pailat halaņô abô denaņ ma yanavi hêv abô hadêņ yani ba hanaņ, “Bôkam ma yahayê niaviņ te ba yahakô kambom. Aêņ ba miņ undum nômlate êndêņ anyô thêthôņ intu ami.”

²⁰ Ma doņtom nê bêņbêņ êbôk da lôk nê bêņbêņ êlôk avômalô leņiņ ek nendam Balabas ma nenaņ êndêņ Pailat nena nijik Yisu vônô. ²¹ Aêņ ba Pailat hanaņ hik thêlô liņ, “Yatak anyô ju êntêk yaņ sê?”

* **27:12:** Ais 53:7 * **27:18:** Jon 11:47-48; 12:19

Ma avômalô elam, “Balabas.” ²² Ma Pailat hanañ hik thêlô liñ hathak loñbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpêñ aisê?” Ma sapêñ elam nena, “Nijik vônô esak a!” ²³ Ma Pailat hanañ, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma doñtom thêlô elam lôklala hathak loñbô nena, “Nijik vônô esak a!”

²⁴ *Pailat halañ thêlônin kaêk ma hayê nena vovak bêñ hadum ek imbitak ba anêñ ku êñ tem miñ hik anôñ ami. Êñ ma yani hawa ñañ ma hathik bañ hamiñ avômalô malenin ma hanañ nena, “Ôpêntêk hama, ma môlôda unim malain ma miñ yenañ malain ami!” ²⁵ *Ma avômalô sapêñ enañ viyañ, “Yôv! Yêlô lôk yêlôaniñ avômena iniñ malain!” ²⁶ Êñ ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanañ ek nebali Yisu esak yak lôkmañin vêm ma hatak halôk nê vovak bahenin ek nijik vônô esak a.

*Nê vovak enañ abôma hathak Yisu
(Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)*

²⁷ Pailat anêñ nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêñ unyak badêñ kapô. Ma elam nê vovak sapêñ êlêm ethak doñtom ba ekalabu yani sin. ²⁸ *Ma ibi anêñ nômkama thô ba hamiñ liñ popam. Ma ewa kin anêñ kwêv thalalen daim te ma ik hathak yani. ²⁹ Ma ewa yak lôkmañin atu ba epesañ hatôm kin iniñ kulun ma ik halôk wakadôk. Ma etak kôm halôk yani bañ vianôn ba havalon hatôm kin iniñ kwandiñ. Ma thêlô elek venindôn lêlô hadêñ yani ma enañ abôma nena, “Waklêvôn mavi, avômalô

---

* **27:24:** Lo 21:6-9   * **27:25:** Ap 5:28   * **27:28:** Luk 23:11

Israel inin kin!” ³⁰ *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandinj atu ba ik wakadôk hathak. ³¹ Ma enañ abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalalenj atu thô ma ik yanida anêj kwêv daim hathak lonjbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a

(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

³² Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêj athêj nena Saimon halôk lonjondê. Ma êpôvinj ôpêj ek enja Yisu anêj alovalañanj. ³³ Êj ma thêlô i êyô lonj te anêj athêj nena Golgota, athêj êj anêj ôdônj nena Lonj Lenkadôk Lokwanj. ³⁴ *Lonj êj ma thêlô ewa wainj ba eyelanj nômaninj te halôk ma êv hadêj yani ek inum ek minj vovanj bêj anônj ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô. ³⁵ *Êj ma thêlô ik yani lonj hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêj kwêv lo sôp. ³⁶ Vêm ma êlôk êmô ma eyabinj ininj ku êj. ³⁷ Yani wakadôk vulinj ma eto abô atu ba idum anêj abô nãama hathak ba eto nena,

ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL ININJ KIN

³⁸ *Ma êthôkwêj anyô vani lokwanju havinj. Êthôkwêj yanj haminj Yisu banj vianônj, ma yanj haminj banj vikenj. ³⁹ *Ma avômalô takatu ba elom lonjondê êj ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuninj lenjinkadôk ⁴⁰ *ba enañ, “O atu ba honanj nena tem undininj Wapômbêj anêj unyak mathenj ma

* **27:30:** Ais 50:6   * **27:34:** Sng 69:21   * **27:35:** Sng 22:18
 * **27:38:** Ais 53:12   * **27:39:** Sng 22:7; 109:25   * **27:40:** Mat 26:61; Jon 2:19

ondav esak loᅇbô êtôm wak lô iyom e? Êᅇ ma nêᅇm oda bulubiᅇ! O ma Wapôᅇmbêᅇ anêᅇ Nakaduᅇ, e? Êᅇ ma otak alovalaᅇaᅇsiᅇ ma ôlêᅇm pik!” ⁴¹ Ma ᅇê bêᅇᅇbêᅇ êbôk da lôk ᅇê lôkauk hathak abô balabuᅇᅇ lôk avôᅇmalô iniᅇ ᅇê bêᅇᅇbêᅇ, thêlô enaᅇ abôᅇma haviᅇ ba enaᅇ, ⁴² “Ôᅇᅇgô! Yani bôk hêᅇv avôᅇmalô vi bulubiᅇ, ma donᅇtom miᅇ hatôm nêᅇm yanida bulubiᅇ ami eka? Yani ma Israeᅇl iniᅇ kiᅇ e? Êᅇ ma etak alovalaᅇaᅇsiᅇ ba êlêᅇm pik ek alalô nagê ba nanêᅇmimbiᅇᅇ yani! ⁴³ *Ôᅇᅇᅇ hêᅇv haviᅇᅇ Wapôᅇmbêᅇ ba hanaᅇ, ‘Ya Wapôᅇmbêᅇ anêᅇ Nakaduᅇ’. Yôᅇv! Alalô nagê! Wapôᅇmbêᅇ lahaviᅇᅇ nêᅇm yani bulubiᅇ e?” ⁴⁴ Ma anyô kambom ju atu ba imiᅇᅇ alovalaᅇaᅇsiᅇᅇ haviᅇᅇ yani enaᅇᅇ abôᅇma haviᅇᅇ.

Yisu hama

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵ Waklêᅇvôᅇᅇ biᅇᅇ ma momaᅇniᅇᅇ hayô pik sapêᅇᅇ vôᅇᅇ ba hêk aleba hayô 3 kilok. ⁴⁶ *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êᅇᅇ anêᅇᅇ ôᅇᅇᅇᅇ aêᅇntêk, “Yenaᅇᅇ Wapôᅇmbêᅇᅇ, yenaᅇᅇ Wapôᅇmbêᅇᅇ, aisê ka hôᅇᅇᅇ ya?” ⁴⁷ Ma avôᅇmalô vi atu ba imiᅇᅇᅇ loᅇᅇ êᅇᅇ elañô abô êᅇᅇ ma enaᅇᅇ, “Yani halam Elia!” ⁴⁸ *Ketheᅇᅇ oyaᅇᅇ ma ᅇê êᅇᅇ te hi ma hawa kapôk ba hasoᅇᅇ halôk waiᅇᅇᅇ maᅇᅇᅇ. Ma hathôkwêᅇᅇᅇ kapôk êᅇᅇᅇ hathak apiyak te ba hêᅇv hadêᅇᅇᅇ yani ek inum. ⁴⁹ Ma anyô vi enaᅇᅇᅇ, “Dô! Alalô nagê vêᅇᅇᅇᅇ! Yakô Elia tem êlêᅇᅇᅇ nêᅇᅇᅇᅇ yani bulubiᅇᅇᅇ la?” ⁵⁰ Ma yani halam kaêk lôklala hathak loᅇᅇᅇᅇᅇᅇ ma hatak dahô ba hi ma hama.

* **27:43:** Sng 22:8   * **27:46:** Sng 22:1   * **27:48:** Sng 69:21

51 *Ma sôp bêñ atu ba haminñ unyak mathenñ ek hayañ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vulinñ ba hayô vibinñ. Ma duviañ hayôkwinñ pik ma valu hapupup nenanena. 52-53 Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô mathenñ sêbôk atu ba ema ma Wapômbênñ hik i linñ ba etak siô ma iviyô hathak lonbô. Ma eyabinñ Yisu anênñ haviyô hathak lonbô, êñ ma thêlô lôkthô i unyak mathenñ Jelusalem. Ma avômalô bêñ anônñ êyê i. 54 Ma anyô vovak laik lôk nê vovak takatu ba eyabinñ Yisu êmô êyê duviañ lôk nôm takatu ba habitak. Êñ ma thêlô êkô kambom ba enañ nena, “Avanônñ binñ, ôpêntêk ma Wapômbênñ anênñ Nakaduñ anônñ!”

55-56 *Ma Malia anênñ Magadala, ma Malia Jems lo Josep ininñ talêbô, ma Sebedi anênñ nakaduñ luvi ininñ talêbô, thêlô lôk avi bêñ anônñ iminñ daim dokte ba êyê. Avi takênñ bôk etak Galili ma evenñ havinñ Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57-58 *Yanñsinñ ma anyô lôk valuselenñ bêñ te anênñ Alimatia ba anênñ athênñ nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk halanô Yisu anênñ abô ba hasopa ba intu hi hananñ hadênñ Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anênñ kupik e?” Êñ ma Pailat hananñ hadênñ nê vovak ba êv hadênñ Josep. 59 Ma Josep hawa Yisu linñkupik ba havuliv sinñ hathak sôp thapuk mabunñ mavi te. 60 *Ma hawa Yisu linñkupik ba hi hadô hêk anênñ siô lukmuk te. Siô êñ ma elav valu abyanñ ba

---

* **27:51:** Kis 26:31-33; Hib 10:19-20   * **27:55-56:** Luk 8:2-3

* **27:57-58:** Lo 21:22-23   * **27:60:** Ais 53:9

epesaŋ ek nedav nê ŋama êndôk. Yôv ma habubi valu bêŋ te ba hik siô abôlêk siŋ hathak ma hi. ⁶¹ Ma Malia anêŋ Magadala, thai lôk Malia yaŋ, êmô saku ma êyê siô êŋ.

Nê vovak eyabiŋ siô

⁶² Waklavôŋ êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayaŋ ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê Palisi i ek nêgê Pailat. ⁶³ *Ma thêlô enaŋ, “Anyô bêŋ, yêlô leŋhabi nena anyô abôyaŋ atu hamô lôkmala denaŋ ma hanaŋ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liŋ ba imbiyô esak loŋbô.

⁶⁴ “Ba intu nêŋ nê vovak ini ek neyabiŋ siô êtôm wak lô êŋ. Yakô yanida anêŋ nê ku ini neja anêŋ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ ba haviyô hathak loŋbô.’ Abôyaŋ êŋ ma tem kambom anôŋ ek yaŋ môŋ atu.” ⁶⁵ Êŋ ma Pailat hanaŋ hadêŋ thêlô, “Mavi. Noja nê vovak doho ba unu ek nepesaŋ siô abôlêk êŋ ba majaŋ.”

⁶⁶ Êŋ ma thêlô i ma ebalan valu atu ba hamô siô abôlêk siŋ. Yôv ma thêlô enaŋ hadêŋ nê vovak, “Môlô nômô ek noyabiŋ siô êntêk.”

28

Yisu haviyô hathak loŋbô

(Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18)

¹ Sabat hale ba hi. Ma sonda êŋ anêŋ wak te môŋ hayô. Lôkbôk momaŋiniŋ ma Malia anêŋ Magadala lôk Malia yaŋ thai i ek nêgê siô. ² Ma duviaŋ bêŋ hayô ek malê nena Anyô Bêŋ anêŋ

---

* **27:63:** Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

aŋela te halôk anêŋ leŋ ba halêm ba habubi valu bêŋ atu vê ma hayô hamô loŋ ba hamô. ³ Anêŋ tho-havloma hatôm damak ma anêŋ kwêv ma thapuk anêŋ dôêŋ. ⁴ Ma nê vovak êyê ba êkô kambom ba elowaliŋ. Ba êv yak êlôk êk êtôm nê ŋama.

⁵ Êŋ ma aŋela hanaŋ hadêŋ avi ju êŋ, “Miŋ nôkô ami. Yahayala nena mamu ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a. ⁶ *Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ yôv ba haviyô hathak loŋbô hatôm bôk ba hanaŋ. Yani miŋ hêk loŋ êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek ôŋgô loŋ atu ba yani hêk. ⁷ Mamu ketheŋ ba unu nonaŋ êndêŋ anêŋ nê ku nena, ‘Wapômbêŋ lêk hik yani liŋ hêk ŋama ba haviyô hathak loŋbô. Ma lêk hamôŋ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loŋ êŋ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêm hathak.”

⁸ Avi ju êŋ elanô abô êŋ ba êkô, ma doŋtom thai leŋŋmavi anôŋ haviŋ. Ma thai etak siô ma elanviŋ ketheŋ ba i ek nenaŋ abô êŋ êndêŋ anêŋ nê ku. ⁹ Ma Yisu hapôm thai ma hanaŋ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evaloŋ vakapô ma êv yeŋ hadêŋ yani. ¹⁰ *Êŋ ma hanaŋ, “Mamu miŋ nôkô ami ma unu nonaŋ êndêŋ yenaŋ aiaŋ thêlô nena ini Galili. Loŋ êŋ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Nê vovak iniŋ abôyaŋ

¹¹ Avi ju êŋ even denaŋ ma nê vovak doho eyabiŋ siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadêŋ nê bêŋbêŋ êbôk da ma enaŋ abô hathak duviaŋ lôk aŋela. ¹² Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê bêŋbêŋ ethak doŋtom ma epesaŋ abô ek nênem valuselen bêŋ anôŋ êndêŋ nê vovak. ¹³ Ma thêlô enaŋ hadêŋ nê

* **28:6:** Mat 12:40; 16:21   * **28:10:** Mat 26:32

vovak nena, “Môlô nonaᅇ aêntêk êndêᅇ avômalô, ‘Yêlô ek sôm ba athôᅇ palinᅇ ma Yisu anêᅇ ᅇê ku êlêm hadêᅇ bôlôvôᅇ ma ewa anêᅇ kupik vani.’ ”
¹⁴ Ma thêlô enaᅇ abô doho haviᅇ hadêᅇ ᅇê vovak nena, “Anyô bêᅇ Pailat halanô abô hathak nôm êᅇ, ma yêlô tem napesaᅇ abô imbiᅇ yani ek môlô miᅇ nôpôm malaiᅇ ami.” ¹⁵ Ma ᅇê vovak ewa valuselenᅇ ma idum hatôm atu ba ᅇê bêᅇbêᅇ enaᅇ. Ma abô êᅇ intu hi havenᅇ Israeᅇ iniᅇ loᅇ sapêᅇ ba enaᅇ aêᅇ aleba lêk.

Yisu hêv ku hadêᅇ anêᅇ ᅇê ku

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23)

¹⁶ *ᅇê ku laumiᅇ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanaᅇ yôv nena thêlô ini. ¹⁷ Thêlô êyê Yisu ma êv yeᅇ hadêᅇ yani. Ma doho êthôᅇ palinᅇ dokte ba leᅇᅇᅇᅇᅇ nena, “Êntêk ma Yisu mena mi e?” ¹⁸ *Êᅇ ma halêm ma hanaᅇ hadêᅇ i, “Wapômbêᅇ hêv athêᅇ bêᅇ hadêᅇ ya ek yayabiᅇ leᅇ lôk pik lôkthô. ¹⁹ *Aêᅇ ba môlô unu êtôm pik sapêᅇ ma nundum avômalô sapêᅇ ba nimbitak êtôm yenaᅇ avômalô. Ma nusik thêlô êndôk ᅇaᅇ esak Wapômbêᅇ lôk Nakaduᅇ ma Lovak Mathêᅇ iniᅇ athêᅇ. ²⁰ Ma nôndôᅇ thêlô ek nesopa abô nômbêᅇ atu ba bôk yahêv hadêᅇ môlô yôv. Odaᅇô! Tem yamô imbiᅇ môlô êtôm wak nômbêᅇ intu sapêᅇ endeba pik lo leᅇ anêᅇ daᅇ.”

* **28:16:** Mat 26:32
 Mak 16:15-16; Ap 1:8

* **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22

* **28:19:**

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini
copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a